

DISKURZUS

A Batthyány Lajos Szakkollégium tudományos folyóirata

Bosits Dorina – Máté Anasztázia Margaréta

„Kegyelemdöfés” – A kegyelem intézménye és aktuális reformjai

Herold Virág

Megkérdőjelezni a megkérdőjelezhetetlent? – a Pragmatica Sanctio értelmezése a Deák – Lustkandl vita tükrében

Horváth Zsolt

A kormányfői ciklusismétlés külföldi vonatkozásai – összehasonlító elemzés

Pup Dorina Brigitta

Algoritmizálható igazságosság – a bírói döntéshozatal digitális újragondolása

Sedivi Roland

A hazai büntetési rendszer reintegrációs intézményei

DISKURZUS

A SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMÁNAK TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | GYŐR

TIZENNEGYEDIK ÉVFOLYAM | 2024/2. SZÁM.

KÉZIRAT LEZÁRVA | 2025. JANUÁR 1.

FŐSZERKESZTŐ | HORVÁTH ZSOLT

OLVASÓ SZERKESZTŐ | FÜLÖP RÉKA CSENGE, HORVÁTH ZSOLT, KÓNYI LAURA, SZABÓ JANA, VIGH
ESZTER ÉVA

A KIADÓ KÉPVISELŐJE | DR. ÓSZE ÁRON

A BORÍTÓ DR. KESERŰ BARNA ARNOLD MUNKÁJA.

MINDEN JOG FENNTARTVA. BÁRMILYEN MÁSOLÁS, SOKSZOROSÍTÁS, ILLETVE ADATFELDOLGOZÓ
RENDSZERBEN VALÓ TÁROLÁS A KIADÓ ELŐZETES ÍRÁSBELI HOZZÁJÁRULÁSÁHOZ VAN KÖTVE.

MEGJELENIK | FÉLÉVENTE

FELELŐS KIADÓ | SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMA

CÍM | 9026 GYŐR, ÁLDOZAT UTCA 12.

HONLAP | [HTTP://BLSZK.SZE.HU](http://BLSZK.SZE.HU)

ISSN | 2062–5715 (NYOMTATOTT)

ISSN | 2064–6992 (ONLINE)

© BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2025.

© A SZERZŐK, 2025.

E KÖTET AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA MEGBÍZÁSÁBÓL A NEMZETI KULTURÁLIS
TÁMOGATÁSKEZELŐ ÁLTAL MEGHIRDETETT NEMZETI TEHETSÉG PROGRAM KERETÉBEN
AZ NTP-SZKOLL-24-0020 KÓDSZÁMÚ PÁLYÁZATI TÁMOGATÁSBÓL VALÓSULT MEG.

TARTALOM

BOSITS DORINA – MÁTÉ ANASZTÁZIA MARGARÉTA

„Kegyelemdőfés” – a kegyelem intézménye és aktuális reformjai.....3

HEROLD VIRÁG

Megkérdőjelezni a megkérdőjelezhetetlent? – a Pragmatica Sanctio értelmezése a Deák – Lustkandl vita tükrében.....17

HORVÁTH ZSOLT

A kormányfői ciklusismétlés külföldi vonatkozásai – összehasonlító elemzés.....25

PUP DORINA BRIGITTA

Algoritmizálható igazságosság – a bírói döntéshozatal digitális újragondolása39

SEDIVI ROLAND

A hazai büntetési rendszer reintegrációs intézményei.....50

„KEGYELEM DÖFÉS” – A KEGYELEM INTÉZMÉNYE ÉS AKTUÁLIS REFORMJAI

Absztrakt

A kegyelem jogintézményének alkalmazása és szükségessége hevesen vitatott kérdés volt mindig. Nincs ez máshogy napjainkban sem. Tanulmányunk fókuszában a kegyelem történeti- és eszmetörténeti fejlődésének bemutatása, valamint a jelenleg hatályos szabályozás ismertetése áll. Ezen keresztül szeretnénk rávilágítani a jogintézmény létjogosultságára modern igazságszolgáltatás keretein belül, ugyanis korszaktól függetlenül megállapítható, hogy bűncselekmények elkövetése kapcsán a helyes eljárás nem minden esetben a büntetés kiszabása és végrehajtása. A méltányosság elvének alkalmazása azonban számos etikai dilemmával és hangos társadalmi visszhanggal jár. Vizsgáltuk a jogi szabályozás alapjait a hazánkra nagy hatást gyakorló keresztény vallásban, illetve a demokratikus jogállami Magyarországot megelőző szocialista korszakban, eljutva a legújabb reformtörekvésekig, melyekből kitűnik, hogy messzire jutott a szabályozás fejlődése, azonban korántsem hézagmentes, így a továbbiakban maradtak nyitott, eldöntésre váró kérdések.

Kulcsszavak: büntetőeljárás, amnesztia, egyéni kegyelem, bűnbocsánat, reformtörekvések

BEVEZETŐ

A kegyelem, mind a közkegyelem és az egyéni kegyelem, intézménye mindig vitatott szerepet töltött be a jogrendszerekben, már a modern demokratikus államberendezkedések létrejötte előtt is.¹ A kegyelem, mint szó sokakban a megbocsátás szót, az Isteni kegyelmet és könyörületességet szimbolizálja. Azonban időről időre felbukkan a közbeszédben, hogy a kegyelem világi intézményének nincs helye a modern jogban, ahol a bűn és a büntetés intézményei egymásból következnek.²

A laikusok által igazságtalannak vélt kegyelmi intézmény megítélése változó, és többek szerint eltörlést vagy megreformálást követelné nemcsak hazánkban, hanem külföldön is.³ Az 2024. évben ezen reformálás folyamata megkezdődött a jogalkotó részéről, mely szintén kritikai vizsgálatot igényel. A téma aktualitása pedig különös relevanciát biztosít a dolgozatnak. Ezen indítatásból határozták el a szerzők, hogy a témát körbejárják és a történelmi, etimológiai és jogi háttér bemutatásával megpróbálják megkeresni az intézmény létezésének okait, illetve a jogintézmény szabályozásában és a reformtörekvésekben felmerülő esetleges hibákat, ellenérzéseket feltárni.

1. KEGYELEM INTÉZMÉNYÉNEK JELLEMZŐI ÉS BÜNTETŐJOGI ALAPJAI

Az igazságszolgáltatás általános célja a hatályos büntetőtörvényi szabályozás szerint az elkövetők felelősségre vonása, további bűncselekmények elkövetésének megelőzése érdekében, mind a generál- mind pedig a speciálprevenció szintjén.⁴ Ezt a gyakorlatban a nem csupán egy tettarányos hanem az elkövető egyéni körülményeihez, a bűnösség fokához és egyéb körülményekhez mért büntetés kiszabásával éri el a jogalkalmazó.⁵

¹ GYÖRFI Tamás: *Méltóság a kisujjban*. In. *Visszhang*. LXVIII. évfolyam. 9. szám. Feltöltés: 2024. március 1. <https://www.es.hu/cikk/2024-03-01/gyorfi-tamas/meltosag-a-kisujjban-.html> (Letöltés dátuma: 2024. június 11.)

² BECCARIA, Cesare. *Büntett és büntetés*. 1967. Akadémiai Kiadó. Budapest. Szerző: Kádár Miklós. Szerk.: Hajdu Gyula. 6. kötet. 99-100.

Beccaria a büntetés mértékével szemben a büntetés elmaradhatatlan voltát emelte ki mint bűnelkövetést visszaszorító hatású eszköz. Szerinte a büntetés lényege, hogy mindenképpen kövesse a bűnt és minél rövidebb időn belül.

³ Újszó. *Az SaS a Kočnernek adott kegyelem eltörlését javasolja*. 2018. <https://ujsozo.com/kozelet/az-sas-a-kocnernek-adott-kegyelem-eltorleset-javasolja-0> (Letöltés dátuma: 2024. június 10.)

⁴ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

79. § A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.

⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

Még a méltányosság intézményesített alkalmazása ellenére is előfordulhat, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás túlzott szigorral méltánytalan végkimenetelhez vezet.⁶ Ezen hibák kiküszöbölésére alkotta meg különböző történeti múlttal rendelkező jogintézmények felhasználásával, átszabásával és modernizálásával a jogalkotó például a fellebbviteli bíróságok eljárását, rendkívüli jogorvoslati lehetőségeket, független bíróságok és többek között a kegyelem intézményét is.

Több ezen jogállami garanciák közül alkotmányos, alapjogi védetségben részesül,⁷ kiemelve fontosságukat. A kegyelem a büntethetőségi akadályok és a mentesítési módok között is feltüntetésre került.⁸ A Büntető Törvénykönyvben (Btk.) a büntethetőséget megszüntető okok között jelenik meg, mint akadály és a 104.§ pedig a kegyelmi mentesítést határozza meg:

„104. § (1) A kegyelmi jogkör gyakorlója az elítéltet kegyelemből mentesítésben részesítheti akkor is, ha e törvény szerint ennek egyébként nincs helye.
(2) A kegyelmi mentesítésben részesített személy a büntetőjogon kívüli hátrányos jogkövetkezmények szempontjából büntetlen előéletűnek tekintendő.”⁹

Ezzel igyekszik a jogalkotó a törvényben biztosítani az igazságosság elvének érvényre juttatását és az esetleges méltánytalanság kiküszöbölésére az elkövetővel szemben az eljárás lefolytatása, a büntetés kiszabása, illetve végrehajtása annak ellenére, hogy a tényállásszerű, társadalomra veszélyes és bűnös magatartás elkövetése ténylegesen megtörtént biztosítani a kegyelmi intézmény igénybevételének lehetőségét.¹⁰

A Btk. ezen fent említett szakasza a kegyelem gyakorlójának hatáskörébe utalja az erről való döntést. A kegyelemben részesített személyt ilyen szempontból mintegy *tabula rasa*¹¹ helyzetbe hozza, ugyanis a kegyelmi mentesítést követően büntetlen előéletűnek kell a mindennapokban tekinteni. „*A tiszta lap nem érdem, hanem ajándék.*” - szól az idézet, mely önmagában kifejezi, hogy a kegyelem központi eleme nem az érdemlegesség és a rászorgálás, hanem egyfajta ajándékba adott lehetőség, mellyel a megajándékozott élhet és újrakezdehet, már tiszta lappal.¹²

Ez az állami kegyelmi intézmény alkalmazása során is mintegy ajándék, avagy kiváltság, és nem pedig mint érdem jelenik meg. A kegyelmi jog alkalmazása ugyanis az állam „kegyesség” során a büntetőjogi igényének érvényesítéséről való lemondásban testesül meg.¹³ Az állam a *ius puniendi*¹⁴ monopóliumával élve a jogállam fontos garanciális sarokkövet.

Az állam, mint a büntető főhatalom az intézményeire (bíróóságok) átruházva ezen hatalom részjogosítványait gyakorolja ezen jogát, így maga az állam ezen igényéről le is mondhat, amennyiben –

80. § (1) A büntetést az e törvényben meghatározott keretek között, céljának szem előtt tartásával úgy kell kiszabni, hogy az igazodjon a bűncselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez.

⁶ BARTOS Blanka: *Az államfői kegyelem a 21. században – A kegyelmi intézmény lehetséges reformjai.* In. *Jog Állam Politika.* 2020. 2. szám. 153-168.

⁷ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk

(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el. (bíróóságok függetlensége, tisztességes eljárás)

(7) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. (jogorvoslati jog)

⁸ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 25§, 99.§

⁹ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 104.§

¹⁰ HADHÁZI Dávid. *A kegyelem, mint büntethetőségi akadály létjogosultsága.* In. *Miskolci Jogi Szemle.* 2018. 13. évfolyam, 2. szám 2. kötet. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/20180202/11_hadhazidavid.pdf 142-143.

¹¹ TURCSIK Ferenc: *Tabula rasa, avagy a semmi is valami.* In. *Ha kicsi lesz... 20.* szám. 2010. február 1. <https://www.parokia.hu/archivum/kozossag/szam/18/cikk/279/> (Letöltés dátuma: 2024. május 2.)

A tabula rasa a tiszta lap, mely az új kezdetet szimbolizálja.

¹² TURCSIK. *i.m.*

¹³ 31/1997. (V. 16.) AB határozat Indoklás I.

¹⁴ HORGOS Livia. *Gondolatok a ius puniendi jogállami tartalmáról.* In. *Miskolci Jogi Szemle.* 2019. 14. évfolyam. 2. különszám. 1. szám. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/6567/37_horgoslivia_t%C3%B6rdelt.pdf 383.-393.

A ius puniendi mint a hatalom természetes adottsága a büntetéshez való jog megtestesülése. A modern demokráciákban ez az államnak azon joga, mely az alapján képezi a büntetőjog állami intézményesítésének.

jogállami keretek között – ezen igényével nem kíván élni.¹⁵ Ennek a lemondásnak kereteit testesíti meg a kegyelem és különböző típusai, eljárási folyamatai.

2. A KEGYELEM FAJAI

A kegyelem intézményét két fő csoportosítási elv alapján lehet elhatározni és kategorizálni. Egyrészt megkülönböztethetjük a különböző kegyelemtípusokat aszerint, hogy időben, az eljárási rend szerint mely szakban történik. Másrészt elhatárolhatjuk a kegyelmezettek száma szerint is. Ezen alpont célja a különböző csoportok bemutatása és elhatárolása, nem pedig a jelenlegi magyar jogi szabályozásban való elmélyedés. A magyar jelenlegi szabályozási hátteret tüzetesebben az elkövetkező fejezetek fogják taglalni.

A két fő kategorizálási csoporton belül több szempont alapján is megkülönböztethetők a kegyelem típusai. A büntetés elengedésének terjedelme szerinti nézőpontból sajátos jelenség még a részleges kegyelem intézménye, tekintve, hogy csak a büntetés egy részére vonatkozik. A mérték meghatározása a kegyelmi jogkört gyakorló szerv, illetve személy diszkrecionális jogköre.¹⁶ Differenciáló szempont továbbá, hogy a kegyelmi eljárás lefolytatása tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés esetén kötelező, más esetekben opcionális.¹⁷

Több szakaszban – az eljáráshoz viszonyítva – felmerülhet a kegyelem intézményének alkalmazása. Eszerint három csoportra bontható a kegyelem időbeli elhatárolást szerint: eljárási kegyelem, végrehajtási kegyelem és a kegyelmi mentesítés.¹⁸

Az eljárási kegyelem (*abolitio*) során a büntetőeljárás lefolytatását akadályozzák meg. Ilyenkor a kegyelmi döntés az eljárás alatt kerül meghozatalra, így a bűnösség megállapítására és szankció kiszabására már nem is kerül sor. Az eljárási kegyelem szabályozása a büntetőeljárásjog szabályozási körébe tartozik.¹⁹ Az eljárási kegyelem során a bűnelkövető egyes illetve több cselekményére vonatkozóan is megállapításra kerülhet.

A kérelmező személye az eljárási szaknak megfelelően változik. Egyes bűncselekmény büntethetőségének eljárási kegyelem általi megszüntetése esetén a többi, egy eljárásban bírált cselekmény esetében büntethető az elkövető.²⁰ Ilyen általában a később is említésre kerülő közkegyelem esetén jellemző, amivel a konkrét cselekménye alól mentesül az elkövető nem pedig személye alapján.

A végrehajtási kegyelem (*adgradatio*) esetén a kiszabott büntetések és alkalmazott intézkedések végrehajtására nem lesz lehetőség.²¹ Ezáltal, a büntetőeljárásban a bíróság már megállapította az elkövető bűnösségét és megfelelő büntetést vagy intézkedés is kiszabott és ennek végrehajtását elrendelte, azonban a kegyelmi döntés értelmében ez nem lesz végrehajtható. E kegyelem megadása – jogrendszerrel függően – történhet egy testület, egy személy vagy a parlament által is.²² A végrehajtási kegyelem önmagában nem foglalja magában a mentesítés intézményét, ennek igénylése külön eljárásban kerül meghatározásra, melyek indítványozni kell, nem automatikusan jár a végrehajtás mellé.²³

¹⁵ HORGOS Livia. *Az állam büntetőhatalma és a gyanú változásai a megalapozástól a remélt bizonyosságig*. In. *Magyar Jog*. 2020. 67. évfolyam. 3. szám. 155.-161.

¹⁶ PETRÉTEI József. *A köztársasági elnök kegyelmezési jogáról*. In. *Az államfő jogállása III. PPKE JÁK*. 2014. <https://real.mtak.hu/17303/1/kegyelem-1.pdf> 5.

¹⁷ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (Bv.tv.)

46/A. § (1) *A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt esetben e törvény rendelkezései alapján hivatalból kegyelmi eljárást (a továbbiakban: kötelező kegyelmi eljárás) kell lefolytatni.*

¹⁸ NAGY Anita. *A kegyelmi eljárás és a szabadságvesztés félbeszakítása*. In. *Miskolci Jogi Szemle*. 2015. 10. évfolyam. 2. szám. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/201502/5_nagyanita.pdf 30.

¹⁹ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról CX. Fejezet *Kegyelem a büntetőeljárásban*.

²⁰ Jogtudományi Közlöny. 1964. október. 10. szám. In. *Arcanum*. https://adt.arcanum.com/hu/view/JogtudomanyiKozlony_1964/?query=elj%C3%A1r%C3%A1si+kegyelem&pg=597&layout=s 554.

²¹ MIKLÓS Dénes. *Jog tudnivalók ABC-je*. In. Boldizsár Iván. (szerk.) *A Magyar Hírek Kincses Kalendáriuma*. 1973. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarHirekKincsesKalendariuma_1973/?query=v%C3%A9grehajt%C3%A1si+kegyelem&pg=323&layout=s p.322

²² PETRÉTEI. *i.m.* 3.

²³ PETRÉTEI. *i.m.* 17.

A kegyelmi mentesítés során az elkövető mentesül a bíróság által jogerősen megállapított hátrányos jogkövetkezmények alól.²⁴ Ez a büntető anyagi jogban jelenik meg elsősorban a szabályozásban, így a Büntető törvénykönyv határozza meg ezen hátrányos jogkövetkezmények alóli mentesülés lehetőségét.²⁵ Az eljárási és a végrehajtási kegyelem közötti különbség meghatározása leginkább jogtudományi jelentőségű, ugyanis ezen jog a magyar rendszerben mindkét formában az Országgyűlés vagy a köztársasági elnök jogköre. A mai Alaptörvényből ugyanis nem tudunk arra következtetni, hogy ezen két intézmény megosztott lenne, ezt csupán az egyéb eljárási és más, alacsonyabb rendű szabályozás differenciálja.²⁶

A mai jogrendek rendszerint a mentesítettek száma lapján már a jogalkotói síkon is különbséget tesz az egyéni kegyelem és a közkegyelem (másnéven amnesztia).²⁷ Ezen két fő csoport elhatárolása nagy jelentőséggel bír a jogtudományban és a mindennapokban is. Jelen dolgozat célja a kegyelem intézményének, elsősorban egyéni kegyelmi oldalának bemutatása és problematikájának felvetése, azonban a megértés érdekében megkerülhetetlen a két intézmény elhatárolása és rövid összevetése.

A közkegyelem nem más, mint a kegyelmezési jogkör egy nagyobb embercsoportra való tekintettel általános szabályozás, mely keretében jogellenes cselekmények büntethetőségének megszüntetése körében törvény keretében, közhatalmi aktussal jön létre.²⁸ Jelenleg ezt a hatáskört Magyarországon az Országgyűlés gyakorolja.²⁹

A döntés a legfőbb népképviselői szerv kizárólagos hatásköre törvényalkotási eljárás alapján, a kérdés tiltott népszavazási tárgyú.³⁰ A politikával való szoros kapcsolat vitathatatlan, a megbocsátás eszközével főként nagyobb, forradalmi változások esetén él az arra jogosult államhatalmi szerv (mint ahogyan az 1963-ban történt az 1956-os forradalom résztvevői kapcsán).³¹

Az amnesztia intézménye – az egyéni kegyelemmel szemben – leginkább szimbolikus vagy politikai jelleggel bír, leginkább konfliktusos idők lezárását követően, ama politikai gesztusként szokták elrendelni.³² Politikaközelségét az is mutatja, hogy az Országgyűlés döntési jogköre az amnesztia elrendelése, amely nem független, hanem politikai és népképviselői szerv.

Az egyéni kegyelem egy megadott természetes személy, nem pedig – a közkegyelem intézményével szemben – egy konkrét bűncselekményt megvalósító, több emberre vonatkozó kegyelmezés. Az egyéni kegyelem az államfő jogköre bizonyos megkötésekkel, amelyet egy konkrét ügyben, egy konkrét személynek lehet megítélni.³³ Ezzel a kegyelmi formával foglalkozik a dolgozat, történetét és szabályozásának hátterét a későbbiekben tárgyalja részleteiben.

3. KEGYELEM A VALLÁSBAN

A modern korban a vallási kegyelem már nem függ oly nagy mértékben össze az állami kegyelemmel, mint a középkorban és az újkor hajnalán, azonban kétségtelen, hogy az intézményt ma is átfedik a vallási hagyományokhoz hasonló szakrális vonások. Ebben az alfejezetben a vallási kegyelem rövid bemutatásával felvázoljuk az esetleges hasonlóságokat és különbségeket, mely elhatárolásra szorul a téma mélyebb megértéséhez.

Vallási értelemben a kegyelem az istenfélelemből ered és Istenhez kötődik. Az Ószövetség zsoltára szerint:

„Öröktől fogva örökké tart az Úr kegyelme azok iránt, akik félik őt.”

Tehát a kereszténységben a kegyelem nem egy ingyenes intézmény, hanem egy olyan ajándék, amelyet Isten azoknak ad, akik rászolgáltak.³⁴ Ilyen szempontból a már korábban említett „A tiszta lap nem érdem, hanem

²⁴ HADHÁZI. *i.m.* 134-135.

²⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 104.§

²⁶ PETRÉTEI. *i.m.* 3.

²⁷ NAGY. *i.m.* 30.

²⁸ PETRÉTEI. *i.m.* 1.

²⁹ Magyarország Alaptörvénye 1. cikk (2) bekezdés j) pont

³⁰ Magyarország Alaptörvénye 8. cikk (3) bekezdés j) pont

³¹ VÁCZI Péter: *Kegyelem! A közkegyelem intézményéről és a semmisségi törvényekről.* In. *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére.* 2013. <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/bihari/v%C3%A1czi.pdf> 553-557.

³² NAGY. *i.m.* 30

³³ PETRÉTEI. *i.m.* 1.

³⁴ Érted vagyok. 1995. október 6. évfolyam. 5. szám. In. *Arcanum.*

https://adt.arcanum.com/hu/view/ErtedVagyok_1995/?query=kegyelem+fogalma&pg=135&layout=s.8

ajándék.” elvnek megfeleltethető, amely kihat a Btk. kegyelmi mentesítés intézményére is, amelyben a korábban elítélt büntetlenként, egy új esélyt kapva élheti az életét tovább.

A kegyelmesség a Bibliában az egyik legfőbb erényként jelenik meg, melynek – mint minden más erénynek – a tökéletes forrása Isten. Az Ószövetség kétszázötven alkalommal tartalmazza valamilyen tiszta vagy ragozott formában a kegyelem szót, ezzel is mutatva fontosságát.³⁵ Isten megbocsátásának és irgalmának jele, mellyel tanítja az embereket és terelgeti őket útjukon. Az isteni kegyelem – az Isten haragjával szemben – megváltást hoz, mely bosszú akár halálhoz is vezethet. Ennek ékes példája Noé bárkájának története az Ószövetségben:

„És monda az Úr: *Eltörlöm az embert, akit teremtettem, a földnek színéről; az embert, a barmot, a csúszómászó állatokat és az ég madarait; mert bánom, hogy azokat teremtettem. De Noé kegyelmet talála az Úr előtt.*”³⁶

Ahogy a történet is mutatja, Noé életének megmentője az isteni kegyelem volt. Ez nagyban meghatározza a mai kegyelem intézményi eszméjét is, melynek során megmentjük a börtönben (Bibliai átvitt értelemben a pokolban) lévő vagy arra a sorsra jutandó embert.

A bűnbánat intézménye a katolicizmusban szintén nagy jelentőségű, melynek során a pap szavai (Isten üzenetét közvetítve) feloldozzák az embert, mellyel bűnbocsánatot, azaz kegyelmet nyer. A gyónás ezért is nevezhető „kegyelemteljes” szentségnek, mely a hét szentség közül az ember életében kiemelt szerepet játszik.³⁷ Azonban a többi szentség, például keresztkelés³⁸ vagy utolsó kenet is a bűnök alól való feloldozást helyezi középpontjába. A bűnbocsánat, azaz a gyónás ekképpen hasonlóságokat mutat az egyéni kegyelemmel, ahol az állam a konkrét cselekmény (ez esetben meggyónt bűn) feloldozást nyer.

Ezek alapján megállapítható, hogy bár a büntető jogrend élesen elválik a modern jogállamokban a keresztény intézményektől, azonban történetiségüket tekintve megőrizte a mai jogrend is a kereszténység motívumokat és ezeket demokratizálta, szekularizálta a jogalkotó.

4. SZOCIALIZMUS GYAKORLATA

A szocialista korszakban legfőképpen a rendeleti jogalkotásnak tulajdonított nagy jelentőséget az állampárt, ennek ellenére mind a magánjog, mind a közjog területén ezen időszakban került sor a nagyobb volumenű kodifikációkra. A kommunista uralom alatt született az 1950. évi II. törvény (továbbiakban Btá.), az 1961. évi V. törvény (továbbiakban Btk I.), illetve az 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: korábbi Btk.)³⁹

Mindhárom törvény a hatályos szabályozásunkkal egyetemben- a büntethetőséget megszüntető okok között említi a kegyelem jogintézményét. Mindhárom jogszabály foglalkozott a halálbüntetés kegyelemből való átváltoztatásának esetkörével. A Btá. szerint, ekkor a halál helyébe akár fő-akár mellékbüntetés léphetett; a Btk I. már konkrétan határozta meg, hogy a halálbüntetést kegyelemből életfogytig tartó vagy 20 évig terjedő szabadságvesztés válthatta ki. A bíróság ekkor szintén utólag határozott a büntetés kiszabásáról- a vagyonekobzás kivételével.

A korábbi Btk. hatálya már átnyúlt a jogállami időszakra, a halálbüntetés eltörlésére az Alkotmánybíróság határozatával már a fordulat évében, 1990-ben sor került, azonban a szabályozás nem foglalt magában olyan korlátokat, mint a megelőző büntetőtörvények vonatkozásában, a kegyelmi jogkör a lehető legtágabb körben érvényesülhetett.⁴⁰

A kegyelmezési jog személyi hatálya mind magánszemélyeket, mind nagyobb társadalmi csoportokat érinthetett. A Btá. a kegyelmi mentesítést és az eljárási kegyelmet említi, viszont a halálbüntetés esetében például a végrehajtandó büntetés enyhíthető. A Btk. I. a büntethetőséget megszüntető okok és a végrehajthatóságot kizáró okok között szabályozza, de lehetőséget ad a kegyelmi mentesítésre is. Ezen szabályozási elveket a korábbi Btk. is fenntartotta.

³⁵ Szent Biblia – Ószövetség könyvei https://www.istenkereso.hu/letoltesek/biblia/Oszovetseg_2011_7.pdf

³⁶ Szent Biblia – Ószövetség Mózes Könyve 6. 7. 10.

³⁷ HAFENSCHER Károly. *Gyónás és a cethal. A bűnbánatról és a feloldozásról – hitvallási irataink alapján. Evangélikus Élet.* 2022. június 30. <https://www.evangelikus.hu/hireink/teologia/gyonas-es-a-cethal> (Letöltés dátuma: 2024. március 29.)

³⁸ *Az ősbüntől való megszabadítás jelképe, a gyermek bűnösként születik, azonban a keresztségben újjászületik és tiszta lappal kezdhet Isten kegyelméből.*

³⁹ 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről, 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről, 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

⁴⁰ 1978. évi IV. törvény. Indokolás.

A Btá, a Btk. I., illetve korábbi Btk. szerint az egyéni kegyelmezés jogát a kollektív államfői testület, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) gyakorolta. A szabályozások alapján a jogosítvány az egyéni kegyelem jogára terjedt ki, az amnesztia-adás ugyanúgy a legfőbb népképviselői szerv hatáskörébe tartozott. Azonban a gyakorlati alkalmazás számottevően eltért az elmélettől, ugyanis helyettesítő jogkörben a NET is dönthetett a kérdésben.⁴¹

A kegyelem vonatkozásában számos precedensértékű bírósági határozat⁴² is született, így levonhatjuk azt a következtetést, hogy a jogintézmény, ha nem is teljesen függetlenül a politikától – ténylegesen alkalmazásban állt. Ezek is mutatják, hogy még a koncepciók perekben bővelkedő, a tisztességes eljárást a gyakorlatban sokszor nem követő jogélet dacos évtizedeiben, mind a keményebb, mind a puhább diktatúra időszakában fontosnak tartotta a jogalkotó a méltányosság elvének megfogalmazását az igazságszolgáltatásban, illetve a méltányosság látszatának fenntartását a hatályos jogszabályokban.

5. JELENLEG HATÁLYOS MAGYAR SZABÁLYOZÁS

A jelenleg hatályos szabályozás szerint a kegyelemnek szintén több fajtája különböztethető meg. Már az Alaptörvény differenciál a közkegyelem és az egyéni kegyelem között és ezek meghozatalának jogkörét és külön hatalom számára biztosítja.⁴³ Ezen belül az eljárási és a végrehajtási kegyelem, illetve kegyelmi mentesítés a büntetőjogban, büntető eljárásjogban is külön jelentéstartammal került felruházásra.⁴⁴

A 2012. évi C. törvény a büntethetőséget megszüntető okok között tünteti fel. A közkegyelem során, mint ahogyan már korábban említésre került, az Országgyűlés törvényalkotási eljárás keretében dönt elkövetői csoportok felelősségre vonásának, illetve a részükre meghatározott büntetések végrehajtásának mellőzéséről.⁴⁵ A közkegyelem kivételes eljárás, a döntés meghozatalában az Országgyűlés nem utasítható, valamint az alaptörvényi szabályozás és a döntés törvényi jogforrási szintjének köszönhetően a rendelkezés nagy súllyal bír.⁴⁶ Azzal, hogy az Alaptörvény ezen döntés meghozatalát az Országgyűlés normatív jogalkotási hatáskörébe utalja, a népképviselői és szimbolikus jelleget akarja biztosítani. Ezáltal, hogy a döntés átpolitizáltabb jelleget ölt, ezzel akarta biztosítani a jogalkotó, hogy a döntés meghozatala társadalmilag szélesebb körben elfogadottabb legyen.

Az egyéni kegyelmezés jogát a köztársasági elnök gyakorolja, ennek vonatkozásában nem utasítható, döntését saját szabad belátására alapozva hozza meg. Az előterjesztések és az abban foglalt dokumentumok tartalma csupán orientálja döntése meghozatalában, de jogilag nem köti. Az eljárás kérelemre vagy hivatalból is indulhat. A kérelmet a terhelt/elítelt, a védője, törvényes képviselője, illetve hozzátartozója nyújthatja be.⁴⁷ A kérelem benyújtásának ténye nem zárja ki a büntetés végrehajtásának megkezdését, ezt különös esetben a hatáskörrel rendelkező parlamenti államtitkár írhatja felül.⁴⁸

Fontos a kegyelmi döntés meghozatalának megalapozottsága, ezért az előterjesztőnek részletesen tisztában kell lennie az elkövetett bűncselekmény körülményeivel és az elkövető társadalomra veszélyességével, így a legfőbb ügyész és az igazságügyi miniszter számára széles körben biztosított az adatbázisokhoz való hozzáférés. Az adatok birtokában az előterjesztő igazolni tudja az államfő számára a kegyelem gyakorlásának szükségességét, a büntetés végrehajtásának méltatlan voltát. Eljárási kegyelmet az államfő az ügydöntő határozat meghozataláig, végrehajtási kegyelmet a még végre nem hajtott és taxatív

41 HORVÁTH Attila. *A Népköztársaság Elnöki Tanácsa*. In: *Jog Állam Politika*. 2022. 14. évfolyam, 2. különszám. https://epa.oszk.hu/03000/03010/00029/pdf/EPA03010_jog_allam_politika_2022_ksz_2_197-206.pdf 204-205.

42 Ilyen volt például a 39/1991. (VII. 3.) AB határozat a közkegyelem gyakorlásáról valamint 47/2007. (VII. 3.) AB határozat is.

43 Magyarország Alaptörvénye 1. cikk és 9. cikk

44 GÁL István László. *A köztársasági elnöki kegyelem jogintézményének múltja és lehetséges jövője* In: *Az Új Btk*. 2024. február 12. <https://ujbtk.hu/prof-dr-gal-istvan-laszlo-a-koztarsasagi-elnoki-kegyelem-jogintezmenyenek-multja-es-lehetseges-jovoje/> (Letöltés dátuma: 2024. június 2.)

45 VÁCZI: *i.m.* 553.

46 PETRÉTEL: *i.m.* 2.

47 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 858.§

48 Igazságügyi Információk. *Tájékoztató az általános kegyelmi eljárásról*. 2024.

<https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/tajekoztato-az-altalanos-kegyelmi-eljarasrol> (Letöltés dátuma: 2024. június 3.)

meghatározott büntetések esetén adhat. A kegyelmi mentesítés során a nyilvántartásból való törlésen kívül a köztársasági elnök mentesíti az elkövetőt az elítéléshez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól.⁴⁹

Az államfő ezen jogosítványa azonban nem kizárólagosan gyakorolható, ugyanis a vonatkozó alaptörvényi rendelkezés a miniszter ellenjegyzését fűzi érvényességi kritériumként a diszkrecionális jogkörben meghozott döntéshez, politikai felelősséget vállalva, ugyanis a köztársasági elnök függetlensége⁵⁰ miatt az esetleges korlátlan önkényes eszközt biztosítana, melynek ellensúlya nem lenne. A miniszter ellenjegyzésének hiányában a kegyelmi eljárás véget ér, azonban ez nem akadályozza meg a kérelem újbóli benyújtását a későbbiekben.⁵¹

A köztársasági elnök – ahogy az előző bekezdések kitértek rá – az erre vonatkozó kérelem vagy előterjesztés nélkül nem gyakorolhatja a kegyelmezési jogát. Ez a jogintézmény gyakorlásának jogállami korlátja, a jogbiztonság szempontjából szükséges korlátozó megoldás.⁵²

A kegyelem vonatkozásában fontos említést tenni a kötelező kegyelmi eljárásról, amely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétek esetében áll fenn. Az elmúlt két évszázadban a legsúlyosabb büntetések – például a korábbi büntetőjogunkban a halálbüntetés – végrehajtásához feltétlenül szükséges volt az uralkodó jóváhagyása. Ma a legsúlyosabb büntetésnek az életfogytig tartó szabadságvesztés számít, amelynek alapvetően két formáját különböztethetjük meg.⁵³ Az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén az elítélt számára biztosítható a feltételes szabadságra bocsáthatóság lehetősége, ennek „tényleges”⁵⁴ verziójában azonban nem.⁵⁵

A szabályozás alapja az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) gyakorlatának köszönhető. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének⁵⁶ (EJEE) 3. cikkébe, vagyis az embertelen és megalázó bánásmód tilalmába ütközik, amennyiben az elítélt számára belátható időn belül nem biztosítja a szerződésben részes állam a felülvizsgálat lehetőségét. Az eljárás lefolytatása viszont nem garancia a szabadulásra, a feltételes szabadságra bocsáthatóság lehetősége minden esetben az elkövető személyiségében bekövetkezett esetleges pozitív változásoktól, a társadalomra veszélyességétől függ.⁵⁷ Ebben az esetben a belátható idő meghatározása vált ki heves vitákat az EJEB és Magyarország között.

Magyarországot Magyar László ügyében marasztalta el az EJEB,⁵⁸ mikor a Debreceni Bíróság nem biztosította ügyfele számára a feltételes szabadságra bocsáthatóság lehetőségét.⁵⁹ A jelenleg hatályos szabályozás egyelőre nem teljesen felel meg az Egyezménynek, tekintve, hogy a bíróság kiszabhat tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést – ami önmagában nem tilalmazott – de amennyiben a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, abban az esetben is 25-40 évig terjedő ténylegesen kitöltött szabadságvesztés az előfeltétele a kötelező kegyelmi eljárás megindításának,⁶⁰ míg az európai fórum a 25 éves időtartam maximumát preferálná.⁶¹

⁴⁹ Igazságügyi Információk. *i.m.*

⁵⁰ Magyarország Alaptörvénye 12. cikk (1)-(2) bekezdés, 13. cikk (1) bekezdés

⁵¹ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 861-862.§

⁵² PETRÉTEI: *i.m.* 3-4.

⁵³ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 34.§

⁵⁴ *Az életfogytiglani szabadságvesztésnek azon esetét, ahol vagy a törvény vagy a bíróság kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, gyakran nevezik Tényleges Életfogytiglani Szabadságvesztésnek (TÉSZ).*

⁵⁵ Majláth György tudományos pályázat. *Ezt egy életen át kell játszani-és még azon is túl, Büntetőjogi Szekció – A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése – érvek, ellenérvek.* In. https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/18_dok.pdf 11.

⁵⁶ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

⁵⁷ Vinter és mások Egyesült Királyság elleni ügye (66.069/09, 130/10, 3.896/10.) In. *Kúria.* <https://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/vinter-es-masok-egyesult-kiralysag-elleni-ugye-6606909-13010-389610> (Letöltés dátuma: 2024. június 2.)

⁵⁸ European Court of Human Rights. *Case of László Magyar v. Hungary.* (Application no. 73593/10) 2014. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-144109%22%5D%7D>

⁵⁹ *Összefoglaló a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt Magyar László felülvizsgálati ügyében Kúria Bfv.II.1812/2014.szám .In. Kúria.* <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/osszefoglalo-tenyleges-eletfogytig-tarto-szabadsagvesztésre-iteelt-magyar-laszlo> (Letöltés dátuma: 2024. június 2.)

⁶⁰ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 43.§-44.§

⁶¹ Vinter és mások Egyesült Királyság elleni ügye.

Felvetődhet kérdésként, hogy mennyiben biztosít reális lehetőséget a szabadság visszanyerésére ezen megoldás, legfőképpen az elítélt korából adódóan.⁶² A Magyar László ügyben hozott EJEB ítélet,⁶³ azonban a TÉSZ-t tulajdonképpen megszüntette, ugyanis miután egyezményesértőnek tekintette Magyarország jogi szabályozását a kérdésben, sor került a kötelező kegyelmi eljárás bevezetésére. Amennyiben az elítélt 40 évet kitöltött a büntetéséből, az intézet értesíti erről az igazságügyi minisztert, aki kezdeményezi a Kúria elnökénél az öttagú kegyelmi bizottság felállítását.

A bizottság tagjai különös tekintettel az elítélt személyiségében bekövetkező pozitív változásokra és ezek külső megnyilvánulására hozzák meg döntésüket, melyet az igazságügyi miniszter felterjeszt a köztársasági elnöknek.⁶⁴

Az eljárás ezen szakaszában láthatjuk, hogy a szabályozás természetében valódi változás a nemzetközi eset ellenére sem történt, ugyanis a miniszteri előterjesztés ebben az esetben sem köti az államfőt a végső döntés meghozatalában.⁶⁵ Elmondható tehát, hogy az elítélt nem kap valódi, kézzelfogható lehetőséget a szabadulásra, nem tudhatja milyen feltételeknek tegyen eleget a büntetése kitöltése során, ugyanis a sorsa továbbra is egy ember, a miniszter kezében összpontosul.

6. KEGYELEM INTÉZMÉNYÉNEK REFORMÁLÁSA

Az utóbbi években több alkalommal felmerült a magyar közéletben a kegyelem megreformálásának szükségessége. Erre a Kormány részéről már érkeztek megjegyzések, tárgyalásokat kezdtek, melyben jelentős változás július 1-jével várható.

E alfejezet célja, hogy röviden bemutassa azon javaslatokat, amelyek az utóbbi években felmerültek az intézmény átstrukturálásával kapcsolatban és hogy ezekből a javaslatokból a jogalkotó melyeket építette be és hogyan a július 1-jétől hatályos szabályozásba.

A problémakör megoldása főleg négy módosításban testesül meg: az ellenjegyzés eltörlésében, a kegyelemben részesíthető bűncselekmények szűkítése körében, valamint a kegyelmi döntések nyilvánosságra hozása kapcsán és az indoklási kötelezettség bevezetése.

A rendszerváltás óta több alkalommal került viták keresztjébe a kegyelem, különösen olyan esetekben, ahol erőszakos vagy akár emberöléssel elítélt személy kegyelmezését hagyták jóvá. A közvélemény kritikus felszólalása az az intézménybe vetett pesszimizmusa nem újkeletű, azonban a demokrácia megjelenésével ezen kritikus hangok csak erősödtek, így a rendszerváltás óta folyamatosan kerül a kegyelem a közéleti kérdések középpontjába.

Dr. Szabó András – volt alkotmánybíró, aki a halálbüntetést eltörlő határozat előadóbirája volt, így nyilatkozott még a kegyelem intézményéről: „*A bíróságnak nincs joga megbocsátani, de a köztársasági elnöknek joga van kegyelmet adni.*”⁶⁶

Ez a volt köztársasági elnököt, Göncz Árpádot érő kritikákat követően egy interjúban mondta az alkotmánybíró, melyben a volt igazságügyminisztert⁶⁷ joggal visszaélőnek nevezte, hogy a köztársasági elnök által javasolt kegyelmi döntést nem ellenjegyezte.

Ezek alapján rengeteget változott az intézmény megítélése, ugyanis míg az 1990-es években a kormány tagjának beavatkozását és ellenvéleményét kritikusan illették, addig a 21. században már inkább garanciális intézményként tekintettek rá. Az idei évben került fel újra, hogy az igazságügyminiszter kvázi vétőjogát eltörljék, így az egyéni kegyelem gyakorlását ne kössék miniszteri

⁶² 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 42.§, 43.§ (1) bekezdés

⁶³ European Court of Human Rights. *i.m.*

⁶⁴ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról 46/A-H. pontok

⁶⁵ NAGY Anita: *A kegyelmi és a kötelező kegyelmi eljárás összehasonlítása.* In. *Börtönügyi Szemle.* 2017.

2. szám. [https://real.mtak.hu/86730/1/EPA02705_bortonugyi_szemle_2017_2_065-](https://real.mtak.hu/86730/1/EPA02705_bortonugyi_szemle_2017_2_065-079%20A%20kegyelmi%20C3%A9s%20k%20C3%B6telez%C5%91%20kegyelmi%20elj%C3%A1r%C3%A1s.pdf)

[079%20A%20kegyelmi%20C3%A9s%20k%20C3%B6telez%C5%91%20kegyelmi%20elj%C3%A1r%C3%A1s.pdf](https://real.mtak.hu/86730/1/EPA02705_bortonugyi_szemle_2017_2_065-079%20A%20kegyelmi%20C3%A9s%20k%20C3%B6telez%C5%91%20kegyelmi%20elj%C3%A1r%C3%A1s.pdf)

p.77.

⁶⁶ THANYI Péter: *Bűn, bűnhődés és a kegyelem – Beszélgetés Szabó András nyugalmazott alkotmánybíróval.* In. *Hetek.* 1998. december 5. II. évfolyam. 49. szám. <https://epa.oszk.hu/00800/00804/00041/3200.html>

(Letöltés dátuma: 2024. június 9.)

⁶⁷ DÁVID Ibolya volt ekkor Magyarország igazságügyminisztere

ellenjegyzéshez, hanem ez egyedül a köztársasági elnök jogköre és döntési szabadsága legyen.⁶⁸ Tehát, az új javaslat szerint a köztársasági elnök nagyobb autonómiát kapna, a kormányzat befolyásának csökkentése végett, azonban ez felveti az esetleges egyszemélyi visszaélések veszélyét, mivel ezzel megszüntetik a kegyelmi főosztályt és a folyamatból kivesszük a miniszter személyét is,⁶⁹ ezzel pedig egy személynél koncentrálódik majd a hatalom. Az Országgyűlés 2024. június 11-én szavazta meg több törvény és az Alaptörvény módosítását,⁷⁰ mely alapján a korábbi ígéreteknek megfelelően a kegyelmi jogkör gyakorlását az ellenjegyzést nem kívánó jogkörök közé helyezik, így ezentúl ennek mérlegelése a köztársasági elnök feladata. Ezzel a Kormány a saját, illetve az igazságügyminiszter politika felelősségét vonta ki a folyamatból.

További szándéka a kegyelmet megreformálni vágyóknak, hogy egyes bűncselekményeket mintegy tiltott kegyelmi tárgykör, vegyenek ki a kegyelmi szabályozás hatálya alól. Ebben az értelemben került felvetésre idén a kiskorúak ellen elkövetett bűncselekmények kiemelése, és tiltott kegyelmi tárgykörre nyilvánítása,⁷¹ mely 2024. június 11-én megszavazásra is került⁷² a gyermekvédelmi törvény⁷³ szigorításával együtt. Az új szabályozás július 1-jével lép hatályba. Prof. Dr. Gál István azonban még a szabályozás megszületése előtt kiemelte, hogy azzal a kockázattal jár egy ilyen változás, hogy bizonyos, méltánylást érdemlő esetekben sem adhatna a köztársasági elnök egyéni kegyelmet.

Példaként a következőt hozta fel értekezésében:

„Aki tíz embert ölt meg, kaphat majd kegyelmet, aki egyet, de mellette elkövetett egy kiskorúval szemben egy becsületsértést is halmazatban, az már nem.”⁷⁴

Ezek alapján a reformtörekvést kiváltó botrány alanya, K. Endre továbbra is részesülhetne kegyelemben, ugyanis őt nem pedofília miatt ítélték el, ahogy a média gyakran említést tesz róla, hanem igazságszolgáltatás elleni bűncselekmény elkövetése miatt.⁷⁵

A 13. alaptörvénymódosítás a következő korlátot tartalmazza a köztársasági elnök számára a kegyelmi jogkör gyakorlását illetően:

„az egyéni kegyelmezési jogát a kiskorú személy sérelmére elkövetett szándékos bűncselekmény esetén nem gyakorolhatja”

Ez – ahogy korábban Gál írása is előre vetítette – nagyon tág megfogalmazás és számtalan bűncselekményt fed le, melyeknél a kegyelem lehetőségének kizárása méltánytalan lenne, azonban a módosítást „inspiráló” K. Endre továbbra is jogosult volna rá. Ezt úgy igyekszik orvosolni a jogalkotó, hogy a konkrét bűncselekményi kör meghatározásáról sarkalatos törvényben később rendelkeznek.⁷⁶

Fontos és nagy figyelmet kapó reformötlet a kegyelmi döntések nyilvánosságra hozatalának kritikája is.⁷⁷ Ezzel az alábbi bekezdés részletesebben foglalkozik, hogy miért is lehetne előnyös ennek a bevezetése. A négy intézkedés közül a nyilvánosságra hozatali kötelezettség bevezetését együtt szokták emlegetni az indokolási kötelezettség bevezetésével, mely indoklás szintén a nyilvánosságra kerülne a döntéssel. Annak ellenére, hogy a köztársasági elnök nem köteles jelenleg indokolni döntését, nem is tilos számára, hogy megossza a pozitív elbírálás okait.⁷⁸ Ez azonban nem jellemző, így sokan továbbra is a nyilvánosság és az indokolási kötelezettség törvénybe foglalása mellett teszik le voksukat, azonban a korábban érintett újonnan megszavazott jogszabályi és Alaptörvényváltozás ezen problémapontokat nem érintette, változatlanul hagyta.

⁶⁸ HVG. Eltörlik az igazságügyi miniszteri ellenjegyzést a kegyelmet esetében. 2024. április 25 https://hvg.hu/itthon/20240425_elnoki-kegyelem-ellenjegyzes-torvenymodositas (Letöltés dátuma: 2024. június 9.)

⁶⁹ HVG. *Elfogadták Orbán alaptörvény-módosítását: korlátozzák az államfő kegyelmi jogkörét és eltörlik a kötelező ellenjegyzést.* 2024. június 11. https://hvg.hu/itthon/20240611_elfogadtak-orban-alaptorveny-modositasat-korlatozzak-az-allamfo-kegyelmi-jogkoret-es-eltorlik-a-kotelezo-ellenjegyzest

⁷⁰ Kormány. *Még szigorúbb lett a gyermekvédelmi törvény.* <https://kormany.hu/hirek/meg-szigorubb-lett-a-gyermekvedelmi-torveny> (Letöltés dátuma: 2024. június 11.)

⁷¹ HVG. (2024. április 25.) *i.m.*

⁷² Kormány. *i.m.*

⁷³ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

⁷⁴ GÁL: *i.m.*

⁷⁵ GÁL: *i.m.*

⁷⁶ HVG. (2024. június 11.) *i.m.*

⁷⁷ Forbes. *Nyilvánosak lehetnek a kegyelmi döntések, nem lesz közvetlen államfő-választás.* 2024. február 16. <https://forbes.hu/uzlet/nyilvanosak-lehetnek-a-kegyelmi-dontesek-nem-lesz-kozvetlen-allamfo-valasztas/> (Letöltés dátuma: 2024. június 11.)

⁷⁸ Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara. *Kivonul a kormány a kegyelmi ügyekből.* 2024. április 26. <https://misk.hu/index.php/1028-kivonul-a-kormany-a-kegyelmi-ugyekbol> (Letöltés dátuma: 2024. június 11.)

7. MELLETTE VAGY ELLENE?

Az államfői kegyelem jogintézménye nem újkeletű, már a római jog által is ismert volt, viszont ez nem jelentette azt, hogy minden korszakban támogatóan viszonyult hozzá a társadalom. Ezen hatalmi jogosítvánnyal való visszaélés a feudális monarchiák levirágzásának ágában kimondottan gyakorinak minősült, ami kiváltotta a társadalom ellenérzését és az intézménnyel kapcsolatos pesszimizmusát.⁷⁹ A kegyelem mindig ambivalens érzéseket váltott ki az emberekből és minden korban megvoltak azok az érvek, ellenérvek, melyek megkérdőjelezték az intézmény létjogosultságát, illetve eljárási lefolyását. Ez a fejezet igyekszik bemutatni a kegyelemmel kapcsolatos nézőpontokat többoldalúan bemutatni.

A jog célja a társadalom számára a lehető legnagyobb mértékű igazság szolgáltatása. Ennek ellenére a jogintézmény mégis szükséges, hiszen a mindennapokban is tapasztalható, hogy a jog nem mindig képes leképezni a társadalom valódi igényeit, akár anyagi, akár eljárási szempontból a *summum ius* könnyen *summa iniurá*vá válhat. Vagyis az írott jog betű szerinti alkalmazása sok esetben ellentétben áll az igazságosság és méltányosság követelményével szemben.⁸⁰ Ezért is lehet indokolt méltányos esetekben, az igazságszolgáltatás „merevségének” ellensúlyozásaként a kegyelem intézményének fenntartása.

Jellemzően a kegyelmi jogosítvánnyal való visszaélés elenyésző, alkalmazása nem mindennapos. A hazai statisztikákat áttekintve láthatjuk, hogy a folyamatban lévő felelősségre vonások közül csupán csekély számú ügyben alkalmazzák a kegyelem valamely válfaját. Számuk egyes közéleti események (pl.: Pápalátogatás 2023-ban) kapcsán időszakonként hirtelen rendhagyóan meg is emelkedik. 2002. január 1. és 2024. március 31-e között a kegyelemben részesültek száma összesen 413 főt tett ki, miközben az elutasított kérelmezők száma jócskán meghaladta a 17 000 főt.⁸¹ Látható tehát, hogy a kérvények sikerességi aránya igencsak alacsony, befogadásuk ritka, ezáltal nem lehet kijelenteni, hogy az intézménnyel való visszaélés egyszerű és bevett gyakorlat lenne.

A klasszikus büntetőjogi iskola atyja, Cesare Beccaria is kételkedett az intézmény létjogosultságában. Úgy vélte, hogy a kegyelem nem lenne szükség, amennyiben a törvényhozás megfelelően működne, ugyanis az “esztelen törvények és kegyetlen ítéletek” világában van csupán létjogosultsága. A kegyelem helyett nagyobb hangsúlyt kellene fektetni szerinte a törvények maradéktalan érvényesülésére.⁸² Cesare Beccaria véleményének árnyalásához hozzátartozik, hogy a klasszikus büntetőjogi iskola tetteközpontú nézete nem veszi figyelembe a tettes egyéni körülményeit és ezekre tekintettel az egyéni körülményekre tekintettel való méltányosság lehetőségét is elveti.

A kritikai hangok legfőbb érve a hatalmi ágak megosztásának sérelme a jogintézmény alkalmazása kapcsán. Ez főként a közkegyelem viszonylatában szembetűnő, ahol egyértelműen a törvényhozó szerv (az Országgyűlés) az, amely beavatkozik az igazságszolgáltatás működésébe. Bibó István is már akadémiai székfoglalójában 1947-ben felvetette, hogy a hatalmi ágak megosztásának egyik legfontosabb kihívása az adaptibilitás, így a hatalmi ágak folyamatos revíziója szükséges és annak vizsgálata, hogy a modern kor kihívásai hol hozhatnak létre esetleges hatalomkoncentrációt.⁸³

Első ránézésre az államfői kegyelem intézménye egy független, szuverén döntésnek tűnhet. Kiindulva abból, hogy a köztársasági elnök a hatalmi ágakon kívül eső közméltóságként fejt ki a tevékenységét, célja és fő feladata pedig a visszasságok orvoslása független, a nemzet egységét képviselő erőként.⁸⁴ Az államfő ezen hatásköre azonban miniszteri ellenjegyzéshez kötött volt eddig,⁸⁵ így a folyamatban a Kormány is részt vett, ezzel politikailag is befolyást gyakorolhatott ezen döntésen a minisztereken keresztül. Ezzel a Kormány mind elvonta *de facto* a hatáskört a köztársasági elnöktől, mind pedig beavatkozik egy másik hatalmi ág, az igazságszolgáltatás működésébe. A mostani változtatásokkal azonban – miniszteri felelősség és a kegyelmi

⁷⁹ BELOVICS Ervin: Büntetőjog I. Általános Rész, Negyedik, hatályosított kiadás, Orac Kiadó Budapest 2022. p.290.

⁸⁰ NÓTÁRI Tamás: *Summum ius summa iniuria – megjegyzések egy jogértelmezési maxima történeti háttéréhez*. In: *Jogelméleti Szemle*. 2004. 3. szám. <https://jesz.ajk.elte.hu/notari19.html> 20.

⁸¹ Igazságügyi Információk. *i.m.*

⁸² BECCARIA, Cesare: *Büntett és büntetés*. Fordította: Tarnai János, Révai Leo. 1887. Budapest. https://mtda.hu/books/kulf/beccaria_cesare_buntett_es_buntetes_opt.pdf 65-67.

⁸³ BIBÓ István: *Az államhatalmak elválasztása egykor és most*. Akadémiai székfoglaló. 1947. január 13. https://vargarockzsolt.blog.hu/2011/03/31/bibo_istvan_az_allamhatalmak_elvalasztasa_egykor_es_most_akademiai_szekfoglalo_1947_jan_13_an (Letöltés dátuma: 2024. június 9.)

⁸⁴ Magyarország Alaptörvénye 9. cikk (1) bekezdés

⁸⁵ Magyarország Alaptörvénye 9. cikk (4) bekezdés

főosztály megszüntetésével – a köztársasági elnök egyeduralmi jogkörévé teszi a kegyelmet, amely egyszemélyi hatalomkoncentrációhoz vezet.

A büntethetőség megszüntetését tényállásszerű, társadalomra veszélyes és bűnös cselekmények esetén egyszemélyi döntéssé tétele ellenérzést válthat ki a társadalomból és kétségeket vethet fel jogbiztonság elvének érvényesülése szempontjából. Főként, ha figyelembe vesszük, hogy mind az egyéni kegyelem, mind a közkegyelem alkalmazása sokszor politikai indíttatások által vezérelt.⁸⁶

Kérdéses azon megoldás helyessége is, hogy az amnesztia jogával az Országgyűlés, mint legfőbb népképviselői szerv élhet, a nemzet akaratának kifejezőjeként viszont szintén kizárólagos döntési jogosultsággal, a közkegyelem gyakorlásáról ugyanis népszavazás nem tartható a jelenleg hatályos szabályozás szerint.⁸⁷ Ennek magyarázata az lehet, hogy a társadalom nem minden esetben képes objektív, nem érzelmi alapú szempontok alapján mérlegelni és valóban megfelelő döntést hozni olyan ügyekben, amelyek során büntetőügyek, különösen elítélt bűnelkövetők kerülnek megítélésre.

A jogszabályok szerint a köztársasági elnöknek nincs indokolási kötelezettsége a döntés meghozatala során⁸⁸. Azonban az indoklás adása a közvélemény szempontjából sokszor megalapozott lehet, illetve az eljárási gyakorlatot is világosabbá teheti. A bírósági eljárások nyilvánossága ellenére ugyanis a társadalom nem kellően tájékozott a jelentős sajtóvisszhangot kiváltó ügyek részleteiben sem. Többször felmerült ezek alapján, hogy az eljárás megváltoztatása indokolt lenne, melyben a jogkör gyakorlását indoklási kötelezettséghez fűznék a jogalkotó.⁸⁹ Ez azonban a 2024. június 11-i változások megszavazása körén ismét kívül került.

Az egyik legtöbbet emlegetett kritika az a kegyelmi döntések nyilvánosságának hiánya. Az ítéletek nyilvánossága a jogállamok egyik fontos sarokköve, melyben mind az eljárás mind az ítélet – bizonyos kivételesen indokolt eseteken kívül – megismerhető a társadalom tagjai számára.⁹⁰ Az Alaptörvény és a nemzetközi jog⁹¹ is említést tesz a nyilvánosság alapelvének fontosságáról.⁹² Az Alaptörvény Szabadság és Felelősség fejezet XXVIII. cikke erről a következőképpen rendelkezik:

*(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.*⁹³

A nyilvánosság elve egyben az igazságosság érvényre jutását és az igazságszolgáltatás elfogadottságát is szolgálja. Döntésekben a két konkuráló alapelv – a személyiségi jog, azaz magánérdek és a közérdek – figyelembevétele meghatározó, így az igazságszolgáltatás jogszerűségének biztosítása érdekében a magánérdek és a közérdek is inkább azt szolgálja, hogy az ítéletek nyilvánosak legyenek.⁹⁴ A kegyelem alkalmazása esetén a közérdek még jelentősebb, ugyanis ebben az esetben sokszor szabadságvesztésre ítélt, köztörvényes bűnelkövetők szabadlábra helyezéséről döntenek, mely az áldozatot is felkavarhatja.⁹⁵ Így a jelen szabályozás, miszerint a kegyelmi döntések nem nyilvánosak, közérdeket sértenek és az intézmény iránti kételyeket erősítik.

BEFEJEZÉS

A kegyelem intézményének vizsgálatából látható, hogy a kegyelem mélyen gyökerezett hagyományokat hordoz magában és fenntartása a jogállami keretek között is látható. Biztosítja a jogalkotó esetleges méltánytalan, túl merev szabályozása esetén – amely a bírót köti ítélezése során – kijavíthatja ezen esetleges

⁸⁶ HADHÁZI. *i.m.* 141.

⁸⁷ Magyarország Alaptörvénye 8. cikk (3) bekezdés a) pont, j) pont

⁸⁸ Igazságügyi Információk. *i.m.*

⁸⁹ Forbes. *i.m.*

⁹⁰ BARTOS. *i.m.* 165.

⁹¹ EJEE 6. cikk és 40. cikk (1993. évi XXXI. törvény). PPJNE 14. cikk (1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára kihirdetéséről)

⁹² Antal Dániel. *A nyilvánosság és a büntetőeljárás*. In: *Bűnügyi Tanulmányok*. 2010.

https://epa.oszk.hu/02500/02567/00005/pdf/EPA02567_Studia_Iuvenum_Iurisperitorum_5_2010_217-271.pdf p.220.

⁹³ Magyarország Alaptörvénye XXVIII. Cikk

⁹⁴ VÉGVÁRI Réka. *Jogállam és büntetőeljárás*. In: *Állam- és Jogtudomány*. 2002. 1-2 szám.

<https://szakcikkadatbazis.hu/doc/5098775> 150.

⁹⁵ VÉGVÁRI. *i.m.* 151.

rendszerhibákat. Valamint az elkövető, a bűnelkövetés után bekövetkezett, egyéni körülményére tekintettel is megadható, ezzel biztosítva a méltányos igazságosság érvényre jutását.

Azonban ahogy azt az utolsó rész is kifejtette, az intézmény kétségtelenül megújulásra szorul, melynek első lépése az elfogadott alaptörvény-módosítás és jogszabályváltoztatások. Azonban megmutatkozott az is, hogy ez az intézkedés még sok szálát elvarratlanul hagy, melyek szintén reformért kiáltanak, valamint a módosítás új – hatalommegosztási rendet veszélyeztető, tárgykört túlságosan leszűkítő – elemeket is hordoz magában, mely újabb méltánytalansághoz vezethet.

A fentebb már említésre került, az egyszemélyi, korlátok nélküli jogkör is rejt veszélyeket magában, melyeket a jogalkotó sarkalatos törvényben később szándékozik csak szabályozni, ezzel elsiklik afelett, hogy az intézmény esszenciája éppen abban rejlik, hogy a jogalkotó és a jogalkalmazó megkötéseit méltányos körülmények fennállásakor reparálja és helyreigazítja a kegyelemmel, mely rendszerhibákat a jogalkotó nem láthatott a jogszabály megalkotásakor, vagy a jogalkalmazás idején még nem álltak fenn.

A kegyelem intézményének problémáit az elfogadott reformok megoldani nem tudják teljes egészében, sőt újabb kérdéseket vetnek fel, melyek a jövőben új megoldásokat követelnek, melyeket a jogalkotó várhatóan már nem alaptörvényi keretek között, hanem alacsonyabb, törvényi jogforrási szinten fog megtenni.

FORRÁSJEGYZÉK

Felhasznált Irodalom

- [1.] BARTOS Blanka: *Az államfői kegyelem a 21. században – A kegyelmi intézmény lehetséges reformjai.* In. *Jog Állam Politika.* 2020. 2. szám.
- [2.] BECCARIA, Cesare. *Büntett és büntetés.* Fordította: Tarnai János, Révai Leo. 1887. Budapest. https://mtda.hu/books_kulf/beccaria_cesare_buntett_es_buntetes_opt.pdf
- [3.] BECCARIA, Cesare. *Büntett és büntetés.* 1967. Akadémiai Kiadó. Budapest. Szerző: Kádár Miklós. Szerk.: Hajdu Gyula. 6. kötet.
- [4.] BELOVICS Ervin: *Büntetőjog I. Általános Rész, Negyedik, hatályosított kiadás,* Orac Kiadó Budapest 2022.
- [5.] BIBÓ István. *Az államhatalmak elválasztása egykor és most.* Akadémiai székfoglaló. 1947. január 13. https://vargarockzsolt.blog.hu/2011/03/31/bibo_istvan_az_allamhatalmak_elvalasztasa_egyor_es_most_akademiai_szekfoglalo_1947_jan_13_an (Letöltés dátuma: 2024. június 9.)
- [6.] GÁL István László. *A köztársasági elnöki kegyelem jogintézményének múltja és lehetséges jövője* In. *Az Új Btk.* 2024. február 12. <https://ujbtk.hu/prof-dr-gal-istvan-laszlo-a-koztarsasagi-elnoki-kegyelem-jogintezmenyenek-multja-es-lehetseges-jovoje/> (Letöltés dátuma: 2024. június 2.)
- [7.] GYÖRFI Tamás: *Méltóság a kisujjban.* In. *Visszhang.* LXVIII. évfolyam. 9. szám. Feltöltés: 2024. március 1. <https://www.es.hu/cikk/2024-03-01/gyorfi-tamas/meltosag-a-kisujjban.html> (Letöltés dátuma: 2024. június 11.)
- [8.] HADHÁZI Dávid. *A kegyelem, mint büntethetőségi akadály léjogosultsága.* In. *Miskolci Jogi Szemle.* 2018. 13. évfolyam, 2. szám 2. kötet. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/20180202/11_hadhazidavid.pdf
- [9.] HAFENSCHER Károly. *Gyónás és a cethal. A bűnbánatról és a feloldozásról – hitvallási irataink alapján.* *Evangelikus Élet.* 2022. június 30. <https://www.evangelikus.hu/hireink/teologia/gyonas-es-a-cethal> (Letöltés dátuma: 2024. március 29.)
- [10.] HORGOS Livia. *Gondolatok a ius puniendi jogállami tartalmáról.* In. *Miskolci Jogi Szemle.* 2019. 14. évfolyam. 2. különszám. 1. szám. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/6567/37_horgoslivia_t%C3%B6rdelt.pdf pp.383-393.
- [11.] HORGOS Livia. *Az állam büntetőhatalma és a gyanú változásai a megalapozástól a remélt bizonyosságig.* In. *Magyar Jog.* 2020. 67. évfolyam. 3. szám.
- [12.] HORVÁTH Attila. *A Népköztársaság Elnöki Tanácsa.* In. *Jog Állam Politika.* 2022. 14. évfolyam, 2. különszám. https://epa.oszk.hu/03000/03010/00029/pdf/EPA03010_jog_allam_politika_2022_ksz_2_197-206.pdf
- [13.] Igazságügyi Információk. *Tájékoztató az általános kegyelmi eljárásról.* 2024. <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/tajekoztato-az-altalanos-kegyelmi-eljarasrol> (Letöltés dátuma: 2024. június 3.)

- [14.] NAGY Anita. *A kegyelmi eljárás és a szabadságvesztés félbeszakítása*. In. *Miskolci Jogi Szemle*. 2015. 10. évfolyam. 2. szám. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/egyeb/mjsz/201502/5_nagyanita.pdf.
- [15.] NAGY Anita: *A kegyelmi és a kötelező kegyelmi eljárás összehasonlítása*. In. *Börtönügyi Szemle*. 2017. 2. szám. https://real.mtak.hu/86730/1/EPA02705_bortonugyi_szemle_2017_2_065-079%20A%20kegyelmi%20C3%A9s%20k%20C3%B6telez%C5%91%20kegyelmi%20elj%C3%A1r%C3%A1s.pdf
- [16.] NÓTÁRI Tamás: *Summum ius summa iniuria – megjegyzések egy jogértelmezési maxima történeti háttéréhez*. In. *Jogelméleti Szemle*. 2004. 3. szám. <https://jesz.ajk.elte.hu/notari19.html>
- [17.] PETRÉTEI József. *A köztársasági elnök kegyelmezési jogáról*. In. *Az államfő jogállása III. PPKE JÁK*. 2014. <https://real.mtak.hu/17303/1/kegyelem-1.pdf>
- [18.] Szent Biblia – Ószövetség. https://www.istenkereso.hu/letoltesek/biblia/Oszovetseg_2011_7.pdf (Letöltés dátuma: 2024. május 27.)
- [19.] TIHANYI Péter: *Bűn, bűnhődés és a kegyelem – Beszélgetés Szabó András nyugalmazott alkotmánybíróval*. In. *Hetek*. 1998. december 5. II. évfolyam. 49. szám. <https://epa.oszk.hu/00800/00804/00041/3200.html> (Letöltés dátuma: 2024. június 9.)
- [20.] TURCSIK Ferenc: *Tabula rasa, avagy a semmi is valami*. In. *Ha kicsi leszel...* 20. szám. 2010. február 1. <https://www.parokia.hu/archivum/kozosseg/szam/18/cikk/279/>(Letöltés dátuma: 2024. május 2.)
- [21.] VÁCZI Péter: *Kegyelem! A közkegyelem intézményéről és a semmisségi törvényekről*. In. *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. 2013. (letöltés dátuma: 2024. június 3. <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/bihari/v%C3%A1czi.pdf>)
- [22.] VÉGVÁRI Réka. *Jogállam és büntetőeljárás*. In. *Állam- és Jogtudomány*. 2002. 1-2 szám. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/5098775>

Jogforrások

- [23.] Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk, 1. cikk (2) bek. j) pont, 8. cikk 3) bek. j) pont, 9. cikk
- [24.] 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről
- [25.] 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
- [26.] 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről
- [27.] 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- [28.] 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről
- [29.] 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
- [30.] 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- [31.] 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- [32.] 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról
- [33.] 39/1991. (VII. 3.) AB határozat a közkegyelem gyakorlásáról
- [34.] 31/1997. (V. 16.) AB határozat
- [35.] 47/2007. (VII. 3.) AB határozat
- [36.] European Court of Human Rights. *Case of László Magyar v. Hungary*. (Application no. 73593/10) 2014. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-144109%22%7D>
- [37.] **Más források**
- [38.] Érted vagyok. 1995. október 6. évfolyam. 5. szám. In. *Arcanum*. https://adt.arcanum.com/hu/view/ErteDvagyok_1995/?query=kegyelem+fogalma&pg=135&layout=s
- [39.] Forbes. *Nyilvánosak lehetnek a kegyelmi döntések, nem lesz közvetlen államfő-választás*. 2024. február 16. <https://forbes.hu/uzlet/nyilvanosak-lehetnek-a-kegyelmi-dontesek-nem-lesz-kozvetlen-allamfo-valasztas/> (Letöltés dátuma: 2024. június 11.)
- [40.] HVG. *Eltörlik az igazságügyi miniszteri ellenjegyzést a kegyelmet esetében*. 2024. április 25 https://hvg.hu/itthon/20240425_elnoki-kegyelem-ellenjegyzes-torvenymodositas (Letöltés dátuma: 2024. június 9.)
- [41.] HVG. *Elfogadták Orbán alaptörvény-módosítását: korlátozzák az államfő kegyelmi jogkörét és eltörlik a kötelező ellenjegyzést*. 2024.június 11. https://hvg.hu/itthon/20240611_elfogadtak-orban-alaptorveny-modositasat-korlatozzak-az-allamfo-kegyelmi-jogkoret-es-eltorlik-a-kotelezo-ellenjegyzest

- [42.] Jogtudományi Közlöny. 1964. október. 10. szám. In. *Arcanum*. https://adt.arcanum.com/hu/view/JogtudomanyiKozlony_1964/?query=elj%C3%A1r%C3%A1si+kegyelem&pg=597&layout=s p.554.
- [43.] Kormány. *Még szigorúbb lett a gyermekvédelmi törvény*. <https://kormany.hu/hirek/meg-szigorubb-lett-a-gyermekvedelmi-torveny> (Letöltés dátuma: 2024. június 11.)
- [44.] Majláth György tudományos pályázat. *Ezt egy életen át kell játszani-és még azon is túl, Büntetőjogi Szekció – A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése – érvek, ellenérvek*. In. https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/18_dok.pdf p.11.
- [45.] MIKLÓS Dénes. *Jog tudnivalók ABC-je*. In. Boldizsár Iván. (szerk.) *A Magyar Hírek Kincses Kalendáriuma*. 1973. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarHirekKincsesKalendariuma_1973/?query=v%C3%A9greha%20%C3%A1si+kegyelem&pg=323&layout=s p.322
- [46.] Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara. Kivonul a kormány a kegyelmi ügyekből. 2024. április 26. <https://miskz.hu/index.php/1028-kivonul-a-kormany-a-kegyelmi-ugyekbol> (Letöltés dátuma: 2024. június 11.)
- [47.] *Összefoglaló a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt Magyar László felülvizsgálati ügyében Kúria Bfv.II.1812/2014.szám*. In. *Kúria*. <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/osszefoglalo-tenyleges-életfogytig-tarto-szabadsagvesztesre-ítelt-magyar-laszlo> (Letöltés dátuma: 2024. június 2.)
- [48.] Újszó. *Az SaS a Kočnernek adott kegyelem eltörlését javasolja*. 2018. <https://uj szo.com/kozelet/az-sas-a-kocnernek-adott-kegyelem-eltorleset-javasolja-0> (Letöltés dátuma: 2024. június 10.)
- [49.] Vinter és mások Egyesült Királyság elleni ügye (66.069/09, 130/10, 3.896/10.) In. *Kúria*. <https://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/vinter-es-masok-egyesult-kiralysag-elleni-ugye-6606909-13010-389610> (Letöltés dátuma: 2024. június 2.)

HEROLD VIRÁG

MEGKÉRDŐJELEZNI A MEGKÉRDŐJELEZHETELENT? — A PRAGMATICA SANCTIO ÉRTELMEZÉSE A DEÁK–LUSTKANDL VITA TÜKRÉBEN

Absztrakt

A Deák–Lustkandl polémia Magyarországon a 19. század legfontosabb közjogi disputájának tekinthető, hiszen a mai napig releváns témákról szólt és megváltoztatta sokak gondolkodását a Pragmatica Sanctioval kapcsolatban. Emellett további viták katalizátoraként is szolgált és hatalmas lépést jelentett a húsvéti cikkhez és ezzel összefüggésben a kiegyezéshez vezető úton. A vita a lezajlásakor nagy port kavart, szinte minden korabeli újságban jelentek meg róla cikkek és értekezések, azonban az elmúlt néhány évben a témáról folyó diskurzus elapadt. A vitában Lustkandl legfontosabb érve az volt, hogy Magyarországon a Pragmatica Sanctio nem törvényként, hanem birodalmi határozatként került elfogadásra és változtatás nélkül került be az osztrák 1713-as határozat a magyar jogrendbe. Ezen álláspont, ha igaznak bizonyulna, akkor az aláásná mind Magyarország önállóságát, mind az ezeréves történelmi alkotmányt, ezzel egyidőben pedig reáluniót hozna létre a két ország között. Lustkandl ezzel lényegében elvetette a fennálló közjogi rendszert. Erre reagált híres művében Deák Ferenc

Kulcsszavak: jogtörténet; Deák–Lustkandl vita; Pragmatica Sanctio; közjog

BEVEZETÉS

A Pragmatica Sanctio 1723-as elfogadása után általános megegyezés volt arról, hogy a Pragmatica Sanctiot a magyar rendi gyűlésen a rendek a királlyal együtt törvényként fogadták el. A rendelkezés jogalapja és törvényi volta sokáig megkérdőjelezhetetlen volt a jogtudósok számára, azonban egy osztrák professzor Wenzel Lustkandl 1863-ban megjelentetett egy művet, amiben hosszasan taglalta azt, hogy a magyar Pragmatica Sanctio ugyanúgy birodalmi határozatként lett elfogadva, mint az osztrák változat. Ez a korábban még soha fel nem merült vélemény radikálisan eltérő álláspontot képviselt bármilyen korábbi gondolattól és hatalmas közfelháborodást váltott ki. Ennek hatására Deák Ferenc, az elismert államférfi és jogász vitába szállt Lustkandl érveivel és új nézőpontból közelítette meg a százötven évvel korábbi törvényt. Deák érvei nagyban hozzájárultak a magyar Pragmatica Sanctio máig elfogadott értelmezésének megszilárdításához a jogtudomány körében.

A Deák–Lustkandl vita az 1860-as évek legfontosabb közjogi vitája volt, hiszen a Pragmatica Sanctio túl is a mai napig releváns témákról szólt, így további viták katalizátoraként is szolgált és hatalmas lépést jelentett a húsvéti cikkhez és ezzel összefüggésben a kiegyezéshez vezető úton. Az osztrák tanár, Wenzel Lustkandl műve a „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage” 1863-ban jelent meg, erre Deák válasza 1865-ben érkezett „Adalékok a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára” címmel. Ezen vita a lefolyásakor nagy port kavart, a szakirodalom sokáig élénken foglalkozott vele, de a téma az utóbbi időben elsikkadt. Írásom apropója a Pragmatica Sanctioról alkotott lustkandli gondolatok újdonsága, hiszen ilyen markáns és egyben novumnak számító véleményre a jogtörténet tekintetében még sohasem volt példa.

1. A DEÁK–LUSTKANDL VITA

A vitával legutóbb Máthé Gábor foglalkozott, legjelentősebb cikke 2007-ben jelent meg a Jogtörténeti szemle folyóiratban, ebben kifejtette, hogy a polémia négy fontos témát feszegetett, ezek a szabad királyválasztás, az 1848-as törvények alkotmányellenessége, a reálunió vagy perszonálunió kérdésköre és végül a legérdekesebb pontként a Pragmatica Sanctio voltak. Meglátása szerint „az osztrák szélsőséges közjogi álláspont az volt, hogy a magyar koronataromány semmivel sem bírt több jogot, mint az örökös országokkal és tartományokkal fennálló, s a sanctio pragmaticával kapcsolatos egyesülés. Ebből következik - így folytatódik az osztrák vitapartner állítása - hogy a király eskü alatt ígérte, hogy minden alattvalót kényszeríteni fog arra, hogy a törvényeket, azaz az országok egyesülését megtartsák. Ha tehát az uralkodó nem írhat alá semminemű

törvényt, ami az egyesülés ellen szól (der begründeten union mit den Ländern feindlich entgegen stellt), akkor a Magyarországgal egyesült országok hozzájárulása nélkül pl. az uralkodó (I. Ferenc József) hitlevéllel sem erősíthetné meg az 1848. évi törvényjavaslatokat a többi örökös tartományok képviselőinek hozzájárulása nélkül. [...] Vagyis ezekből az állításokból logikusan következik-e az, hogy a magyar nemzet és a király egykor teljes törvényhozási joggal bírtak ugyan, de világosan és határozottan lemondottak eme jogról, s átruházták vagy megosztották e jogukat más országokkal, különösen az osztrák tartományokkal? Közismert, hogy a pragmática sanctióban a nemzet kikötötte jogainak sérthetlenségét, s kiváltképp a törvényhozási jogban a szupremáciáját, hangsúlyozva, hogy Magyarországon a fejedelem ne a többi tartományok módja szerint, hanem magának az országnak saját törvényei szerint uralkodjék és kormányozzon”. Ebből pedig vitathatatlanul következik, hogy az ország szabadságának sérthetlenségét, a saját törvényei szerinti kormányzást nem adta fel, s így alkotmányos önállóságát semmi más országnak nem engedte át. Ezért tehát Lustkandl úr tétele, nevezetesen az, hogy a császár az osztrák tartományok beleegyezése nélkül nem jogosított Magyarországot törvényeinek elismerésére, olyan helytelenség, mintha a magyarok azt vitatnák, hogy a sanctio pragmática szerint Magyarország királya az osztrák tartományokban addig abszolút hatalommal gyakorolt fejedelmi jogainak bármely részéről nem mondhatott volna le Magyarországot beleegyezése nélkül.”¹

Elsőként a szabad királyválasztás kérdése jelent meg a vitapartnerek műveiben. Lustkandl sokat támadott álláspontja szerint 1526 előtt nem létezett a szabad királyválasztás intézménye. Az Árpád-házban az elhunyt királyok akarata szerinti személy vagy az uralkodócsaládban legközelebbi életben lévő rokon került a trónra. A Vegyes házakhoz tartozóknál az elhunyt uralkodók özvegyeit a folyamatos háborús helyzet miatt új házasságra léptették szomszédos országok királyaival, mindezt a lehetséges perszónáluniók létrehozásának reményében tették. Ez a két uralkodóház felölelte a Lustkandl által említett 1000-tól 1526-ig terjedő időintervallumot. Ezekre a súlyos vádakra érkezett Deák válasza, amelyben történészek munkái által próbálta alátámasztani a szabad királyválasztás joggyakorlatát egészen 1686-ig. Több trónutódlást is leírt példaként, azonban én Luxemburgi Zsigmond példáján keresztül szeretném szemléltetni az elméletét. Deák azzal érvelt, hogy Zsigmondot a trónutódlási sorban többen is megelőzték, például Nagy Lajos lánya Hedvig, azonban mégis ő lett az uralkodó, ezáltal Deák szerint a szabad királyválasztás érvényesült. Álláspontom szerint ez az elgondolás téves, hiszen Mária királynő mellé a bárók, főurak uralkodásra alkalmas férjet szerettek volna találni. Tökéletes jelölt volt erre Zsigmond, hiszen egy befolyásos európai uralkodóház sarjaként a német-római császári trón várományosa volt, amire a bárók nagy hatalmi törekvéseik eszközeként tekintettek. Valójában a szabad királyválasztás azért nem valósult meg soha, mert különböző külső, belső erők mindig a saját jelöltjeiket szerették volna a trónra juttatni. Másik példa I. Ferdinánd hatalomra jutása volt. I. Ferdinánd nem II. Ulászló jogán, és nem is az Árpád-ház jogával lett király, hanem a rendek választása által. Ő maga is elismerte megválasztásának tényét az 1527-ben Magyarország rendjeihez címzett levelében, amire hivatkozott Deák is, mert I. Ferdinánd kijelentette, hogy őt az országgyűlés „komoly s érett megfontolás után szabadon és önként Magyarország igaz és törvényes királyának megválasztotta.”²

Mindezen érvek alapján a történeti tényeket megvizsgálva a vita e pontján egyértelműen Lustkandlnak volt igaza, hiszen a dinasztia fennállása alatt monarchia volt az államforma és csak különleges esetekben választottak uralkodót például a királyi házak magvaszakadásakor, azonban ekkor sem lehet beszélni szabad királyválasztásról. Ezt alátámasztotta a könyvében Erdélyi László is, aki a következőket írta: „Szabad királyválasztás nem volt soha. Örökösrel nem törődő királyválasztás kettő volt. Az egyik királyválasztás csak két háborúval és idegen zsoldos hadsereggel sikerült, a másik mohácsi vésszé tette a mohácsi csatát.”³

A második témakör az 1848-as törvények alkotmányellenessége volt. Az 1848-as törvények elfogadása a reformkor legfontosabb közjogi eredménye volt. A törvény biztosította az ország nemzeti függetlenségét a független felelős magyar kormány által. Döntöttek az országgyűlés évenkénti összehívásáról, amelyen az ország éves költségvetése megszavazásra került. Bevezették a kötelező miniszteri ellenjegyzést is. A törvény egy másik része a polgári átalakulást segítette elő, ennek eszközei a földesúri szolgáltatások eltörlése, az ősiség és az úriszék megszüntetése és a jobbágyfelszabadítás voltak. Fontos eredmények voltak továbbá a közteherviselés bevezetése, a cenzúra eltörlése, valamint a választójog kiszélesítése. Az áprilisi törvények megteremtették a polgári nemzetállam alapjait, és elindították azt a folyamatot, aminek befejezéséért, a kiegyezésért munkálkodott Deák Ferenc is.

¹ MÁTHÉ Gábor: Közjogi argumentáció, Gondolatok a Deák—Lustkandl vitához, in *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3. szám, 58-59.

² MEZEY Barna: A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány, in *Századok*, 2023/3. szám 505.

³ ERDÉLYI László: *Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás?* 1926, Szeged.

Az 1960-70-es években elterjedt az a téves megállapítás, amit Johannes Perthaler jogtudós és az 1861-es birodalmi alkotmány kimunkálójá is képviselt, hogy Lustkandl a „Verwirkungstheorie”-t (a jogelvesztés vagy jogeljátszás teóriáját) képviselte 48-as álláspontjában. Lustkandl könyvében szó szerint kifejtette: „Elveszíthették-e a magyarok a forradalom vagy az 1848-as törvények miatt a jogukat? Nem állok a jogvesztés elmélet pártján. Ugyanúgy, ahogy Magyarország nem vesztette el az ősi jogait, úgy más országok sem vehetik el a Birodalom régóta fennálló jogait.”⁴ Deák erre vonatkozó megjegyzései alátámasztották a gondolat pontatlanságát: „Ha L. úr azok közé tartoznék, kik Magyarország ellenében az alkotmányvesztés elméletét állítják fel, s nem tagadják ugyan, hogy Magyarországnak volt alkotmányos önállása, voltak törvényes jogai, hanem azt mondják, hogy a nemzet azokat elvesztette s többé vissza nem követelheti, nem feleltünk volna munkájára, mert azzal, aki a törvényes jog ellenében a fegyverre hivatkozik, mint jogalapra, vitatkozni nem lehet. De L. úr nem osztja e nézetet, s munkája kezdetén tiltakozik az alkotmányvesztés elmélete ellen. Azonban ő is azon végcélhoz akar jutni, melyhez az alkotmányvesztés elmélete vezet: Magyarország alkotmányos önállásának és jogainak megtagadásához, s e ezért az által véli elérhetőnek, ha tényeket forgat el, a törvényeket kénye szerint magyarázza, az idézett törvények szövegében olvassa a sorok közt, ami ott nincs, ami pedig a sorokban van, azt saját elmélete szerint értelmezi; szóval: nem saját nézeteit alkalmazza az adatokhoz, hanem az adatokat idomítja nézeteihez. Ily módon igyekszik a magyar közjogból mindazt, aminek létezését nem szereti, elvitatni s kiforgatni. Az alkotmányvesztés elmélete a magyar közjognak múltját érintetlenül hagyja, csak a jelent támadja meg, hogy a jövőnek tabula rasát csináljon. L. úr a múltat is meg akarja semmisíteni, hogy ez által jogalapot készítsen azoknak, kik a jövőt saját elméletök szerint akarják így is alakítani. Egyik szemközt állva nyíltan, a másik oldalt kerülve támad, de céljuk ugyanaz.”⁵ A régebbi irodalom ezt a kérdést helyesen tisztázta: „Ezekben az években a jog elméletén kívül egy másik irányzat is került felszínre, ti. az, mely a Magyarország és Ausztria közti reáluniót történelmi alapon a magyar közjogból akarta bebizonyítani. Erre volt célozva Lustkandl Wenzel terjedelmes műve.”⁶

Valójában Lustkandl azt állította, hogy az 1848-as törvények érvénytelenek, mert azokat nem az országgyűlés hozta, hanem a nép kényszerítette ki erőszakkal. Továbbá azzal érvelt, hogy a törvényeket V. Ferdinánd csak magára nézve tekintette kötelező érvényűnek, mert örökösöket nem nevezett meg és a trónöröklésre jogosultakat nem hallgatta meg. Lustkandl álláspontjával egyetértett Szentiványi Vince, a hétszemélyes tábla bírójá, aki röpirataiban tagadta a törvények formai érvényességét. Hasonlóan vélekedett Török János, az MTA tagja és Ambrózy Lajos sédeni báró is, ők a jogfolytonosság szempontjából vonták kétségbe a törvényeket.⁷ Ennek ellentétéleként a törvényeket Deák művében hosszasan méltatta, hiszen ezeknek köszönhetően valósult meg a polgári átalakulás Magyarországon. A reformkor legfontosabb közjogi eredményét, azonban nem a nép kényszerítette rá az uralkodóra, hanem közösen fogadták el, mert az uralkodó is felismerte, hogy az ország fellendüléséhez szükség volt a feudális maradványok elhagyására.

Ahhoz, hogy mélyebben megértsük Lustkandl és Deák gondolkodásának háttérét és a vitájuk mögött húzódó összetett ideológiai rendszert, fontos kitérni azokra a történelmi és politikai tényezőkre, amelyek meghatározták az ország helyzetét és a két vitapartner véleményét. Magyarország az 1860-as években az európai politikai térben és a Habsburg Birodalom keretein belül is jelentős változásokon ment keresztül. Az abszolutista hatalommal szembeni ellenállás, a nemzeti identitás erősödése, a polgári szabadságjogok megteremtésének igénye és a centralizált hatalom elleni tiltakozás egyaránt meghatározta Deák gondolkodását és a magyar közvélemény álláspontját. A cenzúra eltörlésével a korabeli sajtó hatalmas szerepet játszott a politikai nézetek formálásában, emellett hozzájárult a két fél közötti diskurzus megteremtéséhez.

Lustkandl fő álláspontja az volt a reálunió vagy perszónálunió kapcsán, hogy Magyarország államjogi önállással és szuverenitással nem bírt, hiszen saját törvényei és közjoga szerint is reálunióban volt Ausztriával. Annyiban tér el a reálunió a perszónáluniótól, hogy az előbbiben az állami ügyek egy része is közös, míg az utóbbiban az államok megőrzik szuverenitásukat. Műve végén azt a konklúziót is levonta, hogy az osztrák tartományok a Pragmatica Sanctio szerint összmonarchiát képeztek, amelynek Magyarország csak egy speciális része volt, vagyis Magyarországot valóságos osztrák provinciának tartotta. „Valójában az 1723-as törvény az 1713-as rendelkezés magyar jogi formába öntött változata. [...] A reálunió létét jobban bizonyítja

⁴ Wenzel LUSTKANDL: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage*, 1863, Wilhelm Braumüller, Bécs.

⁵ DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* 1865, A Budapesti Szemle, Pest.

⁶ FERENCZY Zoltán: *Báró Eötvös József*, 1903, Magyar Történelmi Társaság, Budapest, GALÁNTAI József, Osztrák-magyar egyezkedés, in *Századok*, 1967/ 6. szám, 1276.

⁷ DEÁK Ágnes: Kiegyenlítési program-kovácsaink, in *Századok*, 2005 /721. szám.

az 1723-as dokumentum, mint az osztrák, hiszen az már nem csak az örökösödésről szól, hanem kifejti a reálunió létrehozásának szükségességét is. [...] 1715-ben a magyarok elfogadták a politikai, katonai és gazdasági rendszer kialakításáról szóló 59. törvénycikket, amelyre az 1723-as törvény ünnepélyes előszavában is hivatkoztak, ezzel is megerősítve a reáluniós törekvésüket.”⁸ Lustkandl Magyarország államjogi törvényeiből, jogtörténeti alapon akarta Magyarország függetlenségének hiányát, vagyis az Ausztriával való reáluniót bebizonyítani.⁹ Talán ezen nézete miatt háborodott fel a közvélemény annyira a művén, hiszen ez a magyar nemzeti szuverenitás földbe tiprását jelentette.

Deák ezen pont megcáfolásaképp kifejtette, hogy perszonáluniónál szorosabb kapcsolat nem alakult ki az országok között, azonban nem utasította el annak lehetőségét, hogy később szorosabbra fűződjenek a kapcsolatok. Véleményem szerint, ha Lustkandl nem állította volna azt, hogy a reálunió állandósult a két ország között, akkor a vita kimenetele teljesen más lett volna és Deák is igazat adott volna neki a szorosabb együttműködésre irányuló tevékenységek megvalósulása miatt. „Ha Lustkandl csak azt írta volna, hogy mióta Magyarország Ausztriával a Habsburgi ház alatt együtt áll, gyakran mutatkozott törekvés a szorosabb reálunióra, hogy azon hosszú háborúk alatt, melyek egy érdekért egyesült erővel valának folytatva, elkerülhetetlenek voltak oly viszonyos érintkezések, melyek a personal-unió határán túl mentek, s hogy a birodalom minden részeinek érdekében jövőre is szükséges a personal-uniónál szorosabb kapcsolat, ha – mondjuk – ezeket írta volna, ...akkor könyve egészen más munka lett volna... Ily munkára valószínűleg Deák sem írt volna észrevételeket...”¹⁰

Állaspontom szerint Deáknak volt igaza, az országgyűlés önálló döntéshozói hatásköre és a belügyi autonómia miatt. Frideczky is hasonlóan vélekedett, szerinte „Deák programja az 1861-es jogvédő program alaposabb kifejtése volt, az országgyűlés illetékességét hangsúlyozta a haszonbér, a katonai és a pénzügyek, valamint a kereskedelem felett.”¹¹ Azonban Lustkandlnek részben igazat adok abban, hogy voltak időszakok, amikor a két ország együttműködése magasabb szintre lépett a perszonálunióban megszokotthoz képest, abban viszont tévedett, hogy ez az állapot bármikor állandósult volna. Ezen pont kapcsán azonban megoszlanak a vélemények.

2. PRAGMATICA SANCTIO

A 18. századi alkotmányfejlődést alapjaiban változtatta meg az, hogy az uralkodó és a rendek egyaránt kompromisszumokra törekedtek a céljaik elérésének érdekében. A király igyekezett a Habsburg-ház megerősítésére és kiterjesztésére, amiért cserébe a rendi privilégiumok biztosítását ígerte.¹² A monarchia bázisa az osztrák örökös tartományok birtoklása volt, a magyar országgyűlés 1687. évi döntése alapján a Szent Korona országai (Magyarország, Erdély, Horvátország) örökös tartományként a dinasztia részévé váltak, de kívülálló monarchiaként irányították őket. „Az újabb alkotmánymódosítás előzményeként a spanyol örökösödési háború és az azzal kapcsolatos osztrák örökösödési igények érvényesítése jelölhető meg. A Habsburg-házon belül megállapodással kívánták szabályozni a további örökösödést. Lipót két fiával kölcsönös örökösödési szerződést kötött. 1703. szeptember 12-én az egyelőre titokban tartott pactum mutuae cessionis et successionisban I. Lipót fiával, Józseffel annak testvére, Károly és utódai javára lemondtak a spanyol tartományokat illető örökösödési jogról, ami újrainyitotta az újabb spanyol ág megalapozását bár csupán egy vitatott jogigény keretében vitatott jogigény képletében. A megállapodás értelmében a császári cím és az örökös tartományok Józsefet és utódait illették. A Habsburg tartományok feltétlen egyben tartása érdekében a szerződés intézményesítette a leányági örökösödést is.”¹³ Ezzel szemben a korábbi, 1715. évi III. törvénycikk kimondta, hogy a nőági öröklés Magyarországra nem terjed ki. („A császári és királyi szent felség kegyelmesen úgy határozott, hogy a közvetlenül előbb jelzett második cikkelybe most beigtatott jóságos hitlevelének tartalma szerint eléggé kifejtett örökletes utódlást irányadónak kell tekinteni s ha egykoron a néhai felséges Lipóttól és királytól leszármazó finemüeknek magva szakad, a királyválasztásban és koronázásban a karoknak és rendeknek ősi és régi helybenhagyott szokása és előjoga fog előtérbe lépni.”)¹⁴

⁸ LUSTKANDL, *i.m.* 226.

⁹ BEKSICS Gusztáv: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk* 1903, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.

¹⁰ *Pesti Napló* 1865/4088. szám 1.

¹¹ FRIDECZKY Frigyes: Deák Ferenc - válogatott politikai írások és beszédek, in *Valóság*, 2002/1. szám, 110.

¹² SZEKFŰ Gyula: A közjogi kompromisszum, in *Magyar történet* 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 317-318.

¹³ MEZEY *i.m.* 502-503.

¹⁴ 1715. évi III. törvénycikk bővebb kijelentés a királyi örökletes utódlás s uralkodás felől

A Pragmatica Sanctio az első Habsburg alaptörvénynek tekinthető, mert ez hozta létre a jogi kapcsolatot a birodalomrészek között. Az 1713. évi Pragmatica Sanctio fő eleme a tartományok egyesülése és a monarchikus unió szétválaszthatatlansága volt, ennek feltétele a közös uralkodó személye és a trón egységes öröklése a férfiág elsőszülöttségi rendjével, mindez kiegészülve az utolsó férfi uralkodó lányának és leszármazottainak öröklési jogával. Fiúutód hiányában az 1717-ben született Mária Terézia lett a trónvárományos, aminek következtében napirendre került a nőági örökösödés elfogadtatása, amihez az uralkodónak a tartományok és országok támogatására volt szüksége. III. Károly 1712-ben a magyar országgyűlés előtt esküt tett, a fiág kihalása esetére a szabad királyválasztás visszatérését garantálta. Az ebben évben ülésező horvát tartománygyűlés már foglalkozott a nőági örökösödéssel, majd az uralkodó tárgyalásokat kezdeményezett. A magyarok a támogatásukat olyan szigorú feltételekhez kötötték, melynek következtében III. Károly a titkos tanácsosainak javaslatára nyilvánosságra hozta 1713-ban a Pragmatica Sanctiot. Az elkövetkezendő években minden tartományban az országgyűlés elé terjesztették a Pragmatica Sanctiot a nőági örökösödés elismerése érdekében. Ezen törvény magyarországi elfogadásának előfeltétele volt III. Károly kompromisszumos belpolitikája, aminek elemei a közigazgatás átszervezése, az országgyűlési állandó bizottságok kinevezése és a magyar állandó hadsereg felállítása voltak. A magyar nemesi társadalom szimpátiáját elnyerő intézkedések megalapozták az országgyűlés viszonyát a javaslatokhoz. Az uralkodó védelmi kötelezettséget vállalt, amiért cserébe a magyar Pragmatica Sanctio szövege szöveghű részleteket tartalmazott az osztrákból, amihez az uralkodó kifejezetten ragaszkodott.¹⁵

1722-ben a kérdés már nem az volt, hogy elfogadják-e a nőági örökösödést, hanem hogy mit kérjenek a rendek cserébe ezért a jelentős közjogi engedményért?¹⁶ A rendek jogai közül a legtöbb vitát a szabad választás jogának feladása jelentette, azonban az 1687. évi végzésekben a fiúági örökösödés elfogadásával valójában már lemondtak a szabad királyválasztásról. Mindezek ellenére a rendek kijelentették, hogy a nőági örökösödés elfogadása a rendek szabad akaratával történt, azaz a szabad választás jogának korlátozását a rendek éppen szabad döntési jogukkal élve érték el és ezen jogot csak felfüggesztették, amíg a nőág ki nem hal, de nem mondtak le róla véglegesen. A Pragmatica Sanctio becikkelyezésének egyik alapfeltétele volt a magyar rendi alkotmány megerősítése, ezért az uralkodó kijelentette, hogy az országban szokásos rend szerint fog uralkodni és más országok szokásait be nem hozza. Fontos leszögezni, hogy a feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul kifejezés az örökösödés birtoklásra vonatkozott, nem pedig a magyar alkotmányos rend felszámolására. Az országot az országgyűlés által alkotott törvények, fennálló ősi jogok, szabadságok és előjogok, azaz a rendi alkotmány értelmében kell igazgatni. A magyar rendek a koronázás feltételül megszabták a hitlevél elfogadását és az eskütételt is. A leírtak alapján elmondható, hogy a magyar korona országainak közjogi állásán a Pragmatica Sanctio csak a nőági örökösödés tekintetében módosított, de az ország alkotmányos rendjét nem változtatta meg. A birodalmon belül az osztrák tartományok és Magyarország közjogilag különállóak voltak. Az 1722-23. évi magyar országgyűlés elfogadta a Pragmatica Sanctiot, valamint ennek eredményeként elérte a török támadással szembeni támogatást, a szabad királyválasztási jog fenntartását, valamint elfogadta a feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul irányítandó monarchia lehetőségét.

Ezen törvény elfogadása még évszázadokkal később is éles közjogi vitákat szült, ezek közül a Deák–Lustkandl vita volt a legjelentősebb, hiszen még korábban sosem hallott állításokat fogalmazott meg Lustkandl. A legfontosabb érve az volt, hogy Magyarországon a Pragmatica Sanctio nem törvényként, hanem birodalmi határozatként került elfogadásra és változtatás nélkül került be az osztrák 1713-as határozat a magyar jogrendbe. Ezen álláspont, ha igaznak bizonyult volna, akkor az aláasta volna mind Magyarország önállóságát, mind az ezeréves történelmi alkotmányt, ezzel egyidőben pedig reáluniót hozott volna létre a két ország között. Ha egy idegen ország uralkodója Magyarországon el tudna fogadtatni az országgyűlés beleegyezése nélkül egy olyan határozatot, amellyel ellentétes álláspontot képviselő törvény már hatályban van, az a jogforrási hierarchiát megsemmisítené, az ország a szuverenitását teljes mértékben elveszítené és az alkotmány alapjait is ellentmondana. Lustkandl ezzel lényegében elvetette a fennálló közjogi rendszert, és ezzel aláátmasztotta a már említett reáluniós elméletét, mely alapján Magyarország tényleg valóságos osztrák provinciává válna. Lustkandl szerint az 1713-ban kihirdetett Pragmatica Sanctio megkötésekor magyar és erdélyi főméltóságok is jelen voltak, ezért már ez a Pragmatica Sanctio kötelezővé és elismerté vált Magyarországon. („dass die Pragmatische Sanctio auch für Ungarn und Siebenbürgen in gleicher Weise wie für die übrigen Erbländer mitbegründet, und auch schon das erste Mahl zugleich mit für diese Länder

¹⁵ MEZEY *i.m.* 507.

¹⁶ SALAMON Ferenc: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története* 1866, Ráth Mór, Pest.

kundgemacht war.”¹⁷ Mindezek mellett azt is kijelentette, hogy az 1723-as Pragmatica Sanctio pusztán az 1713-as határozat becikkelyezése a magyar jogrendbe.

Deák Ferenc ezt írta a Pragmatica Sanctio és a történeti alkotmány kapcsán Lustkandlnak: „Alkotmányunk történelmi alkotmány, nem egyszerre készült, hanem a nemzet életéből fejlődött ki, s a nemzet szükségéhez és a kor igényeihez képest mind a nemzet jogait, mind a királyi jogokat illetőleg, lényegben és formában, időnként változásokon ment keresztül.”¹⁸ Mezey következőképpen vélekedett erről: „Deák megfogalmazása a magyar történelmi alkotmány időbeli folytonosságára utal, arra az évszázadokat átívelő folyamatra, mely az alkotmányos intézmények képződésének, befogadásának, közmeggyőződésé válásának adott keretet.”¹⁹ Az osztrák–magyar történeti viszony alakulása szempontjából Deák kifejtette, hogy a birodalmat három egymásba kapcsolódó sikeres „szilárdsági próba” reprezentálja. Az első I. Ferdinánd, Magyarország szabadon választott királyának koronázása, amelyet a Habsburg birodalom és a Magyar Királyság szimbiózisával a birodalom tényleges alakulásának tekintett. A második a Pragmatica Sanctio, amely nélkül az uralkodó, VI. Károly halálával a birodalom szétesett volna és végül harmadikként az 1861–65. évi országgyűlések az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás és közös védelem deklarációjából indultak ki, megteremtve a kiegyezés lehetőségét.²⁰ A Pragmatica Sanctio kapcsán kijelentette, hogy az törvényként, az uralkodó és a nép közös akaratából jött létre. Ennek feltétele volt Magyarország állami önállóságának megőrzése. „Magyarország alkotmányos ország volt, melyben törvényt csak a fejedelem és nemzet egyesült akarata alkothatott. Azon családi rendelkezés tehát, melyet a császár önhatalmával megállapított, Magyarországon csak a nemzet egyenes és világos hozzájárulásával válhatott volna törvényre.”²¹ A különbségeket illetően Deák kijelentette, hogy az 1713-as osztrák törvény az elválaszthatatlanságon és a feloszthatatlanságon kívül semmi mást nem foglalt magába, ellentétben az 1723-assal, amely kikötötte azt is, hogy az uralkodónak az ország szokásainak megfelelően kell uralkodnia és más tartományok szokásait nem hozhatja be az országba, illetve azt is, hogy „az ország jogait, törvényeit és szokásait megtartja, területi épségét sértetlenül megőrzi és soha másként uralkodni és kormányozni nem fog, mint az országnak eddig hozott és jövőre országgyűlésileg hozandó törvényei szerint és más tartományok kormányzati módját ide soha be nem hozza.”²² Valójában Deák itt tévedett, mert az 1703. szeptember 12-i titkos családi egyesség kimondta, hogy az uralkodóház alá tartozó országok és tartományok törvényei és szokásai, amennyiben az új öröklési renddel nem ellentétesek, érvényben maradjanak. Ebből következik, hogy az osztrák Pragmatica Sanctio ugyanúgy biztosította az örökös tartományok rendjeinek jogait és szabadságát, mint a magyar, sőt, az egyes tartománygyűléseknek a Pragmatica Sanctiora vonatkozó elfogadási nyilatkozatait vizsgálva láthatjuk, hogy alig van közöttük olyan, amely az illető tartomány jogainak tiszteletben tartását említés nélkül hagyta volna.²³

Az eredet tekintetében Deák azt írta, hogy az 1713-as osztrák Pragmatica Sanctio egy abszolút módon létrejött fejedelmi határozat volt, a magyar pedig alkotmányos úton keletkezett országos törvény. „Az 1713-ban kihirdetett határozatokat a fejedelem ön abszolút hatalmával állapította meg, a magyar sanctio pragmaticát pedig a nemzet országgyűlésileg határozta el s a fejedelem beleegyezésének hozzájárultával emelte törvényre.”²⁴ Mindez alkotmányjogi szempontból a jogforrási hierarchiából vezethető le. Magyar alkotmány alapján az törvény, amit az országgyűlés a megfelelő eljárásban a garanciák mentén elfogad. A magyar Pragmatica Sanctio elfogadásának garanciális szempontja volt a rendelkezések törvénybe iktatása. Az örökösödési rend országgyűlési tárgyalását, a döntések becikkelyezését, a biztosítékok törvényszövegbe foglalását megkövetelte a rendi oldal. Ennek eredményeképpen születtek meg az 1723. évi 1-3. törvénycikk. Alaki értelemben a törvényalkotás alkotmányjogi szempontból nem megkérdőjelezhető, mert kiállta a rendi közjog törvényességi próbáját. Az osztrák Pragmatica Sanctio utólag birodalmi törvényre vált, de az elvitathatatlan, hogy egy abszolút uralkodói döntés eredményeképpen született meg. A leglényegesebb különbség Deák szerint az öröklés terjedelme volt. Szerinte Ausztriában a nőági öröklés korlátlan („und allen übrigen Ihnen”), valójában csak négy ág leszármazóihoz kapcsolódott, míg Magyarországon a három megnevezett ághoz volt kötve és ezek kihalásával a szabad királyválasztás érvényesült volna. Mindezek

¹⁷ LUSTKANDL *i.m.* 227.

¹⁸ DEÁK *i.m.* 89.

¹⁹ MEZEY *i.m.* 502-503.

²⁰ MÁTHÉ Gábor: A köztörténeti alapok folytonossága in *Iustum Aequum Salutare*, 2016/4. szám, 56.

²¹ DEÁK *i.m.* 57.

²² CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*, 1917, Atheneum Kiadó, Budapest.

²³ Uo. 458-460.

²⁴ DEÁK *i.m.* 59.

alapján Deák tévedett, hiszen a terjedelem szempontjából nem volt akkora szakadék, mint azt gondolta. Máthé Gábor a következőket fűzte a vita ezen pontjához: „Lustkandl tézise az, hogy a magyar király és a magyar nemzet törvényhozási joga függ Ausztriától, továbbá a nőágra kiterjesztett öröklési rend a többi örökös tartományban is elfogadott elsőszülöttségi sorrend, tehát ebben osztoznia kellett a magyar Kronlandnak is. Mindez jogi abnormitás – hangsúlyozta Deák. A Pragmatica Sanctióban ugyanis a nemzet kikötötte jogainak sérthetlenségét, kiváltképp a törvényhozási jogban a szupremáciáját, kiemelve, hogy Magyarországon a fejedelem ne a többi tartomány módja szerint, hanem magának az országnak a saját törvényei szerint uralkodjék és kormányozzon. Ebből pedig vitathatatlanul következett, hogy az ország szabadságának sérthetlenségét, a saját törvényei szerinti kormányzást nem adta fel, és így alkotmányos önállóságát semmilyen másik országnak nem engedte át.”²⁵

Mindezen érvek alapján azt gondolom, hogy a Pragmatica Sanctiot törvényként fogadták el, a korban szokásos és megfelelő eljárásban, emellett nem változtatlanul emelték át, hanem kikötöttek olyan elemeket, amelyek az 1713-as osztrák határozatban nem jelentek meg. Ezekből következik, hogy ebben a kérdésben Deáknak volt igaza. A könyv ezen fejezete az 1865-67. évi törvényhozás alapjává vált, emellett a Pragmatica Sanctio első magyarizációjának is tekinthető, mert átfogó képet nyújt közjogi megközelítésből a törvény fontosságát illetően. A legfontosabb deáki gondolat ebben a fejezetben azonban az volt, hogy semmilyen csorbította Magyarország állami szuverenitását a Pragmatica Sanctio elfogadása.

ÖSSZEZÉS

A Pragmatica Sanctio és az akörüli vita Lustkandl és Deák érvein keresztül egy olyan tudományos disputát tár elénk, amelynek során a Magyarország szuverenitásának kérdésköre kerül reflektorfénybe. Záró gondolatként szeretném újra felvillantani a művekben megjelenő legfontosabb problémát. Százötven év után van-e létjogosultsága a Pragmatica Sanctio alapján megkérdőjelezni Magyarország szuverenitását? Lustkandl a vita során olyan intézmények minőségét kérdőjelezte meg, amikről mind az egyetemi mind a magasabb szintű tudományos körökben általános közmegegyezés van. A Pragmatica Sanctio kapcsán fel sem merül senkiben, hogy az nem törvényként lett elfogadva, azonban Lustkandl olyan védhető érvek mentén tárgyalta ezt a kérdését, hogy az mindenki számára továbbgondolásra érdemes. Deák a művével újfajta nézőpontba helyezte a törvényt, mert feltárta a különbségeket és hasonlóságokat az osztrák változathoz képest. Részletesen kifejtette azokat a feltételeket, amikbe az uralkodónak bele kellett egyeznie ahhoz, hogy az 1723-as törvény létrejöhesse. Lustkandl legfontosabb érve, mely szerint Magyarország elvesztette szuverenitását, megcáfolásra került azáltal, hogy a rendek önként mondtak le bizonyos jogaikról például a szabad választás jogáról, azért, hogy az ország ne semmisüljön meg egy lehetséges török támadás esetén. Mindkét fél igyekezett kompromisszumokat kötni, így nem jelenthető ki az sem, hogy az uralkodó rákényszerítette volna akarát a rendekre. Általánosan elmondható, hogy mind az uralkodó, mind a rendek számára előnyös megállapodás született.

A tények megismerése után joggal merülhet fel mindenkiben a kérdés, vajon ez a vita csak egy jogilag megalapozatlan politikai támadás volt? Lustkandl tényleg a saját álláspontját képviselte, vagy csak hatalmi nyomásra készítette el ezt a könyvet? A műben fellelhető hibák egy egyetemi professzortól szokatlanok, ami felveti a szándékosság gyanúját is. Lustkandl a többi művével kivívta magának a szakma elismerését, hiszen azok jól megfontolt és érvekkel alátámasztott gondolatokat tartalmaztak. A Staatsrecht című vitatott munkájában ennek az ellentétje rajzolódott ki számomra. Ezen érvekre alapozva gondolom azt, hogy Lustkandlt politikai motiváció vezérelhette és hatalmi befolyás alatt írhatta könyvét, azonban ezt a véleményemet sem megerősítő, sem cáfoló szakirodalmi forrást nem találtam, ezért szeretném az olvasókra bízni, hogy milyen álláspontot képviselnek.

Érdeemes megemlíteni egy másik, sokkal kevésbé ismert vitát az 1910-es évekből, ami szintén egy osztrák és egy magyar tudós között zajlott le, ez volt a Bernatzik–Marczali vita. 1915-ben jelent meg Edmund Bernatzik jogtudós könyve a „Neues über die Pragmatische Sanction”²⁶, amely sokat hivatkozott a Deák–Lustkandl vita érveire. Marczali Henrik, egyetemi tanár ugyanebben az évben közölt válasza a Budapesti Szemle folyóiratban „A Pragmatica Sanctio új megvilágításban” címmel. Bernatzik ebben a vitában hosszasan kifejti, miért nem szerződés a Pragmatica Sanctio és milyen rendelkezések hiányoznak belőle. Marczali a saját

²⁵ MÁTHÉ Gábor: Szent Szövetség – magyar közjogi formula – kettős monarchia” in *Pro publico bono -Magyar közigazgatás*, 2015/2. szám, 7-8.

²⁶ Edmund BERNATZIK: *Neues über die pragmatische Sanction*, 1915, Oesterreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, Bécs.

gondolatait így összegezte: „A két örökösödési törvény különbözik, de nem oly lényegesen, mint hitték. A törvény nem szerződés, de köti a királyt is. El van ismervé továbbá, hogy Magyarország, ellentétben az örökös tartományokkal, nem patrimoniális birtok. El kell ismerni, hogy a magyar „Landtaggal” mégis másképp kellett bánni, mint az örökös tartományok gyűléseivel.”²⁷ Mindezekből tisztán látszik mekkora hatással volt a Deák–Lustkandl vita a jogtudomány művelőire és Lustkandl egyedülálló nézetei még fél évszázad múltán is részét képezték a Pragmatica Sanctio kutatásának, értelmezésének.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1.] BEKSICS Gusztáv: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk* 1903, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- [2.] Edmund BERNATZIK: *Neues über die pragmatische Sanction, 1915, Oesterreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, Bécs.*
- [3.] CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*, 1917, Atheneum Kiadó, Budapest.
- [4.] DEÁK Ágnes: Kiegyenlítési program-kovácsaink, in *Századok*, 2005 /721. szám.
- [5.] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (1865, A Budapesti Szemle, Pest.
- [6.] ERDÉLYI László: *Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás?* 1926, Szeged.
- [7.] FERENCZY Zoltán: *Báró Eötvös József* 1903, Magyar Történelmi Társaság, Budapest.
- [8.] FRIDECZKY Frigyes: Deák Ferenc - válogatott politikai írások és beszédek, in *Valóság*, 2002/1. szám.
- [9.] GALÁNTAI József: Osztrák-magyar egyezkedés, in *Századok*, 1967/ 6. szám, 1276.
- [10.] Wenzel LUSTKANDL: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage*, 1863, Wilhelm Braumüller, Bécs.
- [11.] MARCZALI Henrik: A Pragmatica Sanctio új megvilágításban, in *Budapesti Szemle*, 1915/467. szám.
- [12.] MÁTHÉ Gábor: A köztörténelmi alapok folytonossága, in *Iustum Aequum Salutare*, 2016/4. szám.
- [13.] MÁTHÉ Gábor: Közjogi argumentáció, Gondolatok a Deák–Lustkandl vitához, in *Jogtörténelmi Szemle*, 2007/3. szám.
- [14.] MÁTHÉ Gábor: Szent Szövetség – magyar közjogi formula – kettős monarchia” in *Pro publico bono - Magyar közigazgatás*, 2015/2. szám.
- [15.] MEZEY Barna: A Pragmatica Sanctio és a magyar történelmi alkotmány, in *Századok*, 2023/3.
- [16.] SALAMON Ferenc: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története 1866, Ráth Mór*,
- [17.] SZEKFI Gyula: A közjogi kompromisszum, in *Magyar történet* 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

²⁷ MARCZALI Henrik: A Pragmatica Sanctio új megvilágításban, in *Budapesti Szemle*, 1915/467. szám, 193.

HORVÁTH ZSOLT

A KORMÁNYFŐI CIKLUSISMÉTLÉS KÜLFÖLDI VONATKOZÁSAI - ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS

Absztrakt

A kormányfő szerepe a mediatizáció és perszónifikáció jelenségének köszönhetően a köztudatban felerősödött. Pontot tesz a mondat végére az, hogy a kormányfők több parlamenti cikluson átívelően viselhetik tisztségüket. Ezzel ellentétesen a legtöbb európai államfő vonatkozásában alkotmányban vagy más jogforrásban korlátozást nyer az államfők időbeli hatalomgyakorlása. Célravezető lehet a kormányfői ciklusmaximalizálás?

Kulcsszavak: hatalommegosztás, temporális (időbeli) dimenzió, perszonális (személyi) dimenzió, kormányfői ciklusismétlés, kormányfői ciklusmaximalizálás, checks and balances elv,

BEVEZETÉS

A prezidencializálódás jelensége Európában széles körben elterjedt, mára már az európai alkotmányos berendezkedések többségének egyik jelentős ismérvévé vált.

Ennek egyik táptalaját képezi az, hogy általában a kormány kiemelt szereppel bír a hatalmi ágak vonatkozásában: „a Kormány a végrehajtó hatalom csúcsaként az államvezetés legfőbb letéteményese, széles mozgástérrel rendelkezik az őt megválasztó Országgyűléssel és bírói hatalmi ággal szemben.”¹ A checks and balances-elv alapján a hatalmi ágaknak ellensúlyozniuk kell egymást, tehát ebben a konstellációban elvileg egyik hatalmi ág sem uralhatja le a többit, vagy legalábbis valamelyiket. Ezt az elvi tételt azonban a végrehajtó hatalom megerősödése megbillenti.

Továbbvezetve a gondolatmenetet, mivel a kormányfő megbízatásának útjában a megbízatás megszűnésének okain kívül – beleértve a bizalmi szavazást és a konstruktív bizalmatlansági indítványt – nem áll akadály, ezért a kormányfői tisztséget ugyanaz a személy több parlamenti cikluson keresztül, akár évtizedeken át is betöltheti. Erre lehetősége adódik a kormányfőnek abból kifolyólag, hogy az európai államok alkotmányaiban nem találunk olyan szabályt, ami korlátozná a kormányfői ciklusok számát és hosszát. Így a kormányfő több cikluson keresztül is betöltheti hivatalát, ami kérdéseket vet fel a hatalommegosztás elvének tényleges érvényesülésével összefüggésben.

Megvalósítható-e a kormányfői ciklusmaximalizálás a gyakorlatban? Vajon milyen megfontolásokon alapul és mivel magyarázható az, hogy a ciklusismétlés korlátját a kormányfők vonatkozásában az európai államokban egyáltalán nem találhatjuk meg?

Kérdés merül fel továbbá azzal kapcsolatban is, hogy az adott állam államformájába és kormányformájába beilleszthető-e a kormányfői ciklusmaximalizálás. Felmerül-e bármilyen alkotmányos alapelvől, szokásból, állam- és kormányformából fakadó olyan akadály, ami meggátolja, hogy az adott parlamentáris kormányformába a kormányfői ciklusmaximalizálást implementálni lehessen? Lehetséges-e az amerikai modellhez hasonló módon korlátozni a kormányfői ciklus időtartamát és ismétlődését a parlamentáris államokban? Mivel magyarázható az, hogy a kormányfői tisztség egyre inkább megerősödik, a kormányforma prezidencializálódik, de mindezzel párhuzamosan a ciklusismétlés korlátai nem lelhetőek fel? Logikus lépés lenne-e az alkotmányozó, vagy a törvényhozó által az, hogy a kormányfői mandátum időtartamának (szinte akár végeláthatatlan) kontinuitását korlátozza, ezáltal eleget téve a hatalommegosztás követelményeinek?

Fontos leszögezni, hogy kutatásom módszertana normatani és közjogtudományi elemzésen alapul, témám vonatkozásában empirikus kutatás mint módszertan nem alkalmazható. Ez abból adódik, hogy kizárólag jogszabályok vizsgálatával és elemzésével mutathatunk rá a ciklusismétlés problémájára. Dolgozatomban a következő módszer alapján vizsgálom meg az előző kérdéseket. Összehasonlító elemzést alkalmazok, ennek keretében hogy az államfői és kormányfői tisztségek betöltésére határozott vagy határozatlan idő áll rendelkezésre, és ha igen, akkor kizárt, vagy korlátozott-e a ciklusismétlés, az újraválaszthatóság. Meg kell vizsgálni azt is, hogy a kormányfők és az államfők ciklusismétlése között fennálló különbségek mivel támaszthatók alá. Vizsgálat alá vonom az európai államok kormányfői és államfői mandátum-keletkezési modelljeinek egy részét. Górcső alá veszem azt, hogy a hatalommegosztás elvi

¹ STUMPF István: *Alkotmányos hatalomgyakorlás és alkotmányos identitás*. Budapest, Gondolat, 2020. 84.

követelményeinek megfelelnek-e az általam vizsgált államok közjogi tisztségviselőinek mandátum-keletkezési modelljei, kifejezetten megvizsgálva azt, hogy a hatalommegosztás temporális és perszonális dimenziói érvényesülnek-e a vizsgált közjogi tisztségviselők tekintetében és az időbeli hatalomgyakorlás részletei miképpen szabályozottak. Górcső alá veszem továbbá azt is, hogy a vizsgált államok vajon besorolhatóak-e valamelyik kormányforma alá.

Dolgozatomban megvizsgálom a V4-ek országait, tehát Csehországot, Lengyelországot, Szlovákiát, valamint Ausztriát, továbbá néhány európai jellegadó nagy államot, Franciaországot, az Egyesült Királyságot, Németországot. Mindezeket ellenpontosom a prezidencializmus mintaállamának, az Amerikai Egyesült Államok példájával. Teszem ezt azon hipotézis alapján, hogy a prezidencializálódás miatt a parlamentáris államok kormányfőjének a hatalommegosztásban betöltött szerepe megfeleltethető az USA elnökének státusával. A visegrádi államok vizsgálata azért fontos, mivel hasonló kultúrával rendelkező és hasonló problémákkal küzdő államokról beszélünk, melyek közel helyezkednek el egymáshoz. Ausztria kiválasztását pedig az indokolja, hogy esetében az államfő vonatkozásában fedezhetünk fel különbségeket a többi európai államfőhöz képest.

A kutatás eredményességének elérése céljából a következő szempontrendszer által kívánom vizsgálat alá vonni a fent említett államok államfőinek és kormányfőinek mandátum-keletkezési modelljeit:

Kutatás fő szempontjai:

- kinevezések időtartama; határozott vagy határozatlan idejű hatalomgyakorlás; ciklusismétlés kizártsága vagy annak lehetősége; ciklusok száma és hossza;
- jogkörök erőssége, azok jelentősége, viszonyítva a kormányfő jogköreinek erősségéhez

Kutatás kiegészítő jellegű szempontjai:

- felelősségre vonás eszközei: a hivatalból történő elmozdítás lehetősége és annak lehetséges akadályai, koncentráva a bizalmi szavazásra és a konstruktív bizalmatlansági indítványra
- összeférhetetlenség: fókuszban a kormányfő összeférhetetlensége vagy az összeférhetetlenség hiánya a többi közjogi tisztség vonatkozásában.
- tisztség-keletkezési (megválasztási-kinevezési) csatornák: közvetlen vagy közvetett legitimitás.

1. HATALOMMEGOSZTÁS – ÁLLAMFORMA – KORMÁNYFORMA

A hatalommegosztás alkotmányos alapvető jelentőségét elsősorban az állam- és kormányformákból eredő hagyományok viszonyrendszerében érdemes megvizsgálni. Az állam- és kormányformából eredő hagyományok ereje vagy a logikai alapokon nyugvó hatalommegosztás elve az irányadó?

1.1. A hatalommegosztás elve és annak releváns dimenziói

A hatalommegosztás elvének beható vizsgálatával juthatunk el a kormányfői ciklusismétlés problémáinak gyökereihez.

A hatalommegosztás elve az európai államok alkotmányainak jelentős részében alkotmányos alapvető. Ennek gyakorlati megvalósulása, hogy ezen alkotmányos elv ne csupán elmélet maradjon, álláspontom szerint a kormányfői ciklusismétlés miatt problémákba ütközik.

A hatalommegosztás elve arra fókuszál, hogy nem összpontosulhat egyetlen testület, ill. egyetlen személy kezében a hatalom. A hatalommal való visszaélés megakadályozása a hatalom megosztásával történhet meg. A hatalommegosztást megragadhatjuk a hatalom intézményi ellenőrzésére és korlátozására irányuló szándékként. Az angol rule of law elvéből eredeztethető a hatalommegosztás modern kori öröksége. A törvényeknek való alávetettség kizárólag a törvénykezés és végrehajtás funkcióinak elkülönítése által juttatható érvényre. A rule of law alapelve is ebben a konstellációban értelmezhető, ugyanis mindenkire kötelező erővel bírnak a normák, avagy a törvényeknek való alávetettség mindenkire egyaránt vonatkozik, beleértve az uralkodót, a kormányfőt és a kormányt is.²

A hatalommegosztás elvének jelentősége abban áll, hogy az állam fő funkcióit el kell különíteni egymástól, ezeket a funkciókat pedig az állam meghatározott szerveihez kell telepíteni, olyanképpen, hogy az állami szervek saját funkcióikat gyakorolva ellensúlyát képezzék a többi állami szerveknek, melyek szintén

² SÁRI János: *A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája.* Budapest, Osiris, 1995. 9-11.

saját funkcióikat gyakorolják, megteremtve ezáltal a fékek és ellensúlyok rendszerét, továbbá egyensúlyt az egymást kölcsönösen korlátozó és ellenőrző viszony keretein belül. Az alkotmányos főhatalmat teljes egészében nem gyakorolhatja egyetlen szerv vagy személy. Ebben rejlik a hatalommegosztás elvének lényegi vonása.³

A hatalommegosztásnak több komponensét különíthetjük el egymástól, amelyek a hatalommegosztás szintjeiként, dimenzióiként realizálódnak.⁴ A dimenziók tulajdonképpen a hatalommegosztás elvének, mintegy az alkotmányos berendezkedések egyik működtető alkatrészének egymással összefüggő szelvényeit képezik.⁵ Témánk vonatkozásában két dimenziót szükséges kiemelt figyelemben részesíteni, a temporális és a perszonális hatalommegosztást. A klasszikus Montesquieu-i hatalommegosztás dimenziójától, az institutionális dimenziótól eltér e két dimenzió. Röviden ismertetem ezeket és kidomborítom a köztük húzóó különbségeket.

A hatalommegosztás institutionális dimenziója a hatalmi ágak együttműködésével, azaz a checks and balances-elv gyakorlati megtestesülésével érvényesül. Ez a Montesquieu által kidolgozott elméleti koncepció a gyakorlatban nemcsak az elnöki rendszerek esetében, hanem az angol King-in-the-Parliament intézményében és az európai államokban a törvények köztársasági elnök által történő aláírásában realizálódik. A klasszikus Montesquieu-i hatalmi triász azonban az idő előrehaladtával olyan intézményekkel bővült, melyek tipikusan egyik hatalmi ághoz sem sorolhatók be, így például az ombudsmannal, az Alkotmánybírósággal. Egy állami szerv függetlenségének mutatója és az állami szervezet ezen részének az egyik hatalmi ággal történő azonosulása tehát a hatalommegosztás institutionális dimenziójának centrumában áll.⁶

Témánk vonatkozásában különös figyelmet érdemel a hatalommegosztás temporális dimenziója. A temporális dimenzió azt juttatja kifejezésre, hogy a hatalomgyakorlásnak milyen időbeli korlátai lehettek fel és annak időtartama milyen terjedelmű. „A hatalommegosztás ezért értelmezhető időbeli szinten is, mivel a hatalom koncentrációját eredményezheti az, ha adott szerv – különösen a politikai értelemben meghatározó törvényhozó és a végrehajtó hatalom – tisztségviselőinek megbízása nincs időtartamában korlátozva. Az időbeli hatalommegosztás tehát arra ad választ, hogy az egyes hatalmi szervek megbízása időben meddig terjed, illetőleg milyen időközönként van szükség a megbízás megújítására, ami egyúttal a mellőzhetetlen közvetlen vagy közvetett legitimitást is garantálja.”⁷ Tehát arról beszélhetünk, hogy az adott személy meddig gyakorolhatja funkcióit, töltheti be tisztségét és mikor kell megbízását megújítani. Meghatározott időtartam lejárta után az államhatalmat gyakorló személy megbízása ennek értelmében lejár, megbízása temporális jellegű, melyet korlátozni szükséges.⁸

Az érdekösszeütközések elkerülésének céljából és a tisztségviselők függetlenségének biztosítása érdekében a perszonális hatalommegosztás síkjának kell érvényesülnie a gyakorlatban. Ez azt tükrözi, hogy meghatározott személyek nem tölthetnek be több hivatalt, tehát a különböző állami szervezetekben ugyanazon személyek nem tölthetnek be tisztségeket. Az inkompatibilitás kifejezés fémjelzi ezt a gyakorlatot, amit összeférhetlenségi szabályokkal erősít meg a jogalkotó.⁹

Azért fontos elkülönítenünk ezt a három dimenziót, mivel az institutionális sík az állami szervek közötti hatáskörmegosztást testesíti meg, az időbeli és személyi síkok pedig nem az egyes szervek közötti hatáskörmegosztáson alapulnak, hanem az egyes szubjektum, esetünkben az egyes ember felől közelítik meg a kérdést. A függetlenség biztosítékai ennek értelmében az egyes személy hatalomgyakorlásának korlátozásában állnak. A személyi függetlenség biztosítása és a hatalomkoncentráció elkerülése a temporális és perszonális dimenzió érvényesülésének következményei.

³ TAKÁCS Albert: Hatalommegosztás. in: *Halász Iván (szerk.): Alkotmányjog. Budapest, Dialóg-Campus, 2018. 40.*

⁴ Winfried STEFFANI: *Parlamentarische und presidentielle Demokratie: strukturelle Aspekte westlicher Demokratien.* Opladen, Westdeutsche Verlag, 1979. 20-36.

⁵ Hatalommegosztás egyes szintjei: 1. hatalommegosztás institutionális dimenziója, 2. funkcionális hatalommegosztás, 3. politikai és jogi konstitucionalizmus, vagy a hatalommegosztás konstitucionális dimenziója, 4. közvetlen és képvisleti demokrácia síkja, 5. hatalommegosztás társadalmi dimenziója, 6. hatalommegosztás vertikális vagy föderatív dimenziója, 7. hatalommegosztás döntési vagy decizív szintje, 8. hatalommegosztás személyi dimenziója 9. hatalommegosztás időbeli, vagy temporális szintje

⁶ ERDŐS Csaba: A hatalommegosztás. in: *Gárdos-Orosz Fruzsina – Halász Iván (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba. Alapfogalmak.* Budapest, Dialóg-Campus, 2019. 68-70.

⁷ PETRÉTEI József: Hatalommegosztás. in: *Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia.* (<http://ijoten.hu/szocikk/alkotmanyjog-hatalommegosztas>, letöltés ideje: 2024. október 25.), 2018. 13.

⁸ PETRÉTEI *i.m.* 13.

⁹ Uo.

1.2. Az állam- és kormányformák

A hatalommegosztás elmélete az állam- és kormányformák nézőpontjából is vizsgálat tárgyát képezi. Az államformát az államfő legitimitációjának típusa határozza meg. Monarchia esetében jellemzően, de nem kizárólagos tradicionális legitimitáció, ami viszont minden esetben határozatlan, a hivatalban lévő államfő haláláig vagy lemondásáig tartó időtartamra szóló mandátumot jelent. Köztársasági államforma esetében az államfő megbízatása választás útján jön létre és határozott időre szól.

A jogkörök és hatáskörök az állami szervek/személyek között megoszlanak a hatalommegosztás értelmében, a kormányformák fő jellemzője pedig a politikai felelősség megosztása az állami szervek/személyek között. Más kontextusban a kormányformák fő ismérve a politikai felelősség megléte, vagy annak hiánya az egyes közjogi tisztségviselők tekintetében. Ha hiányzik a politikai felelősségre vonás eszköze vagy az valamilyen oknál fogva nem tudja kifejteni a kívánt hatást, és a közjogi tisztségviselő (kormányfő) jogkörei a legerősebbek a többi közjogi tisztségviselő jogköreihez viszonyítva, akkor alkotmányos korlát szükséges az időbeli dimenzió érvényesítéséhez, hogy a hatalommegosztás elve maradéktalanul érvényesülhessen. Enélkül a hatalommegosztás elve szenved csorbát, s hiába találhatjuk meg az alkotmányokban, ezen elv nem tud maradéktalanul érvényesülni a kormányfői cikluskorlátozás nélkül.

A prezidenciális kormányforma fő ismérve a politikai felelősség megléte vagy annak hiánya. A prezidenciális kormányformában általában a központi állami szervek a parlament, az elnök és a bírói hatalom a prezidenciális rendszerekben. Tehát a klasszikus hatalommegosztás elvének érvényesítése a célja a prezidenciális kormányformának. Ebben a rendszerben egyáltalán nem találhatjuk meg a kormányt, hiszen a végrehajtó hatalom kizárólagos letéteményese az elnök, akit egy személyében illet meg a kormányfői és az államfői pozíció. A parlamentáris kormányformától nagy eltérés, hogy a törvényhozó hatalom és az elnök élesen elválasztott egymástól. Az elnök nem függ a törvényhozástól, tehát nem áll fenn kölcsönös bizalmi viszony sem. A törvényhozás bizalmatlansági indítvánnyal vagy bizalmi szavazással nem buktathatja meg az elnököt, az elnök pedig nem oszthatja fel a törvényhozást. Szükségszerűen azonban együtt kell működniük ahhoz, hogy az államszervezet rendeltetésszerűen funkcionáljon. A fékek és ellensúlyok elve meghatározó szerepet kap. Ez az elnök megbízatási idejének és újraválaszthatóságának alkotmányban előírt korlátozásában és a parlament általi egyes elnöki döntésekben történő közreműködésében manifesztálódik.¹⁰

A parlamentáris kormányforma ismérvei a következők. A parlament és a kormány mint központi állami szervek állnak az államirányítás középpontjában a parlamentáris kormányforma esetében. A politikaalakító funkciót tekintve a kormány lát el aktívabb szerepet: kezdeményező, javaslattevő és programadó feladatai vannak. A parlament feladata pedig a kormány esetleges korlátozása, kontrollálása, támogatása vagy akadályozása. Az államfő kevésbé kap politikaalakító szerepet, inkább az állam egységének megőrzése és képvisellete tartozik feladatkörébe. Az államirányítás legfőbb letéteményesei a parlament és a kormány, melyek között kölcsönös bizalmi viszony áll fenn. A kormány általában kezdeményezheti az államfőnél a parlament felosztatását, míg a parlament konstruktív/destruktív bizalmatlansági indítvánnyal, vagy bizalmi szavazás útján kontrollálhatja a kormányt. A vegytiszta parlamentáris rendszerekben a kormány és a parlamenti többség szemben áll az ellenzékkel, vagyis a parlamenti kisebbséggel. A hatalommegosztás elve tehát a parlamenti többség és a kormány, valamint az ellenzék súrlódásával, kölcsönös együttműködésével és korlátozásával érvényesülhet a gyakorlatban.¹¹

A szemiprezidenciális kormányforma jellegadó sajátossága az, hogy az államfő politikai súlya meghatározó, ugyanakkor elkülönül a kormányfő személyétől. Egyfajta dualista hatalomgyakorlásról beszélhetünk, ugyanis a végrehajtó hatalom "kétfejű": az államfő és a kormányfő is a végrehajtó hatalom "feje". A kormány tehát meghatározó szerepet kap a végrehajtó hatalomban, az államfőnek mégis jelentős jogkörei vannak a politika befolyásolását tekintve. Mindemellett az államfőt közvetlen módon választják meg. Lehetséges, hogy az államfő a kormánnyal azonos politikai pártállású, illetve az is, hogy ellentétes pártállású. Az államfő azonban mindkét esetben jelentős jogköröket gyakorol a végrehajtó hatalomban, ezért nem tekinthető ez a kormányforma a prezidenciális és parlamentáris kormányforma ötvözeteként.¹²

Mára már azonban aligha beszélhetünk vegytiszta kormányformának megfelelő államapparátusról. Így az európai államok jellemzően egyes kormányformákba tömörülnek, mivel többségük vegyes attribútumokkal rendelkezik, melyek alapján egyik kormányformába sem sorolhatóak be kifejezetten és kizárólagosan. Már az ókori gondolkodók is ismerték ezt a kifejezést (status mixtus), s kapcsolták a

¹⁰ PETRÉTEI József – TILK Péter – VERESS Emőd: A kormányzati rendszerekről. in: *Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea (szerk.): Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2007. 29-32.

¹¹ PETRÉTEI – TILK – VERESS *i.m.* 22-29.

¹² PETRÉTEI – TILK – VERESS *i.m.* 33-36.

hatalommegosztás elvéhez.¹³ A vegyes kormányforma jellegéből adódóan az arisztokratikus és demokratikus elveket egyesíti, ami a checks and balances-elvet állítja a középpontba. Tehát a hatalommegosztás elvét ebben a koncepcióban kell értékelnünk mai viszonylatokban. A hatalom birtokosai közt a hatalom úgy oszlik meg, hogy azok kölcsönösen együttműködnek és korlátozzák is egymást.¹⁴ A fékek és ellensúlyok/egyensúlyok rendszerében, mivel a kormányformák jellegzetességei elhalványulni látszanak, a klasszikus kormányformák ismertetőjegyei vegyülnek egymással, ezért a tipikus kormányformákba történő besorolás, ahogy a hatalommegosztás klasszikus triászába történő kényszerű besorolás, is kikopni látszik a gyakorlatból. Fontos már e helyütt leszögezni, hogy a kormányformáknak nincsenek kötelező jelleggel megállapított szabályai, csak bizonyos jellegadó sajátosságai, és a kormányforma fogalmát a jogtudomány dolgozta ki, a tételes jogban nincsenek eltérést nem engedő normák, melyek meghatározzák a kormányformák elemeit és jellemzőit.

A parlamentáris és prezidenciális kormányforma egymáshoz közelítenek Európa-szerte, ami a prezidencializáció jelenségeként értékelhető. Így definiálható a prezidencializáció külföldi jogtudósok lencséjén keresztül: „a parlamenti rendszerek működési logikájukban az elnöki rendszerekre kezdenek hasonlítani, az alkotmányos berendezkedés, a kormányforma megváltozása nélkül”.¹⁵ Stumpf István meghatározása alapján a prezidencializáció a következőképpen ragadható meg: 1. a kormányfő jogkörének bővülése, 2. a miniszterelnökség ellenőrző szerepének megerősödése, 3. a kormányzati kommunikáció és a politikai folyamatok centralizációja. A jelenségre rámutat olyanképpen is, hogy a miniszterelnöki hatalom egyre inkább megerősödik, ezzel egyenesen arányosan a kormány testületi karaktere pedig gyengül. A kormányfő által ellenőrzött területek száma növekszik, képességeiben pedig megerősödik arra, hogy sikeresen szembeszálljon az ellentétes politikai nézeteket képviselőkkel.

A kormányfők szerepe tehát megerősödött Európa-szerte.¹⁶ A prezidencializáció így „a végrehajtó hatalom első emberének kiemelkedését jelenti, ő kerül a kvázi-elnöki pozícióba.”¹⁷ Ebben a kontextusban az egyszemélyi kormányzás megelőzi a pártelvű kormányzást. A pártelvű kormányzás ismérveitől részben vagy egészben történő elszakadás mutat a prezidencializálódás irányába. A pártelvű kormányzás komponensei a következők: 1. pártok közötti versengés során alakulnak meg a kormányok, 2. a kormányzati pozíciókba a személyek a kormányban szereplő párton keresztül kerülnek, 3. a kormányzat politikai programja a pártokban megfogant politikai program alapján jön létre. Végeredményben a vezetők döntési szerepe mindinkább növekvő tendenciát mutat, míg a párt mint kollektív intézmény szerepe egyre inkább csökken.¹⁸

A prezidencializálódás táptalaját képzik a mediaticizáció és a perszonalifikáció, így ezen fogalmaknak a kifejtése elengedhetetlen. A mediaticizáció és perszonalifikáció térnyerésével a parlamentek elveszítik elsődleges funkciójukat, azaz a politikai hadszíntér szerepüket. Ez a parlamentáris kormányforma prezidencializálódásának folyamata.¹⁹ A mediaticizáció jelentése röviden a politika eladhatóvá tétele a médiumokban. Ugyanis általánosságban megállapítható, hogy a tömegkommunikációs eszközök óriási szereppel bírnak a prezidencializálódás folyamatában, politikai szerepük felértékelődött az elmúlt évtized során.²⁰ A perszonalifikáció pedig a politikus személyének előtérbe kerülése. A politikában kiemelt szerep jut ennek értelmében a kormányfőnek.²¹ A személytelenség tehát szöges ellentéte a prezidencializált hatalomgyakorlásnak.

A kormányfő politikai befolyása a mediaticizáció és a perszonalifikáció térnyerésével egyre inkább növekszik, azaz válik a prezidenciális kormányforma elnöki tisztségéhez hasonlatossá. Ezt a jelenséget nevezzük a végrehajtó hatalom prezidencializálódásának.²² Az amerikai minta azonban abban eltér a fent vázolt európai gyakorlattól, hogy kifejezetten szabályozott az elnök mandátumának hossza és hatalomgyakorlásának ismétlődése is korlátozott.

¹³ TAKÁCS Albert: Hatalommegosztás. in: *Halász Iván (szerk.): Alkotmányjog. Budapest, Dialóg-Campus, 2018. 41.*

¹⁴ TAKÁCS *i.m.* 46.

¹⁵ POGUNTKE, Thomas – WEBB, Paul (szerk.): *The presidentialization of politics: a comparative study of modern democracies.* Oxford, Oxford University Press, 2005. 5.

¹⁶ STUMPF István: Kormányzás, hatalommegosztás, prezidencializálódás. in: *Máltai Tanulmányok, 2021/2. 227-229.*

¹⁷ TÓTH László: A végrehajtó hatalom prezidencializálódásának egyes aspektusai a II. és III. Orbán-kormányok esetében. in: *Parlamenti Szemle, 2017/2.49.*

¹⁸ TÓTH *i.m.* 49-50.

¹⁹ ERDŐS Csaba: A hatalommegosztás. in: *Gárdos-Orosz Fruzsina – Halász Iván (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba. Alapfogalmak.* Budapest, Dialóg-Campus, 2019. 73.

²⁰ STUMPF István: A kormány alkotmányos jogállása. in: *Új Magyar Közigazgatás, 2015/2. 8-15.*

²¹ STUMPF István: Kormányzás, hatalommegosztás, prezidencializálódás. in: *Máltai Tanulmányok, 2021/2. 226.*

²² STUMPF István: *Alkotmányos hatalomgyakorlás és alkotmányos identitás.* Budapest, Gondolat, 2020. 84-85.

Ebben a helyzetben a ciklusismétlés korlátja a diktátorrá válás akadályát képezi. Az újraválaszthatóság dilemmáját, vagyis azt, hogy hányszor töltheti be az elnöki tisztséget az arra jogosult, fontos boncolgatni. Az újraválaszthatóság teljes korlátja nem látszik célravezetőnek, ugyanis a rátermett vezetőnek nem adódna esély a kibontakozásra. A többszöri újraválasztás lehetősége ugyaakkor időben korlátlan hatalmat adna a vezető kezébe. Az egyszeri újraválaszthatóság előnye abban áll, hogy a rátermett vezető relatív hosszú ideig töltheti be hivatalát, ezzel kibontakoztatva képességeit. Másfelől azonban korlátozódik hatalma az időbeli dimenzióban, az egyeduralom kialakítására nincs lehetősége.²³

Az „ideális alkotmány” és az alkotmánymérnökség kifejezés talán utópisztikusnak hathat. Ugyanakkor fontos leszögeznünk, hogy fontosabb intézményi átalakítások, az alkotmány szellemének érvényre juttatása a mérnökökéhez hasonló feladatként realizálódik.²⁴ A „jóra” törekvés pedig változtatásokat kíván meg, ami ebben a kontextusban mérnöki feladat. A helyes alkotmányértelmezésen át, a hatalommegosztás érvényre juttatásának elérésére fókuszálva és a megporosodott hagyományok szelektálásával a prezidencializálódás és a ciklusismétlés korlátlanságának együtthatójaként bekövetkező hatalomkoncentráció kerülhető el. Ehhez pedig kézenfekvő megoldásként kínálkozik a kormányfői ciklusismétlés maximalizálása. Az európai alkotmányok rendezőelvének, a hatalommegosztás elvének így teljesebb formáját kaphatjuk meg, tovább folytatva a gondolatmenetet, az alkotmányosság esszenciális érvényesülésének lehetünk szemtanúi.

1.3. Prezidencializálódott parlamentarizmus

A prezidencializálódás terjedésével a parlamentáris rendszerek a félprezidenciális, sőt a prezidenciális rendszerekhez kezdenek hasonlítani.²⁵ Ugyanis a kormányfő jogköreinek növekedése a félprezidenciális rendszer államfőjének, adott esetben prezidenciális rendszer elnökének széles jogköreihez közelít.²⁶ Ezt alátámasztja továbbá az is, hogy a félprezidenciális/prezidenciális rendszerek esetében a törvényhozásnak az elnökre nincs befolyása²⁷, a prezidencializálódott parlamentarizmus esetében pedig aligha bír befolyással a parlament a kormányfő megválasztásában, s mivel a parlamentben is több állam esetében meghatározó többséget élvez a kormánypárt, ezért kormányfőjük elmozdítására sem adódhat reális politikai esély adott esetben egy konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal. A kormányfővel, adott esetben egy közvetlenül megválasztott, a végrehajtó hatalomban erős jogkörökkel rendelkező államfővel szemben a parlament a prezidencializálódás burjánzásával elveszítette az ellensúly szerepét. Fontos leszögezni tehát, hogy a prezidenciális kormányforma és a prezidencializálódott parlamentarizmus között de facto nagyon kevés a különbség.

A prezidenciális kormányforma esetében a végrehajtó hatalom irányítója meghatározott időre töltheti be tisztségét. Ellenben a parlamentáris kormányformánál, ahol a végrehajtó hatalom csúcsszervének „feje”, azaz a kormányfő általában a parlament megbízási ideje alatt töltheti be tisztségét, annak lejártával, a kormány mandátumának megszűnésével a kormányfő mandátuma is automatikusan megszűnik.²⁸

Az Amerikai Egyesült Államokban bevezették azt a korlátozást, miszerint az elnök négy éven át töltheti be tisztségét, emellett pedig csupán kétszer viselheti hivatalát az arra jogosult. Így biztosították tehát a rotációt a végrehajtó hatalom irányítója tekintetében. A legtöbb parlamentáris kormányformában azonban, mint már említettem, egyáltalán nem korlátozott a ciklusismétlés és a ciklusok hossza sem, a végrehajtó hatalom feje, azaz a kormányfő esetében. A sikeres kormányfők így akár három, vagy több cikluson keresztül is kormányon maradhatnak, ami az Amerikai Egyesült Államokban az elnök esetében az időbeli korlátozás miatt nem valósulhat meg.²⁹

Mivel korlátlanul újraválasztható a kormányfő Európában, a választások pedig nem befolyásolják a kormányfő kiválasztását, ezért a kormányfő bebetonozódhat a végrehajtó hatalomban. Az egyes személyhez olyan szorosan kötődik ebben az esetben a hatalom, hogy tőle azt nem lehet eltávolítani, csupán akkor, ha új kormánypárt alakul. Ezzel a kormányfő hatalma mintegy „bekebelezi” a végrehajtó hatalmat. A kormányfő

²³ SARTORI, Giovanni: *Összehasonlító alkotmánymérnökség*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 205-206.

²⁴ SARTORI, *i.m.* 226-234.

²⁵ GALLAI Sándor – MOLNÁR Balázs: *Átalakítás alatt zavartalanul? A második Orbán-kormány szerkezete*. in: *Boda Zsolt – Körsényi András (szerk.): Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, Új Mandátum, 2012. 185.

²⁶ BALOGH Norbert: *Prezidencializálódás a politikában*. in: *Diskurzus*, 2016/1. 6. évf. 1. sz. 12-13.

²⁷ HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016. 31.

²⁸ PETRÉTEI József: *Hatalommegosztás*. in: *Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (<http://ijoten.hu/szocikk/alkotmányjog-hatalommegosztas>, letöltés ideje: 2024. október 25.), 2018. 19.

²⁹ HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016. 23.

ezáltal évtizedeken keresztül is viselheti hivatalát, ezzel kikezdve a hatalommegosztás elvének temporális dimenzióját. Komoly relevanciája van ugyanis a hatalomgyakorlás időbeli korlátjának, azonban lehetnek olyan tisztségek, amelyeknél – vagy logikai, racionális szempontok miatt, vagy történelmi/alkotmányos hagyományok miatt a korlátozás nem alkalmazható.³⁰ A hatalomgyakorlás temporális szinten történő korlátozására van-e lehetőség, s az vajon megoldást jelenthet a problémák kiküszöbölésére?

2. ÁLLAM – ÉS KORMÁNYFŐI CIKLUSKORLÁTOZÁS KÜLFÖLDÖN

A jogkörök erőssége, és a ciklusismétlés korlátja vagy annak hiánya képezi a vizsgálódás fő szempontját. Mik támasztják alá a ciklusismétlés meglétét vagy annak hiányát az általam vizsgált állam- és kormányfők esetében? Egy adott ország állam- és kormányformájába beilleszthető-e a kormányfői ciklusmaximalizálás? Elenegedhetetlen-e a ciklusismétlés szabályozatlansága a kormányfők esetében, vagy csupán hagyomány, aminek nincsenek logikailag megalapozható okai? E kérdések megválaszolásához röviden áttekintjük az egyes, vizsgálat alá vont mandátum-keletkezési modellek témánk szempontjából releváns vonatkozásait.

Először megvizsgálom az Amerikai Egyesült Államok elnökének mandátum-keletkezését a korábban említett szempontok szerint, hiszen a hatalommegosztás mintaadó államáról van szó, melyben megtalálhatjuk a végrehajtó hatalom irányítója tekintetében a cikluskorlátozást. Majd áttekintem a fent említett európai államok megoldásait is az állam – és kormányfők cikluskorlátozásainak vonatkozásában. Az Egyesült Királyság, és Németországtekintetében pedig kitérek arra is, milyen fokai vannak a prezidencializálódásnak és ezen államok közül melyik állam melyik kategóriába sorolható. Ehhez segítségül szolgál a kormánytípus szerinti elkülönítés, ami megmutatja, hogy a kormányfő mennyiben emelkedik ki kormányából. A kormánytípusok szerinti csoportosítás a parlamentáris kormányformán belüli osztályozási szinteket jelöli. Ez alapján elkülönítjük egymástól a három jellegadó kormánytípust, miszerint a kormányfők saját kormányukhoz viszonyulnak: 1. első az egyenlőtlenek fölött, 2. első az egyenlőtlenek között, 3. első az egyenlők között.

A prezidenciális kormányforma tekintetében a kormánytípus szerinti osztályozás egyáltalán nem releváns, mivel a kormányok az államfő végrehajtó, ill. tanácsadó testületeként szolgálnak csupán, hiszen miniszterelnök híján a végrehajtó hatalom feje az elnök, akinek erősebb jogköreinek kell/kellene, hogy legyen, mint a kormányfőknek a parlamentáris kormányformában a kormányforma eredendő jellegéből adódóan.³¹

2.1. Az Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államok államformája köztársaság és prezidenciális kormányformával rendelkezik. Az elnök megválasztása elektorok útján történik, ami választástechnikai értelemben a közvetett választást testesíti meg.³² Egyszer választható újra az elnök,³³ ami (vagy egyáltalában az újraválasztás korlátozása) a fejlettebb nyugat-európai államokban már csak részben tekinthető alkotmányos gyakorlatnak.³⁴ Az Amerikai Egyesült Államokban az államfő nem a parlamentáris szervtől nyeri el legitimitását és az államfő a kormányfővel egy személyt alkot,³⁵ tehát itt már az államfő, azaz az Egyesült Államok elnöke lesz a végrehajtó hatalom irányítója. Hivatalát négy éven át viseli, ezt követően pedig, ha a nép alkalmasnak tartja az adott személyt az elnöki tisztség viselésére, egyszeri újraválaszthatóságot tesz lehetővé az alkotmány.^{36, 37}

³⁰ PETRÉTEI József: Hatalommegosztás. in: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia. (<http://ijoten.hu/szocikk/alkotmanyjog-hatalommegosztas>, letöltés ideje: 2024. október 25.), 2018. 13.

³¹ HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016. 35-36.

³² Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya, 1787. II. Cikk 1. §

³³ 1875-ben az amerikai kongresszus elfogadott egy olyan határozatot, miszerint az az elnök, aki kétszer már betöltötte - e tisztséget, harmadjára már nem töltheti be - e hivatalt. „Ettől az időtálló szokástól való bármilyen eltérés nem lenne bölcs, hazafiatlan, és veszélyt jelentene szabad országunkra és intézményeinkre.” Alkotmányos hagyománnyá vált ugyanis az elnökök két ciklus betöltését követő lemondása. Lásd: STATHIS, Stephen W.: *The Twenty-Second Amendment: A Practical Remedy or Partisan Maneuver?*, University of Minnesota Law School, Constitutional Commentary, 1990. 64.

³⁴ HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016. 22-23.

³⁵ HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016. 31. 31-32.

³⁶ 1951-ben történt meg az az alkotmánymódosítás, amely az alkotmányos hagyományt alkotmányos rendelkezéssé emelte. Lásd: STATHIS, Stephen W.: *The Twenty-Second Amendment: A Practical Remedy or Partisan Maneuver?*, University of Minnesota Law School, Constitutional Commentary, 1990. 70-71.

³⁷ A későbbiekben több vitát is generált a cikluskorlátozás bevezetése, s hatályon kívül helyezésre irányuló kampányok is megindultak. Politikusok csatáoztak érveikkel és ellenérveikkel. Érveik a hatályban tartás mellett a hatalommal való

Ez az újráválaszthatósági korlát a diktatúra kialakulásának megakadályozása céljából jött létre, hogy ne egy kézben összpontosuljon a hatalom hosszú időn át.³⁸ Ezzel az alkotmánykiegészítéssel azonban nem változott meg az USA kormányformája, prezidenciális jellegéből nem vesztett.³⁹ Így megalapozottan állíthatjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államok a hatalommegosztás elvének eredeti intézményesítőtje és a hatalommegosztás gyökerei az amerikai alkotmányban rejlenek.⁴⁰

A végrehajtó hatalom élesen elkülönül a törvényhozástól, ami azt eredményezi, hogy aki a végrehajtó hatalom birtokosa, nem lehet képviselő.⁴¹ Tehát a hatalommegosztás temporális és perszonális dimenziójának egyaránt eleget tesz az Amerikai Egyesült Államokban a prezidenciális kormányforma elnökének mandátuma.

2.2. Az Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság államformája parlamentáris monarchia, parlamentáris kormányformával, ami egészen ritka az európai nagyhatalmak körében. A végrehajtó hatalom fejeként az uralkodó jelenik meg, azonban "csak" névlegesen gyakorolja a kabinetten keresztül és annak tanácsára hatalmát. A hatalom tehát ténylegesen a miniszterelnök kezében összpontosul.⁴² Javarást szimbolikus szerepet tölt be az uralkodó „uralkodik, de nem kormányoz”, közjogi felelőssége is formális lesz, érdemben tulajdonképpen hiányzik,⁴³ így a kormány és a miniszterelnök testesítik meg a végrehajtó hatalmat, töltik azt ki tartalommal, gyakorolják annak rendszerinti feladat- és hatásköreit. Mivel monarchiáról beszélünk, az uralkodó legitimitását születésénél fogva nyeri el, jellemzően öröklődik a tisztség. Gyenge közjogi szerepe azonban a miniszterelnököt helyezi előtérbe és a végrehajtó hatalom fejeként túlsúlyba kerül az államfővel és a parlamenttel szemben.

Az uralkodó nevezi ki a miniszterelnököt, az alkotmányos hagyományoknak megfelelően azt a személyt, aki a parlamenti többségi párt választott vezetője. Szokásjogi alapon a miniszterelnök a parlament alsóházának (House of Commons) tagja, azaz a parlament választott tagja.⁴⁴ Szabályozást itt sem találunk az angol miniszterelnök időbeli hatalomgyakorlására tekintettel.

A brit miniszterelnök a parlamentáris kormányforma „első az egyenlőtlenek fölött” típusába sorolható be. Ugyanis szabadon választja ki és menti fel minisztereit, ami a kétpártrendszer tekintetében különösen jellegadó sajátosság.⁴⁵ A fent ismertetett kabinetelv és kancellárelv szempontjából a kancellárelv kerül ki nyertesként a prezidencializáció következményeként a brit berendezkedésben is. Ezt az is alátámasztja, hogy a 20. század elején kialakult kabinet hivatala (Cabinet Office) mellett létrehozták a miniszterelnöki hivatalt (Prime Minister's Office). Mindkét intézmény a miniszterelnököt szolgálja mind a mai napig. A miniszterelnöki hivatal létszáma az 1990-es években ugrásszerűen megnőtt, ami a prezidencializálódást mozdította elő.⁴⁶ A miniszterelnök a kabinetbe tetszése szerint hívja meg a kormánytagokat, ami a releváns döntések meghozatalának fórumaként funkcionál. A miniszterelnök patronázshatalma ugyancsak jelentős, ugyanis a minisztereket és az államtitkárokat is ő nevezi ki. A frakció irányítása szempontjából pedig formális parlamenti jogállással bír.⁴⁷

visszaélés megakadályozása, az egyszemélyi hatalomgyakorlás kialakításának kiküszöbölése, ellenérveik pedig a mérlegelően alapuló választójog csorbítása, az elnökválasztás szabadságának indokolatlan korlátozása, beavatkozás a nép demokratikus jogaiba. Azonban az alkotmánymódosítás hatályon kívül helyezésére komoly kísérletet sohasem tettek. Lásd: Stathis (1990) 80-81.

³⁸ STATHIS, Stephen W.: *The Twenty-Second Amendment: A Practical Remedy or Partisan Maneuver?*, University of Minnesota Law School, Constitutional Commentary, 1990. 80-81.

³⁹ A hivatkozott alkotmánykiegészítés az USA elnökének újráválaszthatósági szabályozása: Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya, 1787. XXII. Cikk

⁴⁰ HAMZA Gábor: Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányfejlődése és a hatalmi ágak megosztása. in: *Magyar Tudomány*, 2021/10. 1308.

⁴¹ BADÓ Attila: Bevezetés az USA jogrendszerébe. in: *Acta Juridica et Politica*, 1997/1. 17.

⁴² FRANZEL Richárd: Az Egyesült Királyság miniszterelnöki intézménye. in: *Pro Publico Bono*, 2013/4. 52.

⁴³ BORÓK György: Az Egyesült Királyság kormányzati rendszere. in: *Pro Publico Bono*, 2011/Online TÁMOP Speciál, (<https://doksi.net/hu/get.php?lid=19521>, letöltés dátuma: 2023.10.16.)

⁴⁴ BORÓK György: Az Egyesült Királyság kormányzati rendszere. in: *Pro Publico Bono*, 2011/Online TÁMOP Speciál, (<https://doksi.net/hu/get.php?lid=19521>, letöltés dátuma: 2023.10.16.) 179.

⁴⁵ SARTORI, Giovanni: *Összehasonlító alkotmánymérnökség*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 127.

⁴⁶ HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016. 31. 39-40.

⁴⁷ CSERVÁK Csaba: *Kormányzati és választási rendszer*. Budapest, SZTE, 2010. 190-191.

2.3. Németország

Németország államformája köztársaság, kormányformája pedig parlamentáris. A német alkotmány az államfőt szövetségi elnöknek nevezi. A szövetségi elnök igen gyenge közjogi pozícióval rendelkezik. Szimbolikus feladat- és hatáskörei a kancellár dominanciáját erősíti.⁴⁸ A szövetségi elnököt a Szövetségi Közgűlés (Bundesversammlung) választja meg öt évre. Képviselőkből delegált választók által nyeri el legitimitását a szövetségi elnök, melynek egyik felét a Bundestag képviselői, másik felét a tartományi képviselők teszik ki.⁴⁹ A szövetségi elnök újraválasztására egy alkalommal van csupán lehetőség közvetlenül a mandátuma lejártá után. Ebben a rendelkezésben tehát a közvetlen újraválaszthatóság alkotmányos korlátját fedezhetjük fel.⁵⁰ Az összeférhetetlenség is szabályozást nyer a német alaptörvényben: A szövetségi elnök nem lehet a kormány, szövetségi vagy tartományi törvényhozó testület tagja. A szövetségi elnök nem folytathat más, díjazással járó foglalkozást, hivatást, más hivatalt nem viselhet, profitszerzést célzó vállalat vezetőségéhez vagy felügyelő bizottságához sem tartozhat.⁵¹

A szövetségi kancellárt a szövetségi elnök nevezi ki. A szövetségi kancellár és a szövetségi miniszterek nem tölthetnek be más, díjazással járó tisztséget, nem gyakorolhatnak hivatást vagy foglalkozást és nem lehetnek profitszerzést célzó vállalatok vezetőségének vagy a Szövetségi Gyűlés hozzájárulása nélkül azok felügyelő bizottságának tagjai. A konstruktív bizalmatlansági indítvány és a bizalmi szavazás azon eszközök, melyekkel a szövetségi kancellár megbuktatható.⁵² A szövetségi kancellár hatalomgyakorlásának időbeli korlátját nem találhatjuk meg a német alkotmányban.

Az első az egyenlőtlenek között elv a német berendezkedés jellemzője. Ezt nevezhetjük kancellári kormánytípusnak is. Ebben az esetben a kancellár, azaz a miniszterelnök választja ki a minisztereket, és ő is váltja le azokat. Ellentétben a brit kétpártrendszerrel, Németországban a koalíciós kormányzás jellegzetességei lehettek fel. Ezért nevezhetjük a kancellárt az egyenlőtlenek között elsőnek. Amennyiben a kancellár elveszíti a parlament bizalmát, úgy az az egész kormány bukásához is vezet. Továbbá bevezették a konstruktív bizalmatlansági indítványt is, amely Európában nemcsak a német rendszer jellemzőjeként tartható számon. A kancellárelv dominanciája már a kezdetektől fogva érvényesült a német berendezkedésben, a kancellár ma is meghatározza a kormányzati politika irányát⁵³ és jogkörei is kibővültek az idő előrehaladtával. Az egyéni miniszteri felelősség hiánya ugyancsak a prezidencializálódás kibontakozásához vezetett.⁵⁴ A szövetségi kancellári hivatal szolgálta a kancellár munkáját, ami a későbbiekben minisztériumi rangra emelkedett. Szintén bővült ennek létszáma, ami a prezidencializálódást segítette elő.⁵⁵ Ennek értelmében Németország a kancellárdemokrácia modelljének tekinthető, hiszen a kancellárt az ellenjelölt egyidejű megnevezésével lehet leváltani és a miniszterekkel szemben nincs helye bizalmi szavazásnak. Az államfő kéri fel a kancellárt, ezután a parlament megválasztja azt, és a köztársasági elnök újra kinevezi.⁵⁶

2.4. Franciaország

Franciaországra a köztársaság államformája és a félprezidenciális kormányforma a jellemző. (elnök erős befolyással bír a végrehajtó hatalommal szemben:⁵⁷ a miniszterelnököt közvetlenül nevezi ki).⁵⁸ A köztársasági elnököt közvetlenül a nép választja meg 5 éves időtartamra.⁵⁹ Ez egyfajta függetlenségi biztosíték is, hiszen nem mozdíthatja el hivatalából a francia köztársasági elnököt sem a Nemzetgyűlés (törvényhozás) sem a kormány, továbbá a köztársasági elnök a kormány és a miniszterelnök hivatalba lépéséről is a Nemzetgyűlés nélkül dönt (kinevezéssel).⁶⁰ Az erősebb elnöki rendszerek sajátossága az 5 éves mandátum.⁶¹ A francia köztársasági elnök mindössze egy alkalommal választható újra. A köztársasági elnöki mandátum és a

⁴⁸ MARÓTI Dávid: A német és az osztrák föderáció alapjegyei. in: *Miskolci Jogi Szemle*, 2018/2.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye, 1949. 55. cikk (1)-(2) bekezdések

⁵² Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban, Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 680-681.

⁵³ HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016. 31. 36-37.

⁵⁴ CSERVÁK Csaba: *Kormányzati és választási rendszer*. Budapest, SZTE, 2010. 165.

⁵⁵ HALÁSZ Iván: *i.m.* 36-37.

⁵⁶ KATZ, Alfred: *Staatsrecht*. Heidelberg, C. F. Müller Juristischer Verlag, 1994. 183-185.

⁵⁷ HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016. 30.

⁵⁸ ÁDÁM Péter: *Franciaország alkotmányos rendje és politikai intézményei*. Budapest, Corvina, 2007. 31.

⁵⁹ Az 1958. évi október 4-i francia Alkotmány, 2. Cím, 6. cikk

⁶⁰ ÁDÁM *i.m.* 31.

⁶¹ HALÁSZ *i.m.* 23.

képviselői mandátum összekapcsolásának tilalma érvényesül, mint összeférhetlenségi ok, hiszen minden közhivatali funkció gyakorlása összeférhetetlen a parlamenti mandátummal.⁶²(Lásd továbbá az Alkotmány III Cím 23. cikk.)⁶³ A parlament előtt a köztársasági elnök nem tartozik felelősséggel.⁶⁴

A miniszterelnöki funkció összeférhetetlen a parlamenti mandátummal, minden országos szintű szakmai képviseleti feladattal, és minden közhivatal viselésével, szakmai tevékenység folytatásával.⁶⁵ Lényeges tehát, hogy az Egyesült Királyság miniszterelnökével ellentétben a francia miniszterelnök nem lehet parlamenti képviselő is. A kialakult gyakorlat szerint a kormánynak és a miniszterelnöknek másodlagos szerepe van a közvetett legitimitás és az államfő végrehajtó hatalomban betöltött erős szerepének köszönhetően. Az államfő a gyakorlat szerint vétóval rendelkezik a kormány döntéseivel szemben⁶⁶. Tehát a miniszterelnöknek sokkal kisebb szerepet szán a kialakult gyakorlat, mint az európai államok miniszterelnökeinek túlnyomó többségének. Alkotmányos vagy bármilyen korlátra e helyütt sem lehetünk figyelmesek a kormányfői ciklusismétlés tekintetében.

2.5. Ausztria

Ausztria államformája köztársaság, kormányformája pedig parlamentáris. Ausztria szövetségi elnöke közvetlen választások útján nyeri el mandátumát. Megválasztottnak tekintendő, aki az érvényes szavazatok több mint felét megszerzi. Megbízatási ideje 6 évig tart és csak egy ízben választható meg újra. A szövetségi elnök összes hivatali ideje nem haladhatja meg a 12 évet. Összeférhetlenségi szabály az osztrák alkotmányban, hogy a szövetségi elnök megbízatási ideje alatt nem gyakorolhat semmilyen egyéb hivatást és nem lehet tagja általános képviseleti szervnek sem.⁶⁷ A hatalommegosztás rendszerében az osztrák szövetségi elnöki tisztség megfelel a temporális dimenzió követelményeinek. Prezidenciális vonás azonban, hogy a szövetségi elnököt egyenlő, titkos, egyéni és közvetlen választójog alapján választják és mandátumideje is hosszabbra nyúlik mint általában az államfőké Európában. A szövetségi elnök mindemellett nemcsak államfő, hanem a közigazgatás legfőbb letéteményese és tulajdonképpen egyenrangú a kormánnyal.⁶⁸ Ez a megoldás egyedinek tekintendő az európai parlamentáris kormányforma esetében.

A szövetségi kancellárt, és annak javaslatára a szövetségi kormány többi tagját a szövetségi elnök nevezi ki. Csak az nevezhető ki szövetségi kancellárrá, aki a Nemzeti Tanácsba beválasztható.⁶⁹ A kancellár csupán primus inter pares, azaz első az egyenlők között, hiszen csupán miniszteri státusszal rendelkezik, kiemeli őt azonban az, hogy a miniszterek személyére, ill. felmentésére javaslatot tehet a szövetségi elnöknek.⁷⁰ A kormány tagjainak jogi és politikai felelőssége fennáll a parlamenttel szemben. Ez a bizalmatlansági indítványban és a bizalmi szavazásban manifesztálódik.⁷¹

2.6. A visegrádi államok

A végrehajtó hatalom a Lengyel Köztársaság minisztertanácsának és köztársasági elnökének kezében van. A Cseh Köztársaságban, Lengyelországban és Szlovákiában az államfő nevezi ki a miniszterelnököt és az így kezdheti meg munkáját, míg Magyarországon a miniszterelnököt a parlament választja meg és munkáját az államfő általi formális kinevezés nélkül is megkezdheti.⁷² A parlamentáris kormányforma tiszta mivoltához a visegrádi államok közül leginkább a Cseh Köztársaság és Szlovákia áll. A törvényhozó hatalmat az állampolgárok által közvetlenül választott egykamarás Nemzeti Tanács gyakorolja. A kormány léte teljes mértékben a parlament bizalmától függ ennek a két államnak az esetében. Szlovákiában a parlament egyes

⁶² ÁDÁM *i.m.* 278.

⁶³ Az 1958. évi október 4-i francia Alkotmány, III. Cím, 23. cikk

⁶⁴ VERESS Emőd: Francia Köztársaság. in: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2007. 100.

⁶⁵ Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban, Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 345.

⁶⁶ VERESS Emőd: *i.m.* 109.

⁶⁷ Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban, Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 44.-45.

⁶⁸ ZELLER Judit: Osztrák Köztársaság. in: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2007. 140.

⁶⁹ Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban, Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 47.

⁷⁰ ZELLER *i.m.* 142.

⁷¹ ZELLER Judit: Osztrák Köztársaság. in: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2007. 153.

⁷² HALÁSZ Iván: *Államfő, parlament, kormány – Az államszervezet fejlődése a visegrádi országokban 1989 után*. Budapest, Lucidus, 2014. 301.

miniszterek tekintetében is megszavazhatja a bizalmatlanságot anélkül, hogy az érintené a kormány egészének testületi mandátumát. A hatalommegosztás rendszerében tehát a Nemzeti Tanácsnak kulcsszerepe van.⁷³

A köztársasági elnök mozgásteret Szlovákiában és a Cseh Köztársaságban szintén nagy az alkotmány szűkszavúságából fakadóan. A konstruktív bizalmatlansági indítványt intézményesítő lengyel és magyar modell, valamint az azt nélkülöző szlovák és cseh modell kormányformájuk tekintetében több hasonlóságot, mint különbözőséget mutat. A szlovák és cseh modell esetében az alkotmányban kitöltetlen hézagokat használják ki a közvetlenül választott államfők, míg a magyar és lengyel modell esetében a miniszterelnökök tesznek szert markáns jogkörökre.⁷⁴ Így a végrehajtó hatalom fő letéteményese Csehországban és Szlovákiában a köztársasági elnök, Lengyelországban és Magyarországon a miniszterelnök, elnevezésüktől függetlenül közelítenek jogköreikben a prezidenciális kormányforma elnökének jogköreihez.

Tehát a végrehajtó hatalom erős szereplői, a politikailag is a középpontban álló személyek mindinkább kimagasló szerepet kapnak az államgépezet irányításában mindegyik visegrádi államban, ami a prezidencializálódás irányába mutat, s vezet egészen odáig, hogy egyik kormányformába sem sorolhatók be kizárólagosan a visegrádi államok. A különbség mégis abban áll, hogy Szlovákiában és Csehországban a végrehajtó hatalomban erős közjogi pozícióban álló köztársasági elnök időbeli hatalomgyakorlása korlátozott, míg Magyarország és Lengyelország esetében az erős jogkörökkel rendelkező miniszterelnök időbeli hatalomgyakorlása nem.

2.7. Az USA elnökének és a vizsgált állam- és kormányfők tisztségének összehasonlító elemzése

A fent elemzett államok vizsgált tisztségviselőinek tekintetében a következő megállapításokat teszem. A kormányfői ciklusmaximalizálás fent vizsgált államok államformájába történő beilleszthetőségre lehetőség adódik, hiszen az Amerikai Egyesült Államok államformája köztársaság, mint ahogyan a legtöbb európai államnak is. Az USA-ban mégis korlátozott az elnöki mandátum a hatalommegosztás temporális dimenziójának megfelelően, a legtöbb európai köztársaságban a végrehajtó hatalom fejének tekintetében viszont nem. Továbbá az Egyesült Királyság államformája monarchia, viszont ugyanúgy hiányzik a kormányfői ciklusmaximalizálás, mint a korábban vizsgált európai köztársaságok tekintetében. Tehát a monarchia és a köztársaság államformájától függetlenül, azaz a hagyományok útján történő trónöröklés és a választások útján betöltött köztársasági elnöki tisztség különbségétől függetlenül adódik lehetőség a kormányfői ciklusmaximalizálásra. A kormányfői ciklusismétlés korlátozása ugyan egyik európai állam tekintetében sem történt meg, és nem is találunk olyan államot Európában, melynek tekintetében a kormányfő hivatalban töltött ideje korlátozott lenne a hatalommegosztás temporális dimenziójának megfelelően, azonban ez nem konklúzív érv, hiszen a hatalommegosztás elvével korántsem egyeztethető össze ez a csupán európai gyakorlat és hagyomány alapján betöltött tisztség.

A kormányforma sem lehet meghatározó, hiszen a parlamentáris kormányformában más-más erősségű jogkörökkel rendelkeznek a közjogi tisztségviselők. Vegyük például Ausztriát, ahol a közvetlenül megválasztott államfő rendkívül erős jogkörökkel bír, a miniszterelnök pedig gyenge jogkörökkel rendelkezik, vagy Franciaországot, ahol a köztársasági elnök szintén kiemelkedő közjogi szereppel rendelkezik a végrehajtó hatalom vonatkozásában míg pl. a visegrádi államok közül Lengyelország és Magyarország vagy akár Németország államfőjéről és kormányfőjéről épp az ellenkezője mondható el a prezidencializálódás jelensége miatt. Ugyanis ennél a három kancellárelvet követő modellnél az államfőnek csupán formális szerep jut a végrehajtó hatalom vonatkozásában. De ugyanezt a tendenciát láthatjuk az Egyesült Királyság kifejezetten erős miniszterelnöke és a szintén formális jogkörökkel rendelkező uralkodója tekintetében.

A szemiprezidenciális kormányformával rendelkező Franciaország köztársasági elnökének közjogi mozgásteret nagyon széles, viszont ciklusainak száma és hossza korlátozott.⁷⁵

További érv szól amellett, hogy az egységes európai gyakorlattól eltérő módosítást lehessen eszközölni az államok alkotmányaiban. A magyar rendszer tekintetében ugyanis kialakult egy olyan intézmény, amely

⁷³ HALÁSZ (2014.) *i.m.* 345-346.

⁷⁴ HALÁSZ (2014.) *i.m.* 355.

⁷⁵ Az 1958-as francia alkotmány, avagy az V. Köztársaság új alkotmánya rendkívül erős jogkörökkel ruházta fel a köztársasági elnököt, ezzel új kormányformát is teremtett, ami Európában nagyon ritka: a szemiprezidenciális vagy félelnöki kormányformát. A parlament hatásköreit megnyirbálta a jogalkotó, ugyanakkor széles közjogi mozgásteret szánt a mindenkori köztársasági elnöknek, s a duális kormány létrehozásával a végrehajtó hatalom szerves, meghatározó elemévé tette azt. A francia példából is láthatjuk azt, hogy egy új kormányforma létrehozásának nincsenek a jogalkotó kezét megkötő akadályai. Lásd: SZENTE Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet 1945-2005*. Budapest, Osiris, Budapest. 2006. 191-200.

más államberendezkedésnek nem eleme, más állam hasonló testületet nem intézményesített. A magyar Költségvetési Tanács ugyanis világviszonylatban is egyedülálló intézmény, hiszen kizárólag Magyarország Alaptörvényében és alkotmányos gyakorlatában jelenik meg olyan erős jogkörrel, amellyel a parlament költségvetési funkcióját is blokkolni képes. Tehát az újszerű, közjogi hagyományokon nem nyugvó intézmények, megoldások bevezetése még a magyar alkotmányozó számára sem idegen.⁷⁶

Tehát sem egy, akár új kormányforma létrehozásának, vagy egy már meglévő kormányforma átalakításának/kialakításának, sem a kormányfői ciklusmaximalizálásnak nincsenek megalapozható akadályai. Ezt a megállapítást alátámasztja az is, hogy az államok kormányformáinak és államformáinak nincsenek kőbe vésett, eltérést nem engedő szabályai, ahogyan azt az osztrák és francia példák is fémjelzik. A kormányfői ciklusismétlés korlátja főként azon államok esetében lenne indokolt, melyeknél a kormányfő egyedülállóan markáns közjogi szereppel bír, hiszen ahol a köztársasági elnök rendelkezik hasonlóan erős jogkörökkel, ott hozzá képest a miniszterelnöknek szinte elhanyagolható mozgásteret van, és ahogyan az az elemzésből is kitűnik, az államfőknek minden esetben szabályozott ciklusaik száma és azok időbeli terjedelme is.

Az Amerikai Egyesült Államok esetében az elnök politikailag nem tartozik felelősséggel a parlamentnek, attól ily módon függetlenedik, míg az európai kormányfők többsége sem tartozik felelősséggel annak, vagy mert hiányoznak a politikai felelősségre vonás eszközei, vagy mert egyéb okból nem alkalmazhatóak a gyakorlatban. (Pl. konstruktív bizalmatlansági indítvány a magyar 2/3-os kormánytöbbséggel szemben elveszítette korlátozó szerepét.)

Érdekes jelenség, hogy a gyenge közjogi szereppel rendelkező francia miniszterelnök, és az erős köztársasági elnök tisztsége összeegyeztethetetlen a parlamenti képviselői tisztséggel, csakúgy mint az Amerikai Egyesült Államok prezidenciális rendszerében az elnöki tisztség, míg az erős angol miniszterelnök kötelező jelleggel, képviselői minőségben vesz részt a parlament ülésein, Magyarországon pedig a miniszterelnöknek lehetőség van a képviselői hivatal betöltésére is. Tehát a hatalommegosztás perszonális dimenziója sem érvényesül több európai állam tekintetében.

A fentiekben megfigyelhettük, hogy melyik államot melyik kormányformába sorolják be kormányzástani ismertetőjegyei alapján és azt is, hogy a vizsgált államok többségének államformája köztársaság. Egyre inkább elavulttá válik azonban az államoknak sematikusán a klasszikus kormányformákba történő besorolása, mivel a parlament és a kormány közti bizalmi viszony megbillent a parlamentáris kormányforma esetében a prezidencializálódás jelensége miatt, a félprezidenciális rendszerekben pedig az államfő tett szert nagyon markáns jogkörökre és gyakorlati szempontból túlsúlyba került mind a kormánnyal, mind a parlamenttel szemben. A hatalommegosztás jelentős elvi követelményei/dimenziói közül a temporális dimenzió a fentiekben vizsgált európai államok kormányfőjénél, a perszonális dimenzió pedig több esetben sem érvényesül. A temporális dimenzió a sokszor említett ciklusmaximalizálás hiánya miatt, a perszonális dimenzió pedig azért, mert a kormányfők a legtöbb államban parlamenti képviselői tisztség betöltésére jogosultak vagy éppen kötelezettek. Ma már egyre kevesebb "vegytiszt" kormányformával találkozunk, hiszen a klasszikus kormányformák ismertetőjegyei az európai államokban gyakorlatilag vegyülnek egymással. Így a vegyes kormányforma megnevezés ráruházható a legtöbb európai állam kormányformájára, ahogy azt már az antik görög gondolkodók is lehetséges alternatívaként látták (status mixtus).

Érdekes jelenség, ami az európai államokban és Magyarországon egyaránt megfigyelhető, hogy a közjogi tisztségviselők túlnyomó többségének megbízatása időben korlátozott, kivéve a kormányfői megbízatást. Ez azt jelenti, hogy meghatározott hivatali idő elteltével a közjogi tisztségviselők (kivéve a kormányfő) megbízatása megszűnik, és, függően az újráválaszthatóság lehetőségének biztosításától, vagy egy új személy tölti be a megüresedett közjogi pozíciót az újráválaszthatóság hiányában vagy ismét meghatározott ciklusszámon belül ugyanaz a személy töltheti be ugyanazt a tisztséget, amennyiben ismét megválasztásra/kinevezésre kerül. A hatalommegosztás temporális dimenziójának érvényesülése tehát az államfők esetében kivétel nélkül érzékelhető, csak a kormányfőknél nem. Fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon mi alapozza meg a kormányfői ciklusmaximalizálás hiányát, hiszen a közjogi tisztségviselő túlnyomó többségének tekintetében megfigyelhető a hatalomgyakorlás időbeli korlátozottsága csak éppen annak a politikai/hatalmi gócpontnak a tekintetében nem, aki a végrehajtó hatalom feje.

⁷⁶ ERDŐS Csaba: *Parlamenti autonómia*. Budapest, Gondolat, 2016. 197.

ÖSSZEGZÉS

Arra már fentebb rámutattam, hogy a kormányfői ciklusmaximalizálás hatalommegosztás magasabb szintű megvalósulását szolgálja, s arra is, hogy – az egyébként már prezidencializálódott – parlamentáris kormányforma módosításával sem járna. Feltéve, de nem megengedve, hogy a kormányforma módosulna, az nem kötné az alkotmányozó kezét, hiszen semmilyen – akár nemzetközi, akár más elméleti – kötelezettség, elvárás nem vonatkozik arra, hogy egy állam valamely kormányformát a legtisztább formájában honosítson meg. Ha így lenne, akkor nem jöhetett volna létre a francia félprezidencializmus, vagy a német kancellárdemokrácia sem.

Mivel a prezidencializálódás az elnöki rendszerekhez teszi hasonlatossá a parlamentáris rendszereket, ezért az amerikai modellhez hasonlóan a ciklusismétlés problémájának megoldásaként egyszeri újraválaszthatóság lenne javasolt. Így a kormányfői hatalomgyakorlás nem lenne túl rövid, azonban egy esélyt biztosíthat a rátermett, tehetséges vezetők számára a relatív hosszú, akár két Országgyűlési cikluson átívelő kormányzásra és tehetségük kibontakoztatására. Ezt a következő megszövegezéssel lehetne szabályozni: „A miniszterelnököt e tisztségre legfeljebb egy alkalommal lehet újraválasztani.”

A kormányfői ciklusismétlés hagyományának lebontása útjában tehát aligha áll akadály. Egyetlen korlátja a politikai szándék, hiszen megalapozott érvek szólnak a kormányfői ciklusmaximalizálás mellett. A múlt velünk élő maradványaként értékelhető a kormányfői ciklusismétlés korlátlansága, ennek levetkőzésére csupán a parlamentáris kormányforma ezen hagyományától való elszakadás vezethet, s mutathat a hatalommegosztás tényleges, jelenkori realitásokhoz igazított biztosításának irányába.

FORRÁSJEGYZÉK

Szakirodalmi források

- [1.] ADÁM Péter: *Franciaország alkotmányos rendje és politikai intézményei*. Budapest, Corvina, 2007.
- [2.] BADÓ Attila: Bevezetés az USA jogrendszerébe. in: *Acta Juridica et Politica*, 1997/1.
- [3.] BALOGH Norbert: Prezidencializálódás a politikában. in: *Diskurzus*, 2016/1. 6. évf. 1. sz.
- [4.] BORÓK György: Az Egyesült Királyság kormányzati rendszere. in: *Pro Publico Bono*, 2011/Online TÁMOP Speciál, (<https://doksi.net/hu/get.php?lid=19521>, letöltés dátuma: 2023.10.16.)
- [5.] BUCKLEY, F. H. METZGER, Gillian: *Twenty-Second Amendment*. (<https://constitutioncenter.org/the-constitution/amendments/amendment-xxii/interpretations/149>, letöltés dátuma: 2024. október 4.)
- [6.] CSERVÁK Csaba: *Kormányzati és választási rendszer*. Budapest, SZTE, 2010.
- [7.] DILLEY, Nicholas J.: Amendment XXII – Term Limits for the Presidency. (<https://reagan.blogs.archives.gov/2022/10/11/constitutional-amendments-series-amendment-xxii-term-limits-for-the-presidency/>, letöltés ideje: 2024. október 15.)
- [8.] ERDŐS Csaba: *Parlamentari autonómia*. Budapest, Gondolat, 2016.
- [9.] ERDŐS Csaba: A hatalommegosztás. in: *Gárdos-Orosz Fruzsina – Halász Iván (szerk.): Bevezetés az alkotmányjogba. Alapfogalmak*. Budapest, Dialóg-Campus, 2019.
- [10.] FRANCZEL Richárd: Az Egyesült Királyság miniszterelnöki intézménye. in: *Pro Publico Bono*, 2013/4.
- [11.] GALLAI Sándor – MOLNÁR Balázs: Átalakítás alatt zavartalanul? A második Orbán-kormány szerkezete. in: *Boda Zsolt – Körösnéyi András (szerk.): Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, Új Mandátum, 2012.
- [12.] HALÁSZ Iván: *Államfő, parlament, kormány – Az államszervezet fejlődése a visegrádi országokban 1989 után*. Budapest, Lucidus, 2014.
- [13.] HALÁSZ Iván: *Összehasonlító kormányzástan*. Budapest, NKE, 2016.
- [14.] HAMZA Gábor: Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányfejlődése és a hatalmi ágak megosztása. in: *Magyar Tudomány*, 2021/10.
- [15.] KATZ, Alfred: *Staatsrecht*. Heidelberg, C. F. Müller Juristischer Verlag, 1994.
- [16.] MARÓTI Dávid: A német és az osztrák föderáció alapjegyei. in: *Miskolci Jogi Szemle*, 2018/2.
- [17.] *Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban*, Budapest, Wolters Kluwer, 2016.
- [18.] PETRÉTEI József: Hatalommegosztás. in: *Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (<http://ijoten.hu/szocikk/alkotmanyjog-hatalommegosztas>, letöltés ideje: 2024. október 25.), 2018.

- [19.] PETRÉTEI József – TILK Péter – VERESS Emőd: A kormányzati rendszerekről. in: *Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea (szerk.): Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2007.
- [20.] POGUNTKE, Thomas – WEBB, Paul (szerk.): *The presidentialization of politics: a comparative study of modern democracies*. Oxford, Oxford University Press, 2005.
- [21.] SÁRI János: *A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája*. Budapest, Osiris, 1995.
- [22.] SARTORI, Giovanni: *Összehasonlító alkotmányméternökség*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- [23.] STATHIS, Stephen W.: *The Twenty-Second Amendment: A Practical Remedy or Partisan Maneuver?*, University of Minnesota Law School, Constitutional Commentary, 1990.
- [24.] STEFFANI, Winfried Steffani: *Parlamentarische und presidentielle Demokratie: strukturelle Aspekte westlicher Demokratien*. Opladen, Westdeutsche Verlag, 1979.
- [25.] STUMPF István: A kormány alkotmányos jogállása. in: *Új Magyar Közigazgatás*, 2015/2.
- [26.] STUMPF István: *Alkotmányos hatalomgyakorlás és alkotmányos identitás*. Budapest, Gondolat, 2020.
- [27.] Stumpf István: Kormányzás, hatalommegosztás, prezidencializálódás. in: *Máltai Tanulmányok*, 2021/2.
- [28.] SZENTE Zoltán: *Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet 1945-2005*. Budapest, Osiris, Budapest. 2006.
- [29.] TAKÁCS Albert: Hatalommegosztás. in: *Halász Iván (szerk.): Alkotmányjog*. Budapest, Dialóg-Campus, 2018.
- [30.] TÓTH László: A végrehajtó hatalom prezidencializálódásának egyes aspektusai a II. és III. Orbán-kormányok esetében. in: *Parlamenti Szemle*, 2017/2.
- [31.] VERESS Emőd: Francia Köztársaság. in: *Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea (szerk.): Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2007.
- [32.] ZELLER Judit: Osztrák Köztársaság. in: *Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea (szerk.): Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2007.

Jogforrások

- [1.] Magyarország Alaptörvénye
- [2.] A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye, 1949.
- [3.] Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya, 1787.
- [4.] A Francia Köztársaság Alkotmánya, 1958.

PUP DORINA BRIGITTA

ALGORITMIZÁLHATÓ IGAZSÁGOSSÁG – A BÍRÓI DÖNTÉSHOZATAL DIGITÁLIS ÚJRAGONDOLÁSA

Absztrakt

E tanulmány az igazságosság fogalmának a mesterséges intelligencia számára való átadhatóságát vizsgálja. Legfőbb kérdése, hogy a mesterséges intelligencia képes lenne-e átfogni az emberi értelemben vett igazságosságot és objektíven igazságos ítéletet hozni önálló döntéshozatala esetén. A kutatás során az egyes igazságossági alkotóelemeket, illetve felfogásokat bemutatva vonható le következtetés az adott összetevő algoritmizálhatóságáról.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, igazságosság, bírói döntéshozatal, igazságszolgáltatás

BEVEZETÉS

Az igazságosság olyan eszmény, amelyet a görög kultúra, a római jog és a keresztény erkölcs is központi kategóriájaként kezel.¹ Arisztotelész a legmagasabb rendű erénynek tartja, amelyben minden erény benne foglaltatik,² Platón pedig Az állam első lapjain igyekszik kísérletet tenni az igazságosság meghatározására, s arra jut: „Igazságos az, hogy mindenkinek meg kell adnunk, amivel tartozunk neki.”³ Az igazságosság a legtöbb ember számára fontos és pozitív jelentéstartalommal bír, azonban az elvont fogalom mögé kifejezett, egyértelmű tartalmat rendkívül nehéz meghatározni, sőt talán lehetetlen. Ennek oka, hogy egy intuitív, mindenki számára egyéni felfogáson alapuló témáról van szó, amelyet az aktuális korszellem és környezet nagyban befolyásol. Gyakran keveredik a *helyes rend* fogalmával, vagy éppen utalhat egy lelki összetevőre is.⁴ Az igazságosság tehát érzékeny és számos módon színezhető kérdés, amely – már a nevéből adódóan is – kihagyhatatlan eleme az igazságszolgáltatásnak. Emberek esetében az *igazságérzet* kétségkívül életélmény, egy belső késztetés, amely arra ösztönöz, hogy embertársinkat a megfelelő módon kezeljük, s ennek eredményeként elégedettséget érzünk, az igazságtalanság pedig zsigeri ellenszenvet szül. Gyermekkorunktól kezdődően áramlik felénk ez az üzenet, mely szerint a mese végén a jó jutalmat kap, a rossz pedig elnyeri méltó büntetését. A való életben a bíróság intézménye az, ahol a polgárok lehetőséget kapnak arra, hogy érvényesítsék jogaikat, azaz segítséget kérjenek az őket ért igazságtalanságok kapcsán. A bíró az ítélet kihirdetésekor - Platónra visszautalva - mindenkinek megadja, ami tettei alapján neki jár, és a jogalkalmazás tehát mondhatni akkor „sikerült jól”, ha a külső szemlélő jogérzetével egyezik az eljárás végkifejlete. Ez az egyezés kulcsfontosságú, hiszen a társadalom számára elengedhetetlen a visszacsatolás arról az eszméről, hogy a jog és annak megítélése helyes. Ha ez az állítás meginogna, értelmét veszítené a jogrendszerbe vetett hit, amely nem kisebb veszélyt hordoz magával, mint a jogszabályok és jogi intézmények értékvesztését. Ahogy Dworkin is fogalmaz, egy igazságtalan bírói ítélet sebet ejt a társadalom igazságérzetén, mert a közösség erkölcsi sérelmet okoz ezzel egyik tagjának.⁵

Emberi bírák esetében a belső jogi irányítú jelenléte megkérdőjelezhetetlen, hiszen alkalmassági próbák tömkelegén esik át karrierje során egy bíró, ameddig önállóan döntést hozhat egy adott ügyben. A kérdés a mesterséges intelligencia döntéshozatalánál merül fel. Egy szoftvernek nincs élettapasztalata, lelkiismerete, morális késztetése, vagy éppen büntudata. Az egyértelműnek tűnő megoldása a problémának az lenne, hogy az algoritmus a megtanult jogszabályokból építkezik, amelyek nyilvánvalóan igazságosak. Ezen áthidalás hibája, hogy a jogalkotó valóban igyekszik a társadalmi igazságosságot leképezni a törvényekben, azonban a bíróságra kerülő élethelyzetek gyakran nem feleltethetőek meg tökéletesen a jognak, így nem végezhető el

¹ SZABÓ Miklós: *rendszeres jogelmélet*, 2015, bíbor kiadó, miskolc, 64.

² ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*, 1997, Európa Könyvkiadó, Budapest, 7. (Fordította: Szabó Miklós)

³ PLATÓN: *Az állam*, 1988, Gondolat Kiadó, Budapest, 9. – Első könyv: Az igazságosság meghatározásának első kísérlete. (Fordította: Jánosy István)

⁴ TAKÁCS Péter: Jog és igazságosság, In: SZIGETI Péter, TAKÁCS Péter: *A jogállamiság jogelmélete*, 2004, Napvilág Kiadó, Budapest, 302.

⁵ DWORKIN, Ronald: *Law's Empire*. 1986, Harvard University Press, London, 1.

kielégítően a szubszumpció. A jogászi gondolkodás megköveteli a megkettőzött igazságfogalom létezését, mely szerint a jogi igazságosságot el kell választani az erkölcsi igazságosságtól. Eszerint egy teljesen jogszerű ítélet is lehet igazságtalan, s lehet, hogy a törvényeknek nem megfelelő döntés az erkölcsileg helyes.⁶ Éppen ezért alakult ki egy szkeptikus álláspont, mely szerint a jog *sohasem lehet teljesen igazságos*, hiszen minden megnyilvánulásával egy nézet szerinti igazságosságot szolgál, amely egy másik felfogás alapján kifejezetten igazságtalannak számít. Mindez csupán a szemléletmódon múlik, ezért a következőkben nem igazságossági elméletek, hanem alkotóelemek mentén kívánok értekezni az igazságosság mesterséges intelligencia számára való átadhatóságáról. Ehhez Richard Susskind tipizálása nyújt segítséget, mely szerint a törvény szerinti igazságosságnak hét alkotóeleme van: az anyagi, eljárási, nyilvános, osztó, arányos, végrehajtó, valamint a fenntartható igazságosság.⁷ Ezen gondolatmenet alapján kívánom levezetni az MI döntéshozatalának erkölcsi korlátait, amelyek akár a jogállamiságra is fenyegetést jelenthetnek.

1. ANYAGI IGAZSÁGOSSÁG (MÉLTÁNYOS DÖNTÉSEK)

Egy bírói ítélet kapcsán alapvetően az igazságosság az első asszociáció, amely felmerülhet, azaz, hogy a döntés méltányos legyen, illetve erkölcsileg is helyes.⁸ Ezt az érzetet testesíti meg az anyagi igazságosság, amely a leginkább egyéni értékelésen alapuló kategória, tehát véleményem szerint ezen fogalommal boldogul legnehezebben egy MI alapú szoftver. Feltételezésem oka, hogy filozófiában és a jogtudományban is éles vitákat szül a felvetése. Leegyszerűsítve elgondolhatnánk, hogy a szoftver által használt jogszabályok magukban hordozzák az elemi igazságosságot, így a jogalkotó által lefedett tényállás gépies alkalmazása önmagában nem eredményezhet méltánytalan végkifejletet. Azonban az élethelyzetek kiszámíthatatlanok, végtelen mennyiségű variáció állhat fenn, az igazságszolgáltatásnak pedig pont ezen változékony szituációkat kell kezelnie. Ezzel a gondolattal nem a törvények igazságtartalmára kívánok fókuszálni, hiszen azoknak, ha köze van az erkölshöz (természetjogi gondolkodás), ha nincs (jogpozitivistá álláspont) kötelezően alkalmazandóak, a hagyományos bírói döntéshozatal sem tud rajtuk változtatni. Központi gondolatmenetem jelen esetben a mérlegelendő döntésekre irányul, ahol szabadsága van a bírónak, említeném itt példaként a büntetés kiszabásának időtartamát, pénzüsszegek mértékét, például rendbíróság vagy akár tartásdíj megállapításakor. Egy esetleges modernizálás esetén nem várhatjuk el, hogy egy jogban laikusként résztvevő, csupán a technológia megfelelő működéséért felelős szoftverfejlesztő, programozó határozza meg, hogyan is fog „gondolkodni” a gép jogkérdésekben. Ez a feladat a jogászokra hárul. Ebből következik, hogy nem meglepő módon az anyagi igazságosság kérdésére is tipikus jogászi válasz várható: attól függ. Ha metaetikai nézőpontra alapozzuk a meghatározást, a valódi kérdés az lesz, hogy egyáltalán létezik-e meghatározható módon az, amit anyagi igazságnak nevezünk. Objektivistá szemszögből egyértelműen léteznek az erkölcsi igazságok, a relativista álláspont szerint a helyes és helytelen felfogása attól függ, hogy hol és milyen időben alkalmazzák, tehát a helyes és helytelen ideája változó, a szubjektivistá elgondolás alapja pedig, hogy egyáltalán nincsenek abszolút erkölcsi igazságok.⁹ Nyilvánvalóan egy „robotbíró” célzatú MI szoftvert fejlesztő cégnek a legjobb hír az volna, ha az objektivistá nézetrendszer nyerne validitást, így elképzelhető egy vezérfonal, ami alapján algoritmizálható volna az igazság, és a jogszabályokkal összehangoltan, deduktív módszer alkalmazásával tökéletes ítéletek születhetnének. Azonban álláspontom szerint a történelem során leginkább a relativista elmélet bizonyult általánosnak, gondoljunk csak a Harmadik Birodalom igazságtalanságaira, melyek a német korszakban teljességgel támogatottak voltak, *horribile dictu* igazságosnak számítottak. Így tehát a két végpontot tiszteletben tartva, a relativista álláspontot vélem az ítélezésben megragadhatónak, és leginkább életszerűnek. Ha azonban ezt elfogadjuk, kimondhatjuk, hogy konkrét megfogalmazása nincs az igazságosságnak, hiszen az a relatív ellentéte volna. Összességében egy jól működő államban az adott tér és idő társadalmi igazságossága vezérli a politikai berendezkedést és a legfontosabb gazdasági vagy társadalmi intézményeket.¹⁰ Ez az MI szempontjából rossz hír, hiszen annyira megnöveli a lehetséges döntés-variációk számát, hogy emberi belső irányítást nélkül rendkívül bonyolult kiválasztani a legméltányosabbat mind közül. Ahogy a hazai bírói eskü szövege is szól: „Fogadom, hogy a rám bízott ügyeket [...] kizárólag a törvényeknek megfelelően bírálok el. Hivatásom gyakorlása során az

⁶ TAKÁCS: *i. m.* 307.

⁷ SUSSKIND, Richard: *Online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője*, 2023, ORAC Kiadó, Budapest, (Fordította Osztoivits András) 7. fejezet – Igazságszolgáltatás a törvény szerint. 91.

⁸ Uo. 94.

⁹ Uo. 95.

¹⁰ RAWLS, John : *Az igazságosság elmélete*, 1997, Osiris Kiadó, Budapest, 25. (Fordította: Krokovay Zsolt)

igazságosság és a méltányosság vezérel.”¹¹ A törvény kötelezi, az igazságosság vezérli a bírót, a távoli jövőben az MI döntéshozatalnak is ez a gondolat lehet a kulcsa a sikeres alkalmazáshoz, egyelőre azonban úgy tűnik, az anyagi igazságot nem lehet kódolni.

2. ELJÁRÁSI IGAZSÁGOSSÁG (TISZTESSÉGES ELJÁRÁS)

Ezen alfejezet a korábban bemutatott anyagi igazságosság garanciáját, az eljárási igazságosságot mutatja be az MI döntéshozatal terepén. Összességében elmondható, hogy a magyar jogrendszer, ahogy valamennyi EU tagállam is, előnyben részesíti a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonságot; a részleges, szubjektív (anyagi) igazságossághoz képest.¹² Erről már az Alkotmánybíróság is állást foglalt, a testület szerint az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül képes megvalósulni, így csak a tisztességes eljárásra biztosíthat a jogrendszer alanyi jogot.¹³ Kétségtől a tisztességes eljárásról való jog a jogállam egyik sarokköve. A felek nem távoznak pozitív élménnyel a bíróság intézményéből – eredménytől függetlenül –, ha olyan érzés merül fel bennük, amely kétséget hagy az eljárás tisztessége tekintetében. Az eljárási igazságosság érvényre jutása nem csak a sikert elérni kívánó félnek fontos. Lélektani szempontból a pereszes félnek, vagy éppen az elítéltnak is sokat számít az ítélet feldolgozásában és elfogadásában, ha nem merül fel hiányérzete afelől, hogy őt valóban meghallgatták, figyelembe vették álláspontját, illetve relevánsan értékelték azokat az elfogadás vagy elutasítás tekintetében. Ez az eljárás lefolyásának méltányossága, amely szintén a társadalom igazságérzetén alapul, azonban az anyagi igazságossághoz képest teljes mértékben társadalmi konstrukció, tehát kielégítőbben behatárolható. A technológia jelen állása szerint elképzelhetőnek tartom, hogy a mesterséges intelligencia megfelelően képes feldolgozni a tisztességes eljárás követelményét. Állításom alapja, hogy az erkölcs ugyan nem programozható, az intelligencia viszont igen – a jogállamiság keretei pedig “játékszabályokként” leírhatóak.¹⁴

Az eljárási igazságossághoz hozzátartozik az eljárásban résztvevő személyek, tanúk meghallgatása, amely a tisztán jog alapján eldönthető, azonban hiányos tényállások esetén a megfajtást adhatja, kulcsmomentum lehet. Az ugyan egyértelmű, hogy a mesterséges intelligencia képes jól célozni kérdéseket, de vajon helyesen tudja-e kezelni a per során az azokra érkezett válaszokat? Ha minden ember igazat mondana és jóhiszeműen járna el, nem lenne szükség bíróságokra, nem lennének jogviták, bűncselekmények, azonban ez nincs így. Ezen szituációk alanyai elképzelhető, hogy az eljárás során is kitartanak álláspontjuk mellett, és akár csak figyelmetlenségből vagy elfogultságból valótlant állíthatnak. A fél vagy a vádlott valótlant mondata éppúgy hozzátartozik az eljárás irataihoz, mint az ellenfél igaz állítása, amely azzal ellentétes. Az algoritmus pedig az aktákból építkezik, bevitt információkból hozza meg döntéseit. Úgy gondolom, hogy két teljesen különböző tanúvallomás esetén egy gép nem tud gyanakodni arra, hogy az egyik hazudhatott. Vagy ha ez esetleg megvalósítható, milyen alapon fogadja el igaznak az egyiket és hamisnak a másikat, hogyan lehet algoritmizálni a kételkedést? Véleményem szerint ezen problémák miatt a személyesség nem tud kikopni az eljárásból. A bíró élettapasztalata és emberi mivolta ruhazza fel azon képességekkel, hogy megbízhatóan állapíthatja meg nonverbális jelekből vagy egyszerűen megérzésből, hogy valamelyik információ relevánsabb, igazabbnak hat. Nyilvánvalóan azt, hogy miért döntött az egyik állítás valódisága mellett, sokszor az emberek sem tudják megindokolni, azonban napi kapcsolataink rutinja kifejleszti ezt az érzéket. Az eljárási igazságosság tekintetében csupán itt érzek esetleges gyengeséget az MI felhasználásában.

Gondolataim pontos definiálásához Susskind ezen kategóriájához tartozó négy további alkotóelemét kívánom használni példaként.¹⁵ Első összetevőként a *formális igazságosságot* nevezi meg, melynek lényege, hogy a hasonló eseteket egyformán kell kezelni. Ennek betartása nyomán jelennek meg értékékként a következetesség, az egyenlően tisztelt személyek, valamint a kiszámíthatóság és biztonság. Véleményem szerint a mesterséges intelligencia, amely előre megadott instrukciók mentén működik, kiszámíthatóbbnak mutatkozik, mint az emberi gondolkodás és cselekvés. Ez talán a mesterséges intelligencia legnagyobb előnye, az a funkció, ami miatt felmerül egyáltalán a használhatóságának kérdése. A gyakorlatban előfordulhat, hogy

¹¹ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról 2011. évi CLXII. törvény, 22. § (1) bekezdés.

¹² VARGA Ádám: Igazságosság kontra igazságosság? Gondolatok a jogbiztonság, az igazságosság és a tisztességes eljárás kapcsolatáról. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2015/11. szám, 136.

¹³ 9/1992. (I. 30.) AB határozat

¹⁴ GALÁNTAI Rita Tünde: Kérdések a mesterséges intelligencia bírósági alkalmazása kapcsán. In: *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, 2021/21.szám, 101.

¹⁵ SUSSKIND: *i.m.* 97-99.

egy jogrendszeren belül két alig különböző jogvita vagy tényállásban nagyon hasonló bűncselekmény esetében lényegesen eltérő döntés születik, s a földrajzi elhelyezkedés miatt nem is tudnak egymás eljárásának létezéséről a bírók. Mivel a gépi tanuló szoftverek az előre bevitt adatokból dolgoznak, elképzelhetőnek tartom egy olyan algoritmus működését, amely a jogerős ítéleteket tartalmazza és szükség esetén összehasonlítja azokat az éppen folyó eljárás adataival, majd százalékos pontossággal jelzi az egyezést bizonyos esetek között, így szolgálva a formális igazságosság érvényre jutását. Természetesen a bírák függetlenségéből adódóan csak a törvénynek vannak alárendelve, így nem elvárható, hogy kötelezően alkalmazkodjanak más ítéletekhez, de bizonyos mértékű kitekintés pozitívan hathat az egyenlőség erősítésére. Az, hogy mennyiben építi be ítélezésébe az adott bíró ezt a technológiát, már saját preferencián múlna. Önálló MI-döntéshozatal esetén is a hasonló-hasonlóval egyenlő kezelését volna képes jelen fejlettség szerint legjobban megvalósítani az algoritmus, de ez csak az adatok tisztasága esetén lehetséges.

Második hozzávaló a *természetes igazságosság*, amely a legtöbb ember igazságérzetével egybecseng.¹⁶ Különbség az anyagi igazságossághoz képest, hogy egyrészt nem az ítélethez, hanem az eljáráshoz kapcsolódnak, másrészt olyan alapelveket tartalmaz, amelyeket már a római jog is kidolgozott, úgy, mint például az *audi alteram partem*, vagy a *nemo iudex in sua causa*. Ezeket az emberiség már megfogalmazta és lefektette a jövő számára, így az MI szoftverek “tananyagában” is probléma nélkül szerepelhetnek. Ezen a ponton nem érzek különbséget az emberi bíró és a mesterséges intelligencia gondolkodásában, hiszen mindkét esetben tanult alkalmazandó készségről van szó.

Harmadik részként jelenik meg a pártatlanság és függetlenség követelménye.¹⁷ Kétségtelen, hogy kizárja az eljárás igazságosságának lehetőségét, ha a döntéshozó részrehajló, elfogult. Egy ilyen állapot nyilvánvalóan fenntarthatatlan igazságszolgáltatást eredményezne, ezért alapelveként számos akadály található az eljárásjogi szabályokban a jogállami követelményeknek megfelelően. Említhető itt az ügyelosztási rend, a kizárási szabályok, valamint a különböző összeférhetetlenségi rendelkezések. Kifogás ezen a téren nem látható a mesterséges intelligencia használatának vonalán. Gyakran találkozhatunk azzal a kérdéssel, hogy mi van, ha a fejlesztők visszaélnék helyzetükkel és a szoftvert előre „kiskapukkal” látják el, külső hackertámadás intézhető, illetve mesterségesen befolyásolják a döntéshozatalt, így könnyen zavart okoznak a technológia folyásában a számukra kedvező eredmény érdekében. Ilyenkor a feltételezés lényege az, hogy vajon könnyebben fordulhat-e elő ez a fordulat, mint a bírák pártatlanságának megingása? A kérdés költői, nem bocsátkoznék ezzel kapcsolatban e probléma boncolgatásába, azonban az egyértelmű, hogy egyik eshetőség sem zárható ki teljeskörűen, az viszont bizonyos, hogy a technológiába való beavatkozásnak maradandó nyomai lehetnek, főleg az átláthatósági kritériumok javítása esetén.

Végső soron a *korrekciós igazságosság* említhető, amely gondolat Arisztoteléstől ered, aki szerint a méltányosság lényege: „a törvényt helyesbíteni ott, ahol az általánosítás miatt hézag mutatkozik”.¹⁸ Ennek célja az a társadalmi különbségek miatt jelenlévő szabályozási problémák igazságos áthidalása. Kétségeim vannak afelől, hogy a meghatározhatatlan mennyiségű szituáció, ahol egyensúlyozni kell bizonyos igazságok között biztonsággal teljesíthető egy algoritmus által. Véleményem szerint emberi élettapasztalat kell annak felméréséhez, hogy ki indul valójában hátrányból és kinek nem biztosít elegendő lehetőséget a törvény. A kiigazító igazságosság érvényre jutásához egyfajta morális érzékre van szükség, amelynek dekódolására valamilyen szinten lehet módot találni. Meg lehet nevezni potenciálisan diszkriminációnak kitett csoportokat, illetve, ha az általános élethelyzetek rögzítésre kerülnek, azokon kívül eső esetekre alkalmazható a méltányosság. Úgy tűnik, hogy ismét arra az eredményre jutunk, hogy a kevésbé megfogható területeken az emberi bíró abszolút pótolhatatlannak látszik, hiszen az ítélezésnek emberközpontúnak kell maradnia, de az eljárási igazságosság követelményei az MI esetében nagyrészt algoritmizálhatók.¹⁹

3. NYILVÁNOS IGAZSÁGOSSÁG (ÁTLÁTHATÓSÁG)

Már a legkorábbi, kezdetleges bírósági eljárások alapvető feltétele volt, hogy “Isten színe előtt”, nyilvánosan folyjon a tárgyalás, majd a plénum számára teljességgel megismerhető legyen az ítélet. Ez nem csupán a mindenkori társadalmi kíváncsiságot elégítette ki, hanem garanciát jelentett az eljárás szabályszerű menetének ellenőrizhetőségére és az ítélet általános jogérvényre jutásának igazságosságára. A társadalomban

¹⁶ SUSSKIND: *i. m.* 98.

¹⁷ Uo. 99.

¹⁸ Arisztotelész Nikomakhoszi etikájában az osztó és a kiigazító igazságosságot különbözteti meg, ld. Arisztotelész (1997) 1130 a4 –1131 a9

¹⁹ Uo. 99.

alapvető igény keletkezett a bíróság tevékenységének megismerhetőségére, azonban az átláthatóság követelménye nem csupán ezért fontos. A tárgyalásokon írt jegyzőkönyvek pontosságának funkciója az eljárások és ítéletek bírósági rendszeren belüli ellenőrizhetőségét teszi lehetővé, így garantálva a jogorvoslathoz való jog teljesülését az eljárásban résztvevők számára. Ahogy Susskind említi: „Az igazságszolgáltatásnak nem egyszerűen meg kell történnie. Azt látni is kell, hogy megtörtént.”²⁰

A mesterséges intelligencia döntéshozatala esetében azonban kétséges, hogy a nyilvános igazságosság feltétele maradéktalanul teljesülhet. Az átláthatóság követelményéhez tartozik többek között az is, hogy nyilvánossá váljon, hogyan jutott el az algoritmus a bevitt adatok feldolgozásától egészen a végleges döntésig. A gépektől többet várunk el ezen a téren, mint az emberektől, ezt a jeleséget nevezzük *algoritmikus averzió*nak.²¹ Más-más kockázatok állnak fenn attól függően, hogy milyen mértékben van jelen a gép a döntéshozatalban. Amennyiben a bíró segítségére szolgál például a jogtalálás vagy statisztikai adatelemzés során, csupán szakvéleményt állít ki, emberi felülbírálat döntheti el, hogy mennyire életszerű vagy releváns a gép által szolgáltatott információ. Ennek ellenőrzése miatt elengedhetetlen, hogy az MI a javaslatait indokolással tudja ellátni, pontos levezetést adjon a végleges döntéshez. A feltétel teljesülése esetén a bíró pontos képet kaphat arról, hogy mennyire egyezik a saját gondolatmenetével, ezáltal felhasználható-e az eljárás során a kapott javaslat. Ugyan nem elvárható, hogy jogi indokolással lássa el döntéseit, hiszen az MI-rendszerek nem jogászként, hanem algoritmusként dolgoznak, de a magyarázhatóságnak valamilyen – akár alternatív – formában minden döntésnél meg kell valósulnia.²² Lényeges különbség a döntéshozatal során, hogy míg a bírók esetében a jogi döntések természetes nyelven születnek, és a jogszabályok tényekre való alkalmazása elszámoltatható, addig az algoritmus előrejelzései szükségszerűen adat alapúak, tehát a gépi döntések vagy formalizált logikai és matematikai szabályokat alkalmaznak, vagy a korábban felismert adatmintákból építkeznek.²³ Ez utóbbi veti fel a „lefordítás” problémáját, hiszen gépi tanuló szoftverek indukálta szabályok, amelyek alapján a végső döntésre jutnak, nem feltétlenül tűnnek észszerűnek a jogászok számára.²⁴ Ez az úgy nevezett black box effect (*fekete doboz hatás*), amely az MI döntések nyomán követhetőségének problémái között legtöbbször hangoztatott kockázat. A *black box effect* lényege, hogy az MI döntéshozatala során hatalmas mennyiségű információt dolgoz fel és ennek a működésnek eredményei gyakran még az azt tervező emberek számára sem előre láthatóak.²⁵ Véleményem szerint azonban ezen kérdés megoldása az informatikai szakemberekre hárul, a jogászok csak a biztonságos alkalmazás kötelező feltételeit tudják meghatározni, azaz, hogy a gép minden következtetése visszakövethető legyen, vagy éppen megszakítható és visszafordítható. A gondolatmenet emberi bírák esetében természetesen nem általánosítható, és súlyos tapintatlanság lenne a bírói döntéshozatali folyamatot az MI-hez hasonló módon lépésről-lépésre számonkérni. Másrészt az emberi agy kognitív korlátai fennállnak azáltal, hogy nem képes elemezni minden rendelkezésre álló információt rövid idő alatt, ezért gyakran az optimális megoldás helyett a kielégítő megoldás megtalálására fókuszálunk.²⁶ A mesterséges intelligencia lehetőségei ilyen szempontból utolérhetetlenek és hiszem, hogy jó szolgálatot tehetnek ezen képességükkel az emberiségnek. Jobbiztonság szempontjából azonban elengedhetetlen volna ragaszkodni az MI transzparenciájához. A jelen technológiai megoldások mellett úgy gondolom, hogy az információs átláthatatlanság miatt nem teljesítheti a mesterséges intelligencia a nyilvános igazságosság kritériumait, azonban az *explainable AI*, azaz az elmagyarázó MI fogalma már megjelent az egészségügyi döntéshozatal területén.²⁷ Csak idő kérdése és ezen alfejezet problémája kiküszöbölhető lesz, így véleményem szerint az MI a közeljövőben boldogulni fog az igazságszolgáltatás nyilvánossági követelményével.

4. OSZTÓ IGAZSÁGOSSÁG

²⁰ SUSSKIND: *i.m.* 216.

²¹ ZÓDI Zsolt : Algoritmikus megmagyarázhatóság és jogi érvelés, In: *Fundamentum*, 2022/3. szám, 29.

²² A GDPR Preambulumának 71. bekezdésében is megjelenik a magyarázathoz való jog.

²³ ZÓDI: *i.m.* 38.

²⁴ GALÁNTAI: *i.m.* 95.

²⁵ TÓTH András : A mesterséges intelligencia szabályozásának paradoxonja és egyes jogi vonatkozásainak alapvető kérdései, In: *Infokommunikáció és Jog*, 2019/2. szám, 4.

²⁶ TÓTH *i.m.* 5.

²⁷ Alam MOHAMMAD – Kaur MANDEEP – Kabir SHAHIN: Explainable AI in Healthcare: Enhancing Transparency and Trust upon Legal and Ethical Consideration, In: *International Research Journal of Engineering and Technology*. 2023/10. szám, 830.

A természet igazságosságára még nem derült fény, hiszen nem egyenlő egészséggel, javakkal, képességekkel rendelkezik minden ember, azonban társadalmi konstrukciókban az emberiség általánosságban az igazságosságra törekszik, azt tartja egyértelmű standardnak. A társadalom igazságosságának fokmérője az, hogy hogyan osztja el a közösség tagjai között a különböző javakat, illetve terheket, úgy, mint a jogokat és kötelezettségeket, hatásköröket és lehetőségeket, vagy éppen az anyagi eszközöket. Ez jelenti az osztó igazságosságot, azaz – ahogy Platón is megfogalmazta – mindenkinek megadni, ami neki jár.²⁸ Kiterjesztően értelmezve ezen igazságosságfelfogást, ide tartozik azon törekvés, hogy az igazságszolgáltatás minél szélesebb rétegek számára hozzáférhető legyen, azaz az igazságszolgáltatáshoz való jog kérdésköre.²⁹ Úgy gondolom, hogy mesterséges intelligencia használata új kapukat nyithat ezen területen. Tekintve, hogy egy szoftver nem fárad el, nem éhez meg és nem is igényel szabadidőt, folyamatos használat mellett is képes rengeteg ember számára rendelkezésre állni. Az, hogy az igazságszolgáltatás milyen szinten hozzáférhető, első sorban a polgári peres ügyekben szembevetendő, jogpolitikai kérdés. A bíróságok túlterheltsége esetén növekedésnek indulnak az eljárási költségek és az időtartamok. A támogató, illetve helyettesítő technológiák segítségével egyenletesebb eljárási feltételeket lehetne teremteni és könnyíteni a bíróságok feladatain. Mivel a bírósági eljárás időtartamát és hatékonyságát leginkább az adminisztráció szervezettsége befolyásolja, egy erre kifejlesztett MI szoftver várhatóan képes lenne a beadványok kezelésével, a határozatok kiküldésével, illetve a peranyagok rendezésével jelentősen csökkenteni a pertartamot és a költségeket.³⁰ Az olcsóbb igazságszolgáltatás növelné a perek számát, azonban megfelelő technológiai adottságokkal ez kezelhető volna. Az ítélkezéstől eltekintve hasznos szolgálatot tehetne a mesterséges intelligencia a bíróságok szolgáltatási funkciója terén is. Futurisztikus gondolatok mentén elképzelhető lenne egy olyan MI alapú jogsegély intézmény, amely az ügyvédi munkának egy részét helyettesítené, akár csak annyit megíjósolva, hogy érdemes-e bíróságra vinni az ügyet, illetve milyen költségek, problémák, bizonyítandó kérdések állhatnak fenn a pereskedés során. A szétszakító technológiák között említett online bíróságok, illetve a digitalizált bírósági reformok³¹ gondolata szintén az igazságszolgáltatáshoz való jog kiterjesztését jelenthetné, amennyiben a felek anyagi helyzetétől függetlenül kapcsolódhatnak be az eljárásba és gyorsan, személytelenül intézhetnék el ügyeiket, akár egy robotbíró segítségével. Az online bíróságok lényege, hogy az indítványokat és bizonyítékokat valamilyen online platformon terjesztik a bírák elé, akik szintén online szolgáltatáson keresztül kézbesítik a döntést.³² Ez a lehetőség valószínűleg kevésbé színvonalas ítélkezést valósítana meg, mint a tárgyalóteremben történő, hagyományos változat, azonban azon emberek számára, akik a magasabb költségekkel, megjelenéssel járó tárgyalást nem lennének képesek megfizetni, megoldásként szolgálna jelentős mennyiségű jogi problémára. Véleményem szerint az osztó igazságosság szélesebb körű érvényre jutását kiválóan szolgálhatná a mesterséges intelligencia.

5. ARÁNYOS IGAZSÁGSSÁG (MEGFELELŐ EGYENSÚLY)

Az arányos igazságosság nem gyakori témája az igazságszolgáltatást érintő vitáknak. Lényege, hogy különböző nehézségi fokozaton lévő ügyek arányos időráfordítással, valamint költségekkel járjanak.³³ Magyarországon az ügytípus szerinti elosztás a bírósági intézményrendszerben megvalósul, azonban az ügyek könnyűsége vagy éppen nehézsége olykor nem a jogvitában felmerülő jogcímen, hanem az eljárás megindítása után megismert jellemzőin alapul. Azaz eset természetéből is fakad, hogy könnyű vagy nehéz ügyről van szó. Megoldásként felmerülhet, hogy egyszerűbb eljárások esetén a feleknek lehetősége lenne igénybe venni az MI által kínált igazságszolgáltatást, "robot bírót" vagy esetleg online bíróságokat, ahol a felek költséghatékonyan, a hagyományos eljárás tartamának töredéke alatt kapnak választ a kérdéseikre. Az arányos igazságosság ilyen szintű megvalósításához és a korábbi rendszer felforgatásához egy elengedhetetlen kérdést viszont meg kell

²⁸ TAKÁCS: *i.m.* 302.

²⁹ SUSSKIND: *i.m.* 101.

³⁰ OSZTOVITS András : Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély? In: *Magyar Jog*, 2020/11. szám, 627.

³¹ Angliában és Walesben 2016-ban kezdődött az Ófelsége Bírósági Hivatala nevezetű projekt megvalósítása, amely egy internet alapú digitális szolgáltatás. Ma már jól funkcionáló rendszerként működik egy háromszintű bírósági szolgáltatás formájában, amely kis perértékű jogviták eldöntésére vállalkozik. Első szinten a feleket problémájuk meghatározásában, másodikon tanácsadás formájában nyújt segítséget, harmadik fokozatként pedig a felek bírókkal beszélhetnek az ügy tárgyalótermi folytatása kapcsán. – OSZTOVITS: *i.m.* 629.

³² SUSSKIND: *i.m.* 80.

³³ SUSSKIND: *i.m.* 103.

határozni: mit nevezünk könnyű vagy éppen nehéz esetnek? E kérdés megválaszolása jelen dolgozat kereteinél nagyobb terjedelmet igényel, azonban leegyszerűsítve Jeremy Waldron elhatárolását idézném: “*Könnyű esetek azok az esetek, amelyekben nincs vita arról, hogy mit mond a törvény, vagy hogyan kell alkalmazni egy adott tényállásra. A nehéz esetek olyanok, amelyekben vita van arról, hogy mit mond a jogszabály, és a bíróságoknak dönteniük kell, hogy hogyan oldják meg.*”³⁴ Amennyiben ebből indulunk ki, az adott esetenél először mérlegelni kell, hogy “átadható-e” a technológiának. Ha tökéletes a tényállás, kétségtelen a rá illő jogszabály, illetve erkölcsileg sem merül fel bizonytalanság, nyugodt lelkiismerettel lenne átadható az eset a mesterséges intelligencia algoritmusának. Véleményem szerint azonban az ilyen “tökéletes esetek” nagyon ritkák, ha egyáltalán léteznek. A felek bármennyire rövid idő alatt és olcsón akarnak végrehajtható ítéletet kapni, ügyeik jogilag sokszor bonyolultabbnak bizonyulnak, mint azt előre sejtették, így szükség van az eljárás hagyományos lefolytatására. Továbbá az egyszerűbbnek bizonyuló eljárások a hagyományos bírói munkával is viszonylag rövid idő alatt és nem túl költségesen folynak le. Az arányos igazságosság érvényre jutásában úgy gondolom, hogy az MI alkalmazása nem tudna számottevő terhet levenni biztonságosan a bíróságokról. Ha a felek az eljárás támogatási kötelezettségeiknek eleget tesznek nagyban hozzájárulhatnak a saját perük megrövidítéséhez és egy nehézből könnyűvé váló eset lebonyolításához.

6. VÉGREHAJTHATÓ IGAZSÁGOSSÁG

Kétségtelen, hogy a bírói hatalmi ág legfőbb erejét társadalmi szinten a végrehajtható ítéletek jelentik. Az igazságszolgáltatás szinte az egyetlen olyan rendszer, amelynek intézményeihez bárki alanyi jogon bizalommal fordulhat és az eljárás végeztével hosszabb-rövidebb idő után tényleges változás és orvoslás érhető el.³⁵ Az igazságosság érvényre jutásának záloga a végrehajtás, hiszen hiába születik meg egy polgári vagy büntetőeljárás lezárásaként az igazságos ítélet, ha az papírfomában maradván nem nyer értelmet. Ebben a társadalmi ráutaltságban rejlik a bíróságok tekintélye és ez a végrehajthatóság biztosítja a törvények erejét. Mivel a végrehajthatatlan jog nemhogy gyenge védelmet nyújt, de mondhatni értelmetlen is, felmerül a kérdés, hogy az MI döntései is végrehajthatóak lennének? A probléma csak azután válhat relevánssá, ha a mesterséges intelligencia működése megbízható, emberi felülbírálat nélküli ítéletet eredményezhet, amely megfelel az anyagi és eljárási igazságosság követelményének. Határozottan úgy gondolom, hogy a távoli jövőben, ha a technológia képes lesz a megbízható működésre, végrehajthatók lehetnek döntései. Minden döntés ellenőrzése csak az eljárások megkettőzéséhez vezetne, így a korai tesztelési fázison kívül feleslegesnek tartom a kivitelezését. Önmagában a végrehajtható igazságosság sokdrangú kérdésnek mutatkozik az MI vonatkozásában, azonban a döntések komolysága tekintetében igenis fontos gondolatról van szó. De végrehajthatja az ember és a társadalom a gép rendelkezéseit? Véleményem szerint a fenti feltételekkel igen, sőt, lehet, hogy a megvalósulás idejére már más gépek fogják egy részét végrehajtani, például az adatok továbbításával kapcsolatos feladatoknál. Természetesen nem lehet anélkül beszélni az igazság érvényre jutásáról, hogy foglalkoznánk az igazságtalanság előfordulásával. Ismeretes egy pszichológiai jelenség, úgy nevezett automatizációs elfogultság (*automation bias*), mely szerint az ember automatikusan helyesebbnek fogadja el az algoritmustól kapott információt, mint a saját gondolatmenetén alapulót.³⁶ E probléma nyomán előfordulhat, hogy a mesterséges intelligenciától származó utasítást nehezebben vagy óvatosabban kísérik meg felülbírálni az azt végrehajtók, pedig ez esszenciális volna az MI döntéshozatal és a jogállami követelmények teljesülése során. Bárhogy is alakul a jövő az MI döntéseinek végrehajtása terén, talán a végrehajthatóság területén nyer leginkább megvalósulást a gépi hatalom az emberek világában.

7. FENNTARTHATÓ IGAZSÁGOSSÁG

A fenntarthatóság manapság gyakran használt kifejezés, kapcsolódhat a divathoz, hulladékgyűjtéshez, vagy jelen esetben az igazságossághoz. A fenntartható igazságosság leginkább az igazságszolgáltatás

³⁴ WALDRON, Jeremy : *The Law*, 1990, Routledge, London - New York, 139. IDÉZI: PÖDÖR Lea : *A könnyű eset - nehéz eset problémája a bírói döntéshozatalban*, 2022, Gondolat Kiadó, Budapest, 265.

³⁵ SUSSKIND: *i.m.* 104.

³⁶ „A kísérlet során azt állapították meg, hogy a résztvevők több, mint fele akkor is a számítógép által szolgáltatott információt ítélte helyesnek, és annak megfelelően cselekedett, ha saját szemével is meg tudott győződni arról, hogy a gép tévedett és rossz információkat adott.” – G. KARÁCSONY Gergely – GLAVANITS Judit: A mesterséges intelligencia által támogatott jogtalálás lehetőségei a bírósági gyakorlatban, In. *Jog, állam, politika*, 2022/ 2. szám, 136.

rendszeréhez kapcsolódik, s nem az igazságosság vagy igazságtalanság kérdéskörét taglalja közvetlenül.³⁷ Susskind által könyvében utolsóként felhozott igazságossági alapelv arra mutat rá, hogy a bíróság, mint intézmény hogyan követheti le a világ és a társadalom fejlődését. A fejlesztések csúcspontjai lennének a digitális bíróságok, ahol a felek csak becsatlakoznak egy zárt rendszerű videóhívásba és a bíró vagy esetleg robotbíró eldönti nekik a vitát. Ez már az abszolút a szélsőséget mutatja be, és valószínűleg kevesen hinnének egy ilyen igazságszolgáltatási környezetben, azonban nem elképzelhetetlen a nemzetközi környezetben, amelyet a következő fejezet hivatott bemutatni. Első ránézésre egyértelmű modernizációra lenne szükség, hiszen mindenkinek a zsebében ott lapul az okostelefonja, profilt alkotott magáról a social media felületeken, és naphosszat görgetheti a különböző videómegosztó platformokat. Maga a gondolat, hogy a mesterséges intelligencia használatát megkíséreljük az igazságszolgáltatás területén *utilitarista* töből fakad. A benthami elgondolás szerint, ha egy cselekedet többet használ, mint árt, azaz több örömet okoz a társadalom számára, mint bánatot, akkor azt jónak kell tekinteni.³⁸ Az MI gyorsasága és lehetőségei tekintetében egyelőre ilyen eszköznek tűnik, de valóban megérett az igazságszolgáltatás világa egy digitális rendszerváltásra? Az Európai Bizottság legutóbbi, 2022-es felméréséből kiderül, hogy mégsem adott minden feltétel. A *Digital Economy and Society Index (DESI)* megmutatja, az Európai Unió országainak technológiai felszereltségét és digitális fejlettségét.³⁹ Az összesített eredményekben Magyarország kicsivel az Unió átlag alatt, az országok második felében végez, a legfelszereltebbnek és legfejlettebbnek pedig Finnország mutatkozik. Egyik alapvető feltétele a fenntartható igazságosságnak, hogy a társadalom képességeihez és igényeihez legyen igazítva. Az istenítételek kora is leáldozott éppen az elvárt követelmények változása miatt, azonban a DESI azt mutatja, hogy a társadalom még nem érett meg a technológiai modernizációra. A magyar lakosság 49%-a rendelkezik legalább alapszintű digitális készségekkel, amely például egy dokumentum megszerkesztését vagy az interneten való böngészést takarja, az alapnál magasabb szinten pedig a lakosság 21%-a kezeli a technológiát. Ezen arányok a lakosság fiatalodásával és az idő múlásával növekedni fognak, azonban azt a 30%-ot sem szabad figyelmen kívül hagyni, akik egyáltalán nem képesek digitális térben önállóan aktivizálódni. Számukra – ha minden feltétel adott lenne ezek kialakításához - a digitális bíróságok megjelenése vagy éppen az MI használata nagyban megnehezítené az igazságszolgáltatás igénybevitelét és megértését. Meglátásom szerint, akik csak alacsony intenzitással, felhasználói szinten vesznek részt a digitális világban, idegenként éreznék magukat egy digitalizált igazságszolgáltatásban, így a diszkomfort érzet a hazai lakosság csaknem 79%-ra érvényes volna. Ezt semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni, hiszen, ha a bizalom elemileg hiányzik, teljesülhet a fenti 6 igazságossági elem közül valamennyi, nem kívánt eredménnyel járhat az MI döntéshozatal bevezetése – legalábbis front office szinten.

A mérleg másik nyelvén azonban az áll, hogy ma a negyedik ipari forradalom napjait éljük, amely robbanásszerűen megváltozott világot hoz magával. Az ügyek megszorodása az egész Földön megfigyelhető, példaként hoznám Brazíliát 100 milliós, illetve Indiát 30 milliós ügyszámú felhalmozódásával.⁴⁰ E két országban egy megbízható MI szoftver megoldást jelenthetnek emberek milliónak jogi problémájára, így a fenntartható igazságszolgáltatást szolgálná annak használata. Az ENSZ is célkitűzései között említi a fenntartható fejlődést, kiemeli az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést.⁴¹ De mi fog történni, ha ez a jogász hivatás végét jelentené? A világ egyre összetettebb körülöttünk és gyakrabban találkozunk olyan jelenségekkel, melyekre sem jogi norma, sem bírói tétel nem vonatkoztatható. Ennek oka, hogy minél komplexebb egy rendszer, annál kevésbé kiszámítható. A kiszámíthatatlansággal, illetve az esetleges paradoxonokkal az algoritmusok nem boldogulnak. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy Max Tegmark a jogi hivatások gyakorlóit a technológiai forradalmak biztos túlélői közé sorolja, hiszen ilyen szituációkat egyelőre várhatóan csak emberek kezelhetnek sikeresen.⁴² A fenntartható igazságosság kérdésköre kapcsán

³⁷ SUSSKIND: *i.m.* 105-107.

³⁸ ORMÁNDI Kristóf: *A robot is ember? A mesterséges intelligencia és az emberi jogok helyzetét a modern életben és a populáris kultúrában*, In: ERDŐS Csaba (szerk.): *Doktori műhelytanulmányok*, 2018, Gondolat Kiadó, Budapest, 42.

³⁹ Digital Economical and Society Index 2022: https://digital-decade-desi.digital-strategy.ec.europa.eu/datasets/desi-2022/charts/desi-components?indicator=desi_total&breakdownGroup=desi_totals&period=2022&unit=pc_desi (Letöltés dátuma: 2024. 10. 10)

⁴⁰ SUSSKIND: *i.m.* 320.

⁴¹ 2015-ben elfogadták a „2030-ig tartó fejlődési menetrendet”, melynek 16. pontjának célja: a fenntartható fejlődés érdekében a béke és a befogadó társadalmak előmozdítása, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása mindenki számára, valamint minden szintre kiterjedő hatékony, számonkérhető és befogadó intézmények kiépítése. In: SUSSKIND: *i.m.* 319.

⁴² PARTI Tamás: Gondolatok a jogalkotás és a jogalkalmazás technológiai fejlődéséhez való alkalmazásról, In: *Gazdaság és Jog*, 2019/9. szám, 3.

megállapítható, hogy a társadalom digitális felkészültsége esetén (tehát legalább a lakosság fele rendelkezik az alap képességeknél magasabb tudással), illetve az MI előnyeit (gyorsaság, nagy mértékű adatfeldolgozás) megfelelő ügyekre alkalmazva, az mesterséges intelligencia használata remek lehetőségeket rejt az igazságszolgáltatás területén.

ÖSSZEZÉS

Az igazság keresésére való vállalkozás hatalmas feladat és megtalálása nem mutatkozott megvalósíthatónak számomra, de éppen ez a meglehetetlenség adja a téma örökérvényűségét és az MI esetében felvetődő megfoghatatlanság problémáját. Végső megállapításként a süsskindi tipizálás alapján véleményem szerint csupán az eljárási igazságosság és az osztó igazságosság, illetve a jövőben a fenntartható igazságosság esetén tud kielégítő mértékben megvalósulni. Minden más alkotóelem alkalmával felmerül a gyakran hangoztatott tétel, hogy az emberi jogok és életek megkövetelik az emberi döntéshozatalt. A mesterséges intelligencia esetében minden szoftvernek megvan a maga zsenialitása, akár gyorsaságban, akár több ember adminisztrációjának helyettesítése terén, de ezek mellől hiányzik az összes többi tulajdonság a humán vagy általános intelligenciához képest.⁴³ Az idő- vagy erőforrástakarékosság oltárán nem áldozható fel a legjobb ítéletek meghozatalára való törekvés. Az ügyek felületes „átfuttatása” bizalomvesztéshez és az igazságszolgáltatás társadalmi szintű megkérdőjelezéséhez vezethet. Az ítélezés nem fogható fel mechanikus folyamatként, és nem lehet önkényes sem. A bírókban azért bízhatunk, mert gyakorlati bölcsesség húzódik meg a hivatásban, amely speciális szakmai tudást és általános emberi ismeretet egyaránt magában kell, hogy foglaljon.⁴⁴ Ez a feltételezés adja a társadalmi bizalom forrását, amelyet egyelőre az MI nem tud felülmúlni.

Kutatásom végén konklúzióként arra a megállapításra jutottam, hogy a technológia nem helyettesítheti az emberi intuíciót, különösen nem az igazságszolgáltatásban. Nem bízhatjuk rá magunkat a gépek bírói ítélet szintű döntéseire, amennyiben az emberiség sem tudja, hogy pontosan mit is jelent számára az igazságosság. Az igazságszolgáltatásban emberi sorsokról születnek döntések, amelyeket az emberi bíró számtalan készségével megért és – akár tudat alatt is - átérez. Mivel minden technológiai előny esetében kiütközött egy-egy humán képesség nélkülözhetetlensége, így a következtetésem, hogy habár az MI van olyannyira fejlett, hogy képes utánozni az emberi ítélőképességet, jelen állapotában nem tudja helyettesíteni azt. Ennek ellenére meggyőződésem, hogy a mesterséges intelligencia nagyszerű eszköz lesz a bíróságokon elvégzendő tevékenységek megkönnyítésében, de nem, mint szétszakító, hanem mint támogató technológia. Az eljárások megindításától egészen az ítélethozatalig képes lenne – megfelelő felhatalmazottság és kifejezetten erre a szerepre megalkotott programok esetén – hasznos információkat szolgáltatni, segíteni a döntéshozatalt, ezzel számottevően rövidíteni az eljárások tartamát anélkül, hogy sérelmet szenvednének az igazságszolgáltatással szemben elvárt követelmények.

De ki tudja, hogy mit hoz a jövő? A technológia világában valamire lehetetlent kiáltani roppant nagy felelőtlenség, hiszen a fejlődés hamar rácaffolhat. Ami ma még elképzelhetetlennek bizonyul, holnapra valóság lehet, így csupán az emberiség felelősségén múlik, hogy mi lesz megvalósítva a jövő jogrendszerében. Jelen tanulmány ugyan a bírói döntéshozatalt helyezte fókuszba, azonban az igazságszolgáltatás esetleges megújításában, változtatásában gondolkodni a többi hivatásrend képviseltetése nélkül teljességgel értelmetlen. A gyakorlati kivitelezés csak akkor valósítható meg etikusán, ha ügyvédek, ügyészek és egyéb bírósági dolgozók is prezentálhatják álláspontjaikat a téma kapcsán. Meglátásom szerint ilyen szintű reformhoz széleskörű jogász- és társadalmi egyeztetés szükséges.

A fejlődés gyorsaságától függetlenül úgy gondolom, hogy egy nagyon hosszú út vezet az MI általi bírói döntéshozatal megvalósulásáig, és nem feletlenül kell várni azt a világot, amelyben nem szemek tekintenek ránk a bírói székéből. Elképzelhetőnek tartom ugyan, hogy a távoli jövőben bonyolult formalizációval kódolható lesz az igazságosság tartalma, azonban a legfőbb különbség változatlan: a gép számítja, az ember érzi.

FORRÁSJEGYZÉK

⁴³ PARTI *i.m.* 2.

⁴⁴ DARÁK Péter : (Mesterséges) bírói intelligencia? https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/sajto/z_dr_darakpeter.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 09. 20.)

- [1.] Alam MOHAMMAD – Kaur MANDEEP – Kabir SHAHIN: Explainable AI in Healthcare: Enhancing Transparency and Trust upon Legal and Ethical Consideration, In: *International Research Journal of Engineering and Technology*, 2023/10. szám,
- [2.] ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*, 1997, Európa Könyvkiadó, Budapest. (Fordította: Szabó Miklós)
- [3.] DWORKIN, Ronald: *Law's Empire*. 1986, Harvard University Press, London.
- [4.] G. KARÁCSONY Gergely – GLAVANITS Judit: A mesterséges intelligencia által támogatott jogtalálás lehetőségei a bírósági gyakorlatban, In: *Jog, állam, politika*, 2022/ 2. szám,
- [5.] GALÁNTAI Rita Tünde: Kérdések a mesterséges intelligencia bírósági alkalmazása kapcsán. In: *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, 2021/21.szám,
- [6.] ORMÁNDI Kristóf: *A robot is ember? A mesterséges intelligencia és az emberi jogok helyzetet a modern életben és a populáris kultúrában*, In: ERDŐS Csaba (szerk.): *Doktori műhelytanulmányok*, 2018, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [7.] OSZTOVITS András: Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély? In: *Magyar Jog*, 2020/11. szám,
- [8.] PARTI Tamás: Gondolatok a jogalkotás és a jogalkalmazás technológiai fejlődéséhez való alkalmazásról, In: *Gazdaság és Jog*, 2019/9. szám,
- [9.] PLATÓN: *Az állam*, 1988, Gondolat Kiadó, Budapest. (Fordította: Jánosy István)PÖDÖR Lea: *A könnyű eset - nehéz eset problémája a bírói döntéshozatalban*, 2022, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [10.] RAWLS, John: *Az igazságosság elmélete*, 1997, Osiris Kiadó, Budapest. (Fordította: Krokovay Zsolt)
- [11.] SUSSKIND, Richard: *Online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője*, 2023, ORAC Kiadó, Budapest, (Fordította Osztovits András)
- [12.] SZABÓ Miklós: *Rendszeres jogelmélet*, 2015, Bíbor Kiadó, Miskolc.
- [13.] TAKÁCS Péter: Jog és igazságosság, In: SZIGETI Péter, TAKÁCS Péter: *A jogállamiság jogelmélete*, 2004, Napvilág Kiadó, Budapest.
- [14.] TÓTH András: A mesterséges intelligencia szabályozásának paradoxonja és egyes jogi vonatkozásainak alapvető kérdései, In: *Infokommunikáció és Jog*, 2019/2. szám,
- [15.] VARGA Ádám: Igazságosság kontra igazságosság? Gondolatok a jogbiztonság, az igazságosság és a tisztességes eljárás kapcsolatáról. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2015/11. szám,
- [16.] ZÓDI Zsolt: Algoritmikus megmagyarázhatóság és jogi érvelés, In: *Fundamentum*, 2022/3. szám,

Felhasznált jogforrások:

- [1.] General Data Protection Regulation – Általános adatvédelmi rendelet: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.
- [2.] A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény.
- [3.] 9/1992. (I. 30.) Alkotmánybírósági határozat.

Internetes források:

- [1.] Digital Economical and Society Index 2022:
https://digital-decade-desi.digital-strategy.ec.europa.eu/datasets/desi-2022/charts/desi-components?indicator=desi_total&breakdownGroup=desi_totals&period=2022&unit=pc_desi
(Letöltés dátuma: 2024. 10. 10)
- [2.] DARÁK Péter: (Mesterséges) bírói intelligencia?
https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/sajto/z_dr_darakpeter.pdf (Letöltés dátuma: 2024. 09. 20.)

A HAZAI BÜNTETÉSI RENDSZER REINTEGRÁCIÓS INTÉZMÉNYEI

Absztrakt

A Magyarországon jelenleg hatályos büntető kódex, a 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) legszélesebb körben alkalmazott büntetési neme a szabadságvesztés. Ez a szankciótípus valósítja meg a modern jogállami, liberális társadalom által értelmezett legsúlyosabb joghátrányt, ami a személyes szabadság tartós korlátozásában nyilvánul meg. A kriminológia tudománya által bizonyított tény, hogy az így eltöltött idő nyomot hagy az elkövetőn. Cikkemben be kívánom mutatni azokat a jogintézményeket, melyeknek célja, hogy a büntetések nyomán kialakuló káros hatásokat enyhítsék, és elősegítsék az elkövető reintegrációját a társadalomba, valamint a jövőre nézve rövid javaslatokat fogalmazok meg a lehetséges fejlesztést illetően.

Kulcsszavak: reintegráció, prizonizáció, kriminológia, büntetés-végrehajtás, büntetőjog

BEVEZETÉS

A közösségi életben kortól, időtől függetlenül felütik a fejüket olyan magatartási formák, cselekmények, viselkedések, amelyeket a közösség – esetünkben a modern társadalom – nem tart kívánatosnak, elítél. Ennek számos oka lehet: vallási, erkölcsi okok, de a leggyakoribb a közösség érdekeiben bekövetkező sérelem, amit a cselekmény okoz. A közösség érdeke megint sokféle lehet: a biztonság, a nyugalom, a békés együttélés érdeke csak egy a sok közül.

Az ilyen érdekeket legsúlyosabban sértő magatartásokat hivatott szankcionálni a büntetőjog területe, amely a jogrendszer, és a közösség érdekeit érvényre juttató állami akarat legvégső eszköze a társadalom érdekeinek védelmében. Ennek megfelelően olyan eszközökre van szüksége, melyek alkalmasnak kell lenniük arra, hogy a nem kívánt cselekmények ellen akár előzetesen fel tudjon lépni, akár utólag képes legyen az okozott sérelmet helyreállítani.

A büntetőjog ezt a funkcióját modern keretek között három absztrakt célt szem előtt tartva igyekszik ellátni: először is törekszik a nem kívánt magatartások elkövetését megelőzni, attól az egyént eltántorítani (prevenció), másodsor a már elkövetett cselekményeket megtorolni, azok súlyához igazodóan megbüntetni az elkövetőt, ezzel helyreállítva a társadalmi büntetőigényt.

Ez a két cél egészül ki harmadikként a reintegrációval¹, amely a modern jogfejlődés során jutott nagyobb szerephez. Ennek oka, hogy a kriminológia tudománya bebizonyította: a büntetések végrehajtásához olyan káros, negatív következmények fűződnek, melyek a jog által kiszabott büntetéshez képest többelhátrányként jelentkeznek az elítéltnél. Ennek eredményeképpen a bűncselekmény elkövetője valamilyen szempontból hátrányosabb helyzetbe kerül, mint amilyenben az elkövetés előtt volt.

Mivel ez ellentétes a modern jogállami társadalmi berendezkedéssel – hiszen itt nem a jog által kiszabott hátrányról beszélünk – így kialakult az az igény, hogy az elkövetőt ért prizonizációs hatások csökkentésére a büntetőrendszer önálló, hatékony reintegrációs stratégiát és eszközöket dolgozzon ki. Az alábbiakban a magyar büntetőjog ilyen célt betöltő jogintézményeit kívánom bemutatni.

1. REINTEGRÁCIÓS ŐRIZET

Legmarkánsabb hazai intézményünk a reintegrációs őrizet. Ezt a jogintézményt a büntetés-végrehajtási kódex, a 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban Bv. tv.) szabályozza, és lényege, hogy a törvényi feltételeknek megfelelő elítélt, ha vállalja a programban való részvételt, a büntetése bizonyos tartamát otthoni környezetben, a büntetés-végrehajtási intézetekhez képest lényegesen enyhébb körülmények között töltheti le. A törvényi feltételek igencsak szigorúak: a program csak egy bizonyos elkövetői csoport számára elérhető, nevezetesen a gondatlan cselekményekért és olyan szándékos cselekményekért elítéltek számára, akik nem minősülnek

¹ KATALÁN Gergely Tamás: *Reszocializáció és reintegráció – dogmatikai vagy terminológiai különbségek az új Bv. Kódexben?*, (elérhető: https://epa.oszk.hu/02700/02769/00011/pdf/EPA02769_arsboni_2016-2_003-010.pdf, letöltve: 2025.01.13.)

visszaesőnek, legfeljebb 5 év szabadságvesztés büntetést szabtak ki rájuk, és nem a Btk. által szabályozott specifikus bűncselekmények valamelyikét valósították meg².

Az alanyi feltételek mellett szükséges még az önkéntesség, azaz a részvétel csak akkor lehetséges, ha abba az elítélt beleegyezik. Ezen felül tárgyi követelmények is vannak: az elítéltnek rendelkeznie kell olyan lakóhellyel, vagy tartózkodási hellyel a bv. intézeten kívül, amely alkalmas a reintegrációs őrizet fizikai megvalósítására, és segíti is a program elvi célját³. Előbbi követelmény az elektronikus megfigyelő eszköz elhelyezhetőségére utal, utóbbi pedig olyan környezetre, amely az elítéltet a társadalomba való visszailleszkedésben segíti, és mentes a káros behatásoktól, „kísértő” tényezőktől. További feltétel ennél a tartózkodási helynél az ott élők beleegyezése, az elítélt „befogadása”. Ezeket a feltételeket egy környezettanulmány vizsgálja, amelyet az elítélt viszonyában illetékes büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő készít el. Ezen felül az elítéltnek a büntetése bizonyos részét le kell töltenie: 1 évnél rövidebb büntetés esetén 3, azt meghaladó tartamú büntetésnél 6 hónapot⁴.

A programban az elítélt számára meghatározott magatartási szabályok betartása írható elő, melyek megszegése a program megszüntetését vonja maga után. Az elítélt számára meghatározzák azt a területet, amelyen belül mozoghat a reintegrációs őrizet alatt, de előírhatják neki azt is, hogy bizonyos személyekkel nem veheti fel a kapcsolatot, vagy bizonyos tevékenységeket nem végezhet. Amennyiben az elítélt az előírt feltételeknek megfelel, beszerzi a szükséges beleegyező nyilatkozatokat és környezettanulmányt, valamint betartja az előírt szabályokat, gondatlan bűncselekmény esetén 1 év, minden más esetben 10 hónap időtartamot tölthet reintegrációs őrizetben. A szabályok betartását az elektronikus távfelügyeleti eszközön felül biztosítja még, hogy az elítéltnek rendszeresen jelentkeznie kell pártfogójánál és a bv. intézetnél, aminek az elmulasztása akár a program megszüntetését is vonhatja maga után.

Kiegészítő jogintézmény a reintegrációs eltávozás, amelyet egy külön forrás, a 16/2023. (II. 24.) BVOP utasítás szabályoz. A feltételek megegyeznek a reintegrációs őrizettel, azonban rövidebb időtartamú eltávozás, 5-15 nap engedélyezhető, a programnak azonban előnye, hogy a sikeres teljesítés esetén automatikusan megkezdődik a reintegrációs őrizet engedélyezésére irányuló eljárás⁵.

2. A KATEGÓRIA-BESOROLÁS

2024. május 1-én lépett hatályba a büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvény (a továbbiakban: Mód.tv.), amellyel bevezetésre került a kategória-besorolás vagy más néven kreditrendszer, ami az addig alkalmazott büntetés-végrehajtási rezsimrendszert váltotta fel. Az új jogintézmény célja⁶, hogy az elítélt számára folyamatosan naprakész és egyéniesített fogvatartási körülményeket biztosítson a büntetés-végrehajtás ideje alatt, melyeket az elítélt magatartása, hajlandósága, és reintegrációs programokban való aktív részvétele alakít. Célja emellett még a bv. rendszer azon képességének fejlesztése, amellyel reagálni tud az elítéltek viselkedésében és körülményeiben bekövetkező változásokra, és rugalmasan tudja változtatni a fogvatartás körülményeit, amely így dinamikusan alkalmazkodik az elítélt egyéni szükségleteihez.

A fentiek alapján elmondható, hogy a kategória-besorolás nem specifikusan a reintegrációt célozza, hanem általánosabb, a teljes büntetés-végrehajtási rendszert lefedő módon gondolja újra a fogvatartás szempontjait. Ennek az újragondolásnak azonban várható következménye lesz a reintegráció fejlődése, hiszen az új rendszer sokkal kevésbé merev, és képes reagálni a megváltozott alanyi és tárgyi tényezőkre, mind az elítélt, mind a bv. intézet oldalán. Az egyes kategóriákba sorolt elítéltek számára eltérő típusú és mértékű kedvezmények érhetőek el, a kategóriák közötti „átjárást” pedig elsődlegesen az elítélt magatartása határozza meg a büntetés ideje alatt. Ennek alapján tehát bizonyos értelemben az elítélten múlik az, hogy mennyire és milyen módon javít saját helyzetén, és mit tesz azért, hogy a büntetése letöltése után ne érje őt tartós hátrány a normális életbe való visszatérése során.

A kreditrendszer módszertani alapjait a Kockázatelemzési és Kezelési rendszer (KEK-rendszer) adja, melynek keretében a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet (KKMI) az elítéltekkel kapcsolatos

² Bv. tv. 187/A.§ (1) bekezdés

³ Bv. tv. 187/B. § (1) bekezdés

⁴ Bv. tv. 187/C. § (1) bekezdés d) pont

⁵ 16/2023. (II. 24.) BVOP utasítás I. Fejezet 4. pont

⁶ 2023. évi XCVII. törvény indokolás a büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvényhez, „Bv. tv.” fejezet, (elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2023-97-K0-00>, letöltve: 2025.02.04.)

kockázatelemzést végez, és segítséget nyújt mindenkori állapotuk és reintegrációs előrehaladásuk nyomon követésében.⁷ Szintén a KKMI végzi főszabályt szerint az elítéltek kezdeti kategória-besorolását⁸, a törvényi szabályok keretei között⁹

A büntetés megkezdésekor az elítéltet egy kezdeti kategóriába sorolják. Ennek alapját a büntetése végrehajtási fokozata adja, amely szintén meghatározza a kreditek megszerzésének és elvesztésének számítási módját, ennek folyamányaként pedig azokat a határokat, amelyeken belül az elítélt kategóriát válthat. A kategóriák közti átjárhatóság – bár sokkal rugalmasabb a korábbi rezsím alapú rendszernél – nem teljes, az I-V. számozott kategóriák között ugyanis törvényi korlátok valósulnak meg¹⁰: fegyház végrehajtási fokozat esetén ugyanis nem lehetséges a legenyhébb, I. kategóriába való átkerülés, fogház fokozat esetén pedig – törvényi kivételekkel – nem lehetséges a legszigorúbb, V. kategóriába való átkerülés. Az említett két kivétel közül az egyik a tényleges életfogytiglani szabadságvesztést töltő TЭСZ-es elkövetők, akiknek kizárt az I. és II. kategóriába való átsorolása, a másik eset pedig az agresszív, a fogvatartás biztonságára különös veszélyt jelentő elítéltek¹¹.

Fontos még megemlíteni a bv. intézeteken belül kialakításra kerülő speciális fogvatartási részlegeket. Ez bizonyos esetekben akár felül is írhatja az elítéltek kategória-besoroláson alapuló elhelyezését¹², melynek oka, hogy ezekben az esetekben az elítéltek személyében rejlő speciális körülmény indokolja az eltérő szempontok szerinti elhelyezést, ilyen részlegek például a drogrevenziós, a vallási, és a pszichoszociális részlegek, ahol az adott szempont szerint egyező elítéltek együttes fogvatartása megelőzi a kategória-besorolás szerinti szabályok fontosságát.

3. A PÁRTFOGÓ FELÜGYELET

A pártfogó felügyelő intézménye a reintegráció szempontjából valahol a kreditrendszer és a reintegrációs őrizet között helyezkedik el: a kreditrendszerénél konkrétabb funkciója a visszailleszkedés elősegítése, de mivel a pártfogó felügyelő tevékenysége differenciált, nem tekinthető vegytisztán reintegrációs intézménynek.

A pártfogó felügyelet szabályozásának alapja a 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet, ezt egészítik ki a Btk, a Bv.tv., valamint a 2017. évi XC. törvény, a Be. részletszabályai. A jogintézmény heterogénnek mondható: az általános pártfogó felügyelettől, amely a városi és vármegyei kormányhivatalok feladatai közé és az igazságügyi miniszter szakmai irányítása alá tartozik¹³, elkülönül a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő, akit a bv. bíró határozata alapján, az elítélt lakóhelye vagy tartózkodási helye szerint illetékes bv. intézet rendel ki¹⁴.

A bv. pártfogó felügyelő feladatai közé tartozik a reintegrációs őrizet kapcsán már említett környezettanulmány elkészítése, de konkrét reintegrációs tevékenységet is végez: egyedi tervet készít az elítélt reintegrációjára, az utógondozás – az elítélt szabadulása utáni „megfigyelési időszak” – alatt nyomon követi a szabadult elkövető szociális visszailleszkedését, visszatérését a munkaerő-piacra, de kockázatelemzést is végez annak kapcsán, hogy fennáll-e az ismételt bűnelkövetés veszélye. Ezen felül közreműködik az elektronikus nyomkövető eszköz használatában, de közvetítőként is szolgál az elítélt és a bv. intézet között. A már említett utógondozás keretében segít az elítéltnak régi és új szociális készségek fejlesztésében,

⁷ HUSZÁR László: *V. 5. Fejezet, A Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer, a Központi Módszertani és Kivizsgáló Intézet és a Befogadási és Fogvatartási Bizottság*, In: SCHMEHL János – PALLO József (szerk.): *Korszakváltás A Büntetés-Végrehajtásban. Útmutató A 2013. Évi Ccxl. (Bv.) Törvény Megismeréséhez*, Büntetés-Végrehajtás Tudományos Tanácsa, 2015, Budapest, (elérhető: https://bm-tt.hu/wp-content/uploads/2022/02/Korszakváltás_LO-RES.pdf, letöltve: 2025.02.06.)

⁸ Bv. tv. 92.§ (6) bekezdés

⁹ Bv. tv. 97.§ (3) bekezdés

¹⁰ Bv. tv. 97.§ (5) bekezdés

¹¹ Bv. tv. 109.§ (1) bekezdés

¹² Bv. tv. 101. § (5) bekezdés

¹³ Tájékoztató a Pártfogó Felügyelői Szolgálatról, (elérhető: <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/partfogo-felugyeloi-szolgalat>, letöltve: 2025. 01. 28.)

¹⁴ KIM Rendelet 62/B. § (4) bekezdés

ügyintézésrel kapcsolatos tanácsot nyújt, de az elítélt családját is igyekszik felkészíteni az elkövető visszafogadására¹⁵.

Ennek alapján tehát a pártfogó felügyelő ténylegesen az a személy, aki a kirendelése alatt az elítéltet igyekszik támogatni abban, hogy a büntetése ideje alatt, és azt követően is mérséklődjön a társadalomból való kirekesztés tényleges és vélt mértéke.

4. A TÁRSADALMI KÖTŐDÉS PROGRAM

Javaslataim bemutatása előtt röviden, *in memoriam*-jelleggel említeném meg a Társadalmi Kötdés programot. Ezt a jogintézményt a már említett Mód.tv. helyezte hatályon kívül, szabályozása és funkciója alapján pedig a reintegrációs őrizet rokon-intézményének tekinthető. Alanyi köre az olyan első alkalommal elítélt elkövetőkre korlátozódott, akiket maximum 2 év szabadságvesztésre ítélték. A differencia abban állt, hogy az első esetben, ha vétség miatt maximum 1 év került kiszabásra, az elítélt kérése esetén automatikusan bekerült a programba, míg a második esetben, maximum 2 év szabadságvesztés esetén a bv. intézet érdemi döntése alapján volt lehetősége részt venni.

A tárgyi feltételek megegyeznek a reintegrációs őrizettel, azaz alkalmas külső lakóhely vagy tartózkodási hely volt szükséges, és egy megerősítő környezettanulmány. Az eltérést az eltávozás módja jelentette: az elítélt folyamatos eltávozás helyett havonta 5-10 napra hagyhatta el a bv. intézetet, amikor nem dolgozott az intézeten belül. Ezen felül lehetősége volt intézeten kívüli képzések és munka vállalására is, az előírt magatartási szabályok megtartása mellett.

5. DE LEGE FERENDA

A bemutatott intézmények alapján megállapítható, hogy a reintegráció leginkább az első alkalommal elítélt elkövetők, és az enyhébb büntetést töltő elítéltek kapcsán jut hangsúlyosabb szerephez. Ennek oka, hogy büntetőjogunk a tett-arányos büntetés és a lépcsőzetes szigorítás elveiből indul ki¹⁶, azaz a kiszabott büntetés súlyossága főszabály szerint az elkövetett cselekmény súlyához próbál igazodni, ehhez képest másodlagos – de a büntetés kiszabásánál figyelembe veendő – szempontok az elkövető személyében rejlő körülmények. Az így kibontakozó szabályozás a tettek súlyosságával arányosan egyre kevésbé tartja szem előtt a reintegrációt, és nagyobb hangsúlyt kap a büntetés elrettentő-megtorló aspektusa.

Ennek a felfogásnak egyik nagy problémája, hogy a cikkem elején is említett börtönártalmak, melyekről nemzetközi mellett a hazai¹⁷ kriminológia is részletesen értekezik, a hosszabb időtartamú szabadságvesztést töltő elítéltek esetén hatványozottan káros hatást fejtenek ki, hiszen huzamosabb időt töltenek olyan közegben, amely a prizonizációs hatások kialakulásában szerepet játszik. Ezért lenne indokolt olyan szabályozás kialakítása, ami a hosszabb idejű szabadságvesztést töltő elítéltek kapcsán fektet hangsúlyt a reintegrációra, anélkül, hogy a büntetés szigorúságán lényegesen enyhítene, elvéve annak jelentőségét.

Leginkább elvi jelentőséggel lenne fontos, hogy minden elítélt számára adott legyen a lehetőség a reintegráció valamilyen formájára. Értelemszerűen más reintegrációs eszközök szükségesek egy első alkalommal elítélt, 2-3 évet töltő elítélt, és egy 10-13 évet töltő visszaeső elkövető esetében. Ennek a gyakorlati megvalósítására jó alapot szolgáltathat a kreditrendszer, amelyre csatlakozva kialakításra kerülhetne a kedvezmények és lehetőségek újabb sora, ami jelenthet eltávozást, kapcsolattartást, vagy a bv. intézeten belüli reintegrációs tevékenységhez – oktatáshoz, művelődéshez, munkavégzéshez – való hozzáférést.

Lényeges azonban, hogy ezek ne alanyi jogosultságként jöjjenek létre, mert ezzel elvesztenék ösztönző, motivációs jellegüket. A kreditrendszerhez hasonló szellemiségű szabályozás lenne indokolt, mely a „segítség magadon” elven alapulva bírná az elítélteket önfejlesztésre. Régi-új programként jöhetne létre a Társadalmi

¹⁵ BOGOTYÁN Róbert Lajos: Fókuszban: a pártfogó felügyelő által készített környezettanulmány, *Börtönügyi Szemle* 2022/4., 50-62., (elérhető: https://epa.oszk.hu/02700/02705/00131/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2022_4_050-062.pdf, letöltve: 2025.02.10.)

¹⁶ PÁPAI-TARR Ágnes: Az elkövető személyének és/vagy személyiségének jelentősége a büntetőjogi szankció alkalmazásában, *JURA*, 2018/2., 501., (elérhető: <https://szakcikkkadatbazis.hu/doc/3494471>, letöltve: 2025.01.22.)

¹⁷ FLIEGAUF Gergely: Börtönártalmak (prison harms), (elérhető: <https://www.scribd.com/document/11523046/Bortonartalmak-prison-harms> , feltöltötte Fliegauf Gergely 2009 jan 30., letöltve: 2025.02.12.)

Kötődés program mintájára egy új jogintézmény, ami eltérő mértékben és módon valamennyi elkövető számára elérhető lenne, ezen felül pedig adott minden feltétel reintegrációs őrizet alanyi körének bővítésére is.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A jogállami büntetőjog fejlődésének eredménye az az igény, hogy az elkövető a büntetése letöltése után sikeresen visszailleszkedjen a közösségbe, a társadalom hasznos tagjává váljon. Ennek érdekében az állami büntetőrendszer új kihívásokkal néz szembe, hiszen a reintegráció elősegítését a prevenció és megtorló funkcióinak megtartásával párhuzamosan kell megvalósítani, anélkül, hogy bármelyik cél túl nagy kárt szenvedne a többi előnyére.

Ezt a törekeny egyensúlyt látszik fokozatosan egyre inkább elérni hazai büntetőjogunk, melynek vívmányai biztató lépést tesznek a reintegráció felé, ez azonban egy hosszú folyamat első néhány lépcsőfoka, a további szükséges fejlődés pedig a jövőre nézve remélhetőleg nem várat magára sokáig, ezt azonban csak a meglévő szabályok alapján megvalósuló gyakorlat lesz képes igazolni. FLIEGAUF GERGELY: Börtönártalmak (prison harms), (elérhető: <https://www.scribd.com/document/11523046/Bortonartalmak-prison-harms> , feltöltötte Fliegauf Gergely 2009 jan 30., letöltve: 2025.02.12.)

FORRÁSJEGYZÉK

- [1.] 16/2023. (II. 24.) BVOP utasítás a reintegrációs eltávozás végrehajtásáról
- [2.] 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- [3.] 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- [4.] 2023. évi XCVII. törvény indoklás a büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvényhez
- [5.] 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről
- [6.] BOGOTYÁN Róbert Lajos: Fókuszban: a pártfogó felügyelő által készített környezettanulmány, *Börtönügyi Szemle* 2022/4., (letöltve: 2025.02.10., elérhető: https://epa.oszk.hu/02700/02705/00131/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2022_4_050-062.pdf,
- [7.] FLIEGAUF GERGELY: Börtönártalmak (prison harms), (feltöltötte Fliegauf Gergely 2009 jan 30., letöltve:2025.02.12.) elérhető: <https://www.scribd.com/document/11523046/Bortonartalmak-prison-harms>
- [8.] HUSZÁR László: *V. 5.Fejezet, A Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer, a Központi Módszertani és Kivizsgáló Intézet és a Befogadási és Fogvatartási Bizottság*, In: SCHMEHL János – PALLO József (szerk.): *Korszakváltás A Büntetés-Végrehajtásban. Útmutató A 2013. Évi Ccxl. (Bv.) Törvény Megismeréséhez*, Büntetés-Végrehajtás Tudományos Tanácsa, 2015, Budapest, (elérhető: https://bm-tt.hu/wp-content/uploads/2022/02/Korszakvaltas_LO-RES.pdf, letöltve: 2025.02.06.)
- [9.] KATALÁN Gergely Tamás: *Reszocializáció és reintegráció – dogmatikai vagy terminológiai különbségek az új Bv. Kódexben?*, (elérhető: https://epa.oszk.hu/02700/02769/00011/pdf/EPA02769_arsboni_2016-2_003-010.pdf , letöltve: 2025.01.13.)
- [10.] PÁPAI-TARR Ágnes: Az elkövető személyének és/vagy személyiségének jelentősége a büntetőjogi szankció alkalmazásában, *JURA*, 2018/2., (elérhető: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/3494471>, letöltve: 2025.01.22.)
- [11.] Tájékoztató a Pártfogó Felügyelői Szolgálatról, (elérhető: <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/partfogo-felugyeloi-szolgalat>, letöltve: 2025. 01.

